

L A •
T O •

2025. május
XXXVI. évfolyam
5. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA

(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY

(2005. december – 2007.)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

(2008. január – 2019. május)

Tiszteletbeli szerkesztő:

LÁNG ZSOLT

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

VIDA GÁBOR

ANDRÉ FERENC

CODĂU ANNAMÁRIA

FISCHER BOTOND

SZABÓ RÓBERT CSABA

MOLNÁR ROZÁLIA

Tördelőszerkesztő:

SZŐCS KATALIN

Korrektor:

SZABÓ IMOLA JULIANNA

Borítóterv:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

Tipográfia:

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ:

Szervraktár (Vers) ■ 5

MÁRTON LÁSZLÓ:

Hópehely (Regényrészlet) ■ 9

SZABOLCSI VIKTÓRIA:

Holló; Esőmadár; Térkép (Versek) ■ 27

KALI ÁGNES:

Posztpartum gög; Férfitekintet helyett (Versek) ■ 31

GERŐCS PÉTER:

A gazda két felesége (Novella) ■ 33

NEMES Z. MÁRIÓ:

Glory hole; Dungeon keeper; Számoló betegség (Versek) ■ 38

TOMAJI ATTILA:

Ballada; Eltelt; Fohász a testhez; Csak néznék (Versek) ■ 41

KUKORELLY ENDRE:

Szeretet, Halál és Szerencse (Regényrészlet) ■ 45

JENEY ANDREA ZSUZSANNA:

Kavics; Tóparti este; Hunyorgó pixelek (Versek) ■ 51

BALOGH ROBERT:

Ha elbír még az ág; A könyv illata (Versek) ■ 54

HÁY JÁNOS:

Karácsony (Regényrészlet) ■ 57

ILOSVAI ESZTER:

Fordul a test, és angyallá lesz; Szép álmokat, Lord Bolton;

Lawnchair Larry (Versek) ■ 69

SÉTATÉR

PAPP ANDRÁS:

Ady Endre Hamupipőkéje ■ 72

FÓRUM

KARAMÁN HUNOR:

Rákérdezés és pótlás (Závada Pál: *Apfelbaum. Nagyvárad, Berlin; Pernye és fű*) ■ 92

TÉKA

BÖJTHE PÁL:

Az alkalmi és a maradandó természetéről (Lövetei Lázár László: *Újabb Alkalmi*) ■ 101

DOBOS BARNA:

Könyv a szabadság formáiról (Markó Béla: *Autóbusz Kufsteinba*) ■ 105

TALÁLT VERS

NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS:

XXXVII. zsoltár ■ 109

NÉVJEGY

MÁRTON LÁSZLÓ ■ 111

SZERVRÁKTÁR

(RÉSZLETEK EGY KÉSZÜLŐ KÖTETBŐL)

*„elsorolja
testének
kimeríthetetlen gazdagságát*

*a máj kopár hegyeit
az étkek fehér szurdokait
a tüdők zúgó ereit
az izmok édes halmait
az epe és vér tavait s hullámozásait
a csontok hideg szelét
az emlékezet sója felett”*

(Zbigniew Herbert – Weöres Sándor:
Apollo és Marsyas)

Bevezetés: 1,1-3.

1 ¹ Ezek annak a könyvnek az igéi, melyeket László, Lőrinc fia – ő Dénesnek volt a fia, ő meg Dánielnek volt a fia, ő meg Ferencnek volt a fia, ő meg Mihálynak volt a fia – sugalmazott ² a halála utáni esztendőben fiának, II. Lászlónak itt, Székelyföldön, az Olt vize mellett, ³ Mindszent havának hetedik napján, abban az időben, amikor még javában dúlt az orosz–ukrán háború.

Égi tárna, pokolbéli akna 41,1-13.

41 ¹ Látom, fiam, hogy egy ideje már „tűkön ülsz”, mint egyes elkárhozott lelkek a pokolban, ² és mennyire igazad van!, tényleg rá kéne kanyarodnom lassan a menny pontos hegy- és vízrajzára, ³ ne izgulj, kérlek, előbb-utóbb erre

is sor kerül, de először hadd vázoljam a kereteket, bányásznyelven, persze (ha már a földön bányász voltam, ugyebár), s⁴ leszögezve rögtön, hogy itt, a mennyben nem csöpög semmilyen víz a nyakunkba, mint otthon,

⁵ a lövétebányai vasércbányában,
vagy a hargitafürdői kaolinbányában,
vagy a balánbányai rézbányában,
vagy az albeni-i szénbányában...

⁶ Tehát: emlékszel, ugye, milyen szépen elmagyaráztam, mi a különbség a bányász szaknyelvben „tárna” és „akna” közt: képzelj magad elé egy Nagy Nyomtatott **T** betűt (mondtam volt sok-sok évvel ezelőtt),

⁷ a **T** betű vízszintes része
a tárna,
a függőleges része pedig
az akna

⁸ (jól emlékszel, fiam, ilyen aknába zuhant belé „Pap” Lázár sógorod, ezért volt úgy megkeseredve, ezért kaszált-kapált egész életében egy-egy mankóval a hóna alatt),

⁹ és igen, a **T** betű vízszintes része
a menny,
a függőleges része pedig
a pokol,

¹⁰ ilyen egyszerű az egész, ne röhögj, fiacskám, mondtam az imént, hogy egyelőre csak a kereteket vázolom,¹¹ márpedig a túlvilágot csak így, ilyen euklidészi módon tudom elmagyarázni,

¹² jól sejtet, fiam, hogy ennél azért bonyolultabb a dolog:¹³ se a mennynek, se a pokolnak nincs
se eleje,
se vége,
se jobb,
se bal oldala,
se firmamentuma,
se pádimentuma...

A Nagy Pokolreformról, röviden 42,1-9.

42 ¹ Joggal kérdezhetsz, fiam, hogy hol marad a purgatórium a fenti képletből?!² Nos, szomorúan tájékoztatlak, hogy a Nagy Pokolreform óta nincs purgatórium!³ Illetve van, csak Isten a Nagy Pokolreform idején beolvasztotta a pokolba – a földdel együtt!⁴ Eleinte nem értettem a dolgot, de aztán Isten logikusan elmagyarázta az egészet: sose fogom elfelejteni azt a mítinget, amikor nekünk, kezdő lelkeknek is kifejtette az eszmét:

⁵ nem spórolni,
nem racionalizálni akart,
mondta az Úr;
az még hagyján, hogy mi történt
az Édenkertben,
mondta az Úr;
épp elég időt hagyott az embernek, sőt:
a Megváltót is elküldte,
mondta az Úr;
mindenki megkapta az esélyt,
hogy jó legyen,
mondta az Úr;
és mi volt a hála? Na ugye!,
mondta az Úr...

⁶ Becsületére legyen mondva (elvégre ő az Úr!), hogy a földnek is, a purgatóriumnak is a pokolbéli akna felső részén talált helyet, ott, ahol a Nagy Nyomtatott **T** két szára összeér!⁷ Ezért éreztem jobb perceimben én is, ezért érzed néha te is úgy, hogy szinte kézzel is megérinthetjük az eget!

⁸ Egyszóval: mondd meg anyádnak, fiam, hogy ne mondja miattam olyan hűségesnek a rózsafüzért, mert én már ott vagyok, ahol vagyok.⁹ Illetve ne mondj neki semmit ez ügyben, inkább vigasztald meg szegényt...

Kb. negyvenbillió 43,1-8.

43¹ És vigasztalj meg mindenkit, fiam, hogy Isten igenis a saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert!² A veterán lelkek szerint akkor, de csakis akkor lesz világvége, ha egálba kerül Isten az őáltala teremtett élő-eleven és túlvilági lelkekkel,³ márpedig szerintük (vagyis a veterán lelkek szerint) egy felnőtt ember kb. negyvenbillió sejtet jelent.⁴ Amikor meghaltam, kb. nyolcmilliárd ember élt a földön, aztán unalmamban megszámoltam, hogy nagyjából hányan lehetünk a túlvilágon,⁵ vigasztalj meg tehát mindenkit, fiam, hogy messze még a világvége! ⁶ Ez a „kb.” és „nagyjából” nyilván idegesít egy kicsit, de én még annyira kezdő lélek vagyok itt, hogy nem merem megkérdezni Istentől a pontos számot.⁷ Az a lényeg, hogy az Úr már vastagon bekarikázta a dátumot a határidőnaplójában – ⁸ Isten tudása nem lötyöghet ide-oda, mint lófasz a tokjában: a veterán lelkek szerint Isten igenis a legprecízebb Úr!

HÓPEHELY

Életrajzunk hőse egy fehér gorilla. Neve spanyolul Copito de Nieve, katalánul Floquet de Neu, magyarul Hópehely. Ő volt a világmindenség egyetlen ismert albínó gorillája. Albinizmus a vérfertőzés következménye volt: apja valószínűleg a saját lányát ejtette teherbe, és bizonyára mindketten hordozták azt a gént, amely hajlamossá tesz a pigmenthiányra. A gorillák családban élnek: egy családban csak egy felnőtt férfi van, ő a király. A szabad természetben négy vagy öt felesége veszi körül, akikkel együtt élnek felcseperedő kisebb-nagyobb gyerekeik. A fiúkat, amikor serdülőkorba érnek, a családapa elkergeti. A lányok választhatnak: vagy csatlakoznak egy másik családhoz, és akkor egy idegen király feleségei lesznek, vagy maradnak, és ez esetben az apjuk nemz nekik utódokat.

Ilyesféle nászból foganhatott Hópehely valahol Egyenlítői-Guineában, korábbi nevén Spanyol-Guineában, valamikor az 1960-as évek első felében, talán 1963-ban, és ez a körülmény már önmagában is az antik tragédiák véres árnyait vetíti rá. Ettől függetlenül érdemes megjegyezni, hogy hiába volt majdnem olyan fehér a bundája, mint a hó, ő maga mégsem hasonlított holmi szállingózó hópehelyre. Érett férfikorában kettőszázharminc kilogrammot nyomott, és hatalmas testi erejével – amellyel soha, egyetlen esetben sem élt vissza – elkápráztatta nemcsak gondozóit, hanem a barcelonai állatkert látogatóit is.

Hópehely sohasem tagadta meg afrikai születését, mégis ízig-vérig európai polgárként él az emlékezetünkben. Ő volt évtizedeken át Barcelona büszkesége, sőt, bizonyos értelemben még most, haló poraiban is része a város identitásának. Jó katalán hazafi volt, és a tartomány függetlenségét hajlandó lett volna elfogadni, bár ezt sohasem hangoztatta. Ugyanakkor I. János Károly spanyol király hűséges alattvalója is volt. Élete így arra mutat példát, hogy a jó állampolgár egymással ellentétes elveket is összefésülhet. Ha magyar nemesi családban született volna, és ha Magyarországon élt volna a tizenkilencedik század utolsó harmadában, otthonában egymás mellé akasztotta volna I. Ferenc József császár és király, valamint a szabadságharcos Kossuth Lajos képmását.

A sors játékos szeszélye azonban úgy intézte, hogy nem magyarnak, még csak nem is embernek született. A múlt század hatvanas éveiben, amikor

meglátta a napvilágot a Gabonból átnyúló Kristály-hegység (Monte de Cristal) északi nyúlványainak tövében, valahol a Mbini folyó ártéri mocsaraiban, a gorillákat még az állatvilághoz sorolták. Az a nézet, amely szerint az emberszabásúak – a gorillák, a csimpánzok, a bonobók és az orángutánok – közelebb állnak az emberhez, mint a farokkunkorító közönséges majmokhoz, csak az utóbbi évtizedekben kezdett elterjedni, többek között Hópehely hatására, és nem vált máig sem általánosan elfogadottá.

Hópehely kisgyerekkorát beárnyékolja egy súlyos megrázkódtatás, amely a csecsemőként magára hagyott Oidipuszt és a küklpsz által kis híján fel-falt Odüsszeuszt juttatja az életrajzíró eszébe. Amikor megmentője, Jordi Sabater Pi rátalált a fehér bundájú gorillagyerekekre, a szerencsétlen kisfiú összekötözve hevert egy Mbini-hátságbeli joruba földműves kunyhójának döngölt agyagpadlóján, és a gazda javában fente a kését.

Elmagyarázta a fehér embernek: a Mbini-menti mocsarakból előmerészkedő pimasz óriásmajmok már napok óta dézsmálják a kukoricáját, ő pedig lándzsát ragadott, lesben állt, és ledöfte őket. A hímeket is, meg az anyaállatot is. A többiek elmenekültek. Este ünnepi lakoma lesz: a két felnőtt példányt a faluközösség együtt fogja elfogyasztani. Előbb azonban ebédre elkészíti a kölyökállat zsenge húsát. Ha a szenyor nem veti meg szerény hajlékunkat és pórias edényeinket, tartson velünk. Megtiszteltetésnek vennénk.

Jordi Sabater Pi, aki akkoriban töltötte be negyvenkettedik évét, és minden szabadidejében természettudományi szakirodalmat olvasott, megsajnálta a nyöszörgő kisgyereket. Azt is felismerte, hogy egyedülálló ritkaságra bukkant: úgy tudta (helytállóan), hogy albínó gorillát nem látott még soha senki. Elhatározta, hogy magához veszi a kis jószágot, és ebből a célból ajánlott a gazdának egy bizonyos összeget.

Az erre következő hosszadalmas alkudozást fölösleges volna leírnom. Jordi végül tizenötezer spanyol pesetáért vásárolta meg Hópehely életét. Neki ez akkoriban egyheti jövedelme volt, míg a joruba gazda egy egész év alatt sem tudott ennyi pénzt kukoricából, tárógyökérből és édesburgonyából kitermelni.

*

Jordi Sabater Pi nem egymagában cserkészte be a Kristály-hegység északi nyúlványainak és a Mbini folyó árterének erdőségeit. A Compañia de Producción y Elaboración de Madera nevű cég alkalmazottjaként három munkatársával együtt arrafelé őshonos nemesfákat keresett, elsősorban okumé-fát, amelynek könnyű, mégis rendkívül szilárd furnérjából vitorlá-

zó repülőgépeket építenek, továbbá paliszandert, amely különböző vonós és pengetős hangszerek áhított alapanyaga, valamint grenadilt, amelyből dísz tárgyak készülnek az életnagyságú istenszobroktól a sakfigurákig és az ékszerdoboztól az ereklyetartóig. De ha szembejön a kutatócsoporttal két-három vastagabb törzsű ébenfa, azok tartózkodási helyét is megállapítják és írásban rögzítik.

A munkatársak egyrészt gondoskodtak egymás biztonságáról, másrészt naplót vezettek a területen talált fás szárú növényekről, vagyis segítettek, ugyanakkor ellenőrizték is egymás munkáját. A spanyol gyarmati időkben úgy zajlott a nemesfa-kitermelés, hogy a faipari cég engedélyt vásárolt a kormányzótól a lelőhelyre, majd, miután állami támogatással utat épített az őserdőn át, a koncesszióba foglalt területen (öt-hatszáz, néha ezer négyzetkilométeren) tarra vágták a faanyagot, és az értékesnek minősülő fatörzseket teherautón elszállították.

Munkája közben Jordi Sabater Pinek fájt a szíve az előre látható pusztítás miatt. Autodidakta biológusként felmérte, mennyi ritka állat és növény tűnik el örökre egy-egy fakitermelés sújtotta területről. Különösen az ott élő gorillákat sajnálta. Nem elég, hogy elveszítették korábbi élőhelyüket, hanem ráadásul a területen létesülő ültetvények gazdái kártevőnek is tekintették, és irtották őket. Így cselekedett az a természet féltő joruba földműves is, akitől a katalán őserdőkutató megvásárolta az albínó gorillagyereket.

Igaz, hogy fájt a szíve, ám ugyanakkor ő maga is részt vett a lelkiismeretlen pusztításban, hiszen új meg új nemesfákat kellett felkutatnia, ha meg akarta őrizni állását, amely nemcsak megélhetéshez és biztonsághoz segítette hozzá, hanem ahhoz is, hogy minél több időt tölthessen az emberektől távol, a még éppen háborítatlan őserdőben.

Jordi Sabater Pi Barcelonában született 1922-ben. Ott is nevelkedett, de tizenkilenc éves korában, kevéssel a falangisták teljes győzelme után, menekülésszerűen távozott szülővárosából az egyenlítői gyarmatra, ahol senki sem ismerte. Otthon sokan tudták róla, hogy harcolt a köztársaságiak oldalán. Apja a polgárháborúban, amikor az olasz légierő nehézbombázói két év alatt kétszáznegyvenszer mértek légicsapást Barcelona legsűrűbben lakott negyedeire, a város légvédelmét irányította. Anyai nagybátyja pedig már XIII. Alfonz uralkodása idején is a szeparatista Katalán Republikánus Baloldal főtitkárhelyettese volt.

Hópehely megmentője eredetileg rézmetsző akart lenni, de tisztában volt vele, hogy képzőművészeti ambícióival vajmi kevéssé érvényesülhet az afrikai gyarmaton. Így is igen sok rajza maradt fenn, javarészt trópusi álla-

tokról, gorillákról és csimpánzokról vagy például a Mbini folyó mocsaraiban élő három és fél kilogrammos góliátbékákról is.

A fakitermelő cég székháza a gyarmatország fővárosában, Santa Isabelben állt, de Jordi Sabater Pi nem kívánt a kormányzó és a többi francóista hivatalnok közelében élni. Örömmel fogadta áthelyezését az őserdő szélén épült sárfészekbe, az akkoriban kétezer lakost számláló Ebebeyinbe. Farönkökből összerótt egyszerű háza palotának számított az agyag- és pálmaháncs-kunyhók között. Itt táplálta cumisüvegből adagolt kecsketejjel a kis fehér gorillát, aki ekkor még a Bubu névre hallgatott (a Hópehely, azaz Snowflake nevet Barcelonában fogja ráaggatni a National Geographic Magazine), itt tanította bögréből inni és kendővel törölgetni az orrát, itt szoktatta szobatisztaságra, és itt mutatta meg a kis jószágot kakaóültetvényes jóakarójának, García Trevijanonak.

Trevijano nem egyedül látogatta meg Jordit az ebebeyini rönkházban. Vele tartott egy Macias Nguema nevű ismerőse, Trevijano szavával: „egy szolgálékú emancipált néger, aki háromszor is megbukott a közszolgálati vizsgán”. Ezt hallva Nguema bólogatott, mosolygott, és megvakargatta Bubu (később Hópehely) buksiját. „Ez itt” – és Trevijano ujjal mutatott az alázatos bennszülöttre – „azért utazik Santa Isabelbe, hogy induljon a helyhatósági választáson. Ő akar lenni a polgármester.” Nguema mosolygott és bólogatott. „Menj el innét, öcsém, amíg elmehetsz. Mert ha ezek hatalomra kerülnek, élve megnyúzzák a fehér embereket. Meg a feketéket is.” Nguema mosolygott, bólogatott, és csak ennyit mondott: „Ha én leszek a polgármester, Santa Isabel neve Malabo lesz.”

*

Macias Nguema élete a Hópehelyéhez hasonlóan indult. Apját a szeme láttára verték agyon a cukornádültetvényen, anyja öngyilkos lett, kistestvérei éhen haltak. Ő viszont életben maradt, és kisebb-nagyobb szolgálataival annyira elnyerte a spanyol ültetvénytulajdonos bizalmát, hogy a fehér embereket vadászatokra is elkísérhette. Az egyik vadászaton véletlenül őt is meglőtték, megsebesült a combján. Emiatt élete végéig sántított. Az ültetvénytulajdonos azzal csillapította lelki furdalását, hogy a kamaszodó sánta fiút saját költségén beíratta az ebebeyini spanyol iskolába, ahová akkor már és még feketéket is felvettek, Franco győzelme után pedig az addig felvett fekete diákok (többségükben a fang törzs tagjai) tovább tanulhattak.

Macias Nguema nem volt különösebben jó tanuló, de letette az érettségi vizsgát, és könyvelő lett abban az uradalomban, amelyhez Trevijano cukornádültetvénye is tartozott. Vagyis már fiatalon bekerült a fang törzs elitjébe.

Spanyol-Guinea fang többségét a gyűlölet tartotta össze. Gyűlölték a spanyol gyarmatosítókat, de még inkább a bubu kisebbséget. Ezért is kell inkább hazugnak, semmint őszintének tekintenünk azt a barátságos gesztust, amellyel a leendő politikus egy Bubu nevű gyerek fejét simogatta, még ha ez a „bubu” egy albínó gorillagyerek volt is. A fangok a jorubákat is gyűlölték, de jóval kevésbé, mint a bubukat, és a nigériai vendégmunkások (nagyreszt igbók, kisebb részben fulbék), akiket a legádázabbul fognak gyűlölni, majd csak a biafrai háború idején fogják előzőlni az egykori spanyol gyarmathoz tartozó szigeteket. Most elég annyit elmondanom, hogy a fang maffia Santa Isabelben is erős befolyással rendelkezett, a kormányzó pedig felsőbb utasításra úgy határozott, hogy egy érettségi bizonyítványt felmutatni tudó néger lesz a főváros polgármestere.

Így történt, hogy miközben Jordi Sabater Pi cumisüvegből kecsketejjel táplálta a Bubu (később Hópehely) névre hallgató gorillakisfiút, a főváros újdonsült polgármestere a közgyűlés egyhangú támogatásával a hely nevét a gyarmati rabságra emlékeztető Santa Isabelről az ősi fang Malabóra változtatta.

A főváros polgármestereként Macias Nguema bekerült a nemrég létrehozott kétkamarás helyi törvényhozás felsőházába is, amikor pedig nyilvánossá vált a hír, hogy az öregedő Franco az ENSZ nyomására beletörődött Egyenlítői-Guinea függetlenné válásába, az átmeneti kormányban ő lett a fang miniszterelnök-helyettes a bubu miniszterelnök, Bonifacio Edu mellett.

A spanyolok benne látták az átmenet emberét, elvégre mindaddig egy házőrző kutya hűségével szolgálta fehér gazdáit, noha az élesebb szeműek már akkor észrevették, hogy személyére a vaksötét ostobaság, az álnok rosszindulat és a körmönfont ravaszság furcsa keveréke jellemző.

A bubuk és a jorubák abban bizakodtak, hogy a sok rossz lehetőség közül ő lesz a legkisebb rossz; ki lehet bírni, mint a malária elleni védőoltást. Fang nemzetiségű hívei viszont már ekkor, az átmenet éveiben is azt híresztelték róla, hogy varázsereje van: halottakat képes feltámasztani, az élőkre pedig halálos rontást küldhet. Száraz időben esőt támaszt, a hetek óta szakadó esőt elállítja.

1968-ban, miután Spanyolország elismerte Egyenlítői-Guinea függetlenségét, az országban elnökválasztást tartottak. Az országhoz tartozó szigetek, a bubu többségű Bioco és Pagalu a vetélytársat, Bonifacio Edut tá-

mogatták, míg a szárazföldi terület felsorakozott a fang egységfrontot vezető Macias Nguema mellett. Riválisa, Edu, a végeredményt meg sem várva, a szomszédos Gabonba menekült, ahol rövidesen öngyilkos lett. Híresztelések szerint nem egészen Gabonban halt meg, és nem egészen önkéntes alapon.

Az új államelnök azonnal megalapította a Maciasszal Menetelő Ifjúság (Juventud en Marcha con Macias) mozgalmat, amely leginkább a német nemzetiszocialista Sturmabteilung (SA) nyomdokaiban járt. Ugyanakkor betiltotta az összes többi politikai pártot, valamint a pártokhoz közel álló intézményeket is, beleértve az ország összes iskoláját és óvodáját, valamint a sportegyesületeket és a filmvetítéseket.

Elrendelte az ország bubu és joruba nemzetiségű lakosainak teljes körű összeírását, a későbbi tömeges letartóztatások és kivégzések foganatosítása érdekében.

A menekülők áradatának megállítása végett (sajnos nemcsak bubuk és jorubák, hanem fang nemzetiségű állampolgárok is százezerszámba hagyták el az országot, zömükben képzett emberek, orvosok, mérnökök, villanyszerelők és más effélék) az elnök elrendelte az országból kifelé vezető utak teljes hosszúságban történő aláaknázását, és – nehogy halászhajókon próbáljanak menekülni a nyomorultak – azonnali hatállyal betiltotta mind az édesvízi, mind a tengeri halászatot, továbbá elrendelte az ország folyóiban és tengeri felségvizein található összes vízi jármű azonnali elpusztítását. Minthogy a lakosság mindaddig nagyjából hallal táplálkozott, az intézkedéseiből adódó éhínséget úgy orvosolta, hogy betiltotta az „éhség” és az „éhezés” szó használatát.

Az állampolgárok alultápláltságát azzal is enyhítette, hogy a nemrég függetlenné vált ország alkotmányába belefoglalta: az államelnök addig marad hivatalában, amíg csak él.

Ehhez egy – az országgyűlés által egyhangúan elfogadott – alkotmánymódosítással hozzátoldotta: az államelnök sohasem hal meg, vagyis halhatatlan.

Egy további – szintén egyhangúan elfogadott – alkotmánymódosítás nyíltan kimondta: az államelnök maga az Isten, továbbá az Összes Tudományok és a Nemzeti Kultúra Nagymestere. Ebben a minőségében betiltotta a latin betűk használatát, és az ország áttért a székely rovásírásra.

Alakját mégsem az alkotmánymódosítások tették emlékezetessé, hanem az 1975-ös december hatodikai Szent Miklós-napi performansz, amikor, egy újabb letartóztatási hullámmal követően, az államelnök valóságos vagy vélt ellenségeit, körülbelül százötven emberi lényt a Maciasszal Menetelő

Ifjúság különítményesei belökdöstek a Santa Isabel stadionba, ahol a kivégzőosztag minden tagja Mikulásnak volt öltözve, és a hangszórókból Mary Hopkin *Those Were the Days* című édeskés, ábrándos, örökzöld slágere zengett, elnyomva a géppisztolysorozatok ropogását.

*

Jordi Sabater Pinek és kiskorú fehér gorillájának az imént leírt események idején már híre-hamva sem volt Egyenlítői-Guineában. Franco 1966-ban népszavazást írt ki Spanyolország államformájáról, és ennek eredményeképpen visszaállította az általa negyedszázaddal korábban megszüntetett királyságot. XIII. Alfonz fiát, János madridi herceget és barcelonai grófot túlságosan liberálisnak tartotta, semhogy engedélyezze megkoronázását, de az unokát, János Károlyt már ekkor kijelölte leendő uralkodónak.

Abba mindenesetre beleegyezett a diktátor, hogy az általa egyébként régóta gyűlölt János infáns hazaköltözhessen Rómából Madridba, az infáns pedig kieszközölte Francónál, hogy az általa nagyra becsült Sabater Pi család tagjai a szélrózsa minden irányából büntetlenül visszatérhessenek Barcelonába. Így érkezett haza Jordi Sabater Pi és Bubu, a későbbi Hópehely az Egyenlítői-Guineát náci típusú büntető-átnevelő táborra fejlesztő Macias Nguema ámokfutása előtti utolsó pillanatban.

Barcelona főpolgármestere kinevezte Jordi Sabater Pit, kevéssel hazaérkezése után, a barcelonai állatkert operatív és állategészségügyi osztályának sajtófelelőssévé. Ebben a minőségében egyrészt le kellett adnia új munkahelyén az Afrikából hozott albínó gorillakisfiút, másrészt elő kellett készítenie Francisco Franco államfő rövidesen esedékes barcelonai látogatásának állatkerti epizódját.

Az Afrikából hazatérő autodidakta biológus maga is végiggondolta, hogy a fehér bundájú aranyos kisfiú néhány éven belül kétmázásás óriássá fejlődik, akit aligha tárolhat a Szélső Körúton (Ronda del Litoral) bérelt otthonában. A Franco iránt rajongó, betelepített spanyol szomszédok már így is meg voltak győződve róla, hogy a kommunista biológus emberevő szörnyeteget hizlal, és hogy az albínó gorillák minél fehérebbek, annál vörösebbek.

Ja, és érkezett egy feljelentés, amely szerint áthallatszik a falon, hogy a szomszéd katalánul beszél a gorillájához, márpedig ennek a nyelvnek a használata be van tiltva. Innen már csak egy lépés, hogy nyakunkra hozza a baszk terroristákat is!

Jordi Sabater Pi azzal a feltétellel engedte át nevelt fiát a barcelonai állatkertnek, és fogadta el az ott felkínált állást, hogy szabadtéri kifutót létesítenek a barcelonai emberszabásúak számára, és amíg az el nem készül, Hópehely együtt lakhat vele a Majomház emeletén található hámoszobás szolgálati lakásban. A Majomházban tett első látogatásakor elakadt a lélegzete a döbbenettől, amikor látta, hogy a csimpánzok betonpadlós, vasrácsos börtöncellákban kuporognak, öltönyt és nyakkendőt viselnek, továbbá arra vannak idomítva, hogy kanállal étkezzenek, és golyóstollal firkáljanak rajztáblán rögzített papírlapokra.

A falangista diktatúra felpuhulásaként volt értelmezhető, hogy Hópehely érkezése után fél éven belül elkészült az első szabadtéri emberszabású-kifutó, amelynek talaján zöldellt a pázsit, és a hozzá kapcsolódó beltéri emberszabású-körletek is vastagon fel voltak szórva mulccsal. Strapabíró mászóak és csúszdák tették változatossá az emberszabásúak napjait; a belső körletek mennyezetéről szabadon lengedező, hintázásra használható vastag kötelek csüngtek. Az is a szabadságfok exponenciális növekedéséről tanúskodott, hogy vasrács helyett emitt vizesárok, amott üvegfal választotta el a közönségtől az ítélet nélkül raboskodó emberszabásúakat.

A Caudillo, azaz Főnök barcelonai látogatása is a szektás elzárkózás jéghegyeinek lassú olvadását jelezte. Francisco Franco a polgárháború óta először 1967 nyarán tisztelte meg jelenlétével Barcelonát. A városháza (Junta) dísztermében másfél órás beszédet tartott. Kifejtette, hogy a polgárháború pusztításairól nem ő tehet. A város három évtizeddel azelőtti lerombolását nem ő okozta, hanem Benito Mussolini és az olasz légierő.

Hogy ő, Franco távol tartotta Spanyolországot a második világháborútól, és nem léptetett életbe olyasféle rasszista törvényeket, mint Hitler.

Hogy ő, Franco a csontja velejéig meg volt döbbenve, amikor az addig elvhű antimarxistának vélhető Hitler szövetkezett Sztálinnal, és az általuk irányított sátáni nagyhatalmak lerohanták a hívő katolikus Lengyelországot.

Hogy ő, Franco 1941-ben csak azért engedélyezte az önkéntesekből álló antibolsevista spanyol hadosztály megszervezését és szovjet fronton való bevetését, mert tudta, hogy oda úgylis kizárólag a spanyol hitleristák jelentkeznek, és ilyen módon megszabadulhatott tőlük. Ezáltal keményvonalas náci honfitársaink egyrészt kikerültek Spanyolország területéről, másrészt úgylis meghaltak a Don-kanyarban a teljes magyar hadsereggel együtt. Ezek sem fognak többé hitlerista puccsról ábrándozni.

És hogy ő, Franco világéletében lelkes szurkolója volt az FC, azaz Futbol Club Barcelonának.

Miután érzékeltette, hogy nemcsak a még mindig veszedelmes kommunizmust tekinti ellenfelének, hanem az immár eltiport német nemzetiszocializmust is, és miután végighallgatta a szünni nem akaró tapsvihart, gépkocsiba ült, és az állatkert főbejáratához hajtatott, ahonnét egyenesen az emberszabású-körletekhez kalauzoltatta magát, hogy találkozhasson Hópehellyel, a világmindenség egyetlen fehér gorillájával.

A Főnök látogatásakor Hópehely még mindig kisfiú volt, a diktátornak csak a derekáig ért. Az emberszabású-kifutó környékén ott szorgoskodtak az állami filmhíradó alkalmazottai, akik felvevőgépükkel megörökítették a hetedhét országra szóló cukiságot, amint a nemzetközi vörösbrigádok agyagba döngölője kézen fogva sétálgat a fehér gorillakisfiúval.

Franco hiú ember volt, ráadásul az átlagosnál számottevően alacsonyabb termetű. Mint sok hasonló férfi, ő is határozottsággal és vasszigorral igyekezett ellensúlyozni ezt a nehezen palástolható fogyatékoságot. Most annál inkább örült: íme, egy valódi gorilla, aki neki csak a derekáig ér. És benne lesz a filmhíradóban!

Olyan jókedve kerekedett, hogy még a kis jószág nevelőjével, Jordi Sabater Pivel is elbeszélgetett, noha előzőleg informálták róla, hogy a férfi a köztársaságiak oldalán harcolt a polgárháborúban. „Úgy hallom, ott voltál Zaragoza mellett, az Ebro-parti ütközetben. Én is ott voltam” – mondta kedélyesen. (Tizenkétezer halott, nem számítva a civil emberveszteséget.) – „Hát akkor tulajdonképpen bajtársak vagyunk” – tette hozzá, és kezét nyújtotta.

*

A Főnök barcelonai látogatása után sok minden megváltozott. A madridi kulturális minisztérium váratlanul engedélyezte egy katalán nyelvű könyvkiadó működését, holott a katalán nyelv használata mindaddig szigorúan tilos volt a sajtóban, az oktatásban, a színházakban és a filmművészetben. Sőt, a magánéletben is.

Csakhamar az is kiderült, bár ebből nem lett valami nagy hírverés, hogy az 1450-ben alapított barcelonai egyetem bölcsészkarán létrejöhetett, vagyis újjáalakulhatott a katalán irodalmi és nyelvészeti tanszék, mi több, a tarra-gonai Szent Anna gimnázium stencilgépen sokszorosított iskolaújságjának huszonnégy oldalából hat oldal katalánul jelenhetett meg. Na jó, mégsem hat oldal, hanem csak három, de ez akkor is nagy előrelépés!

Bátran állíthatom, hogy Hópehely, a kiskorú albínó gorilla hozta tető alá a megbékélést Franco és a katalán nemzet között. A Caudillo fiatal hadnagy

korától késő vénségéig képtelen volt elfogadni azt a tényt, hogy Spanyolországban élnek magukat nem spanyolnak tartó őshonos népcsoportok is – katalánok, baszkok és gallegók –, de a fehér szőrű gorillakisfiú értelmesen csillogó szemébe nézve annyit legalább felfogott, hogy Katalónia nélkül a spanyol gazdaság félkarú óriás.

Ebben az értelemben a lassan felcseperedő Hópehely testesítette meg az átmenetet a diktatúrából a demokráciába.

1975. november 20-án meghalt Franco, és trónra lépett János Károly király. Az időközben ivaréretté vált Hópehely ezen a történelmi jelentőségű napon közöszült először gorillahölgygel. Emelkedettebb kifejezést használva, ekkor veszítette el a szüzességét. Menyasszonyát Tuanának hívták, és a koppenhágai állatkertből szállították Barcelonába utód nemzése, illetve fogantatása végett. Az állatszaktörők körében akkor még nem volt köztudott, hogy a gorillák között ugyanúgy létezik rokon- és ellenszenv, tetszés és viszolygás, mint az emberi társadalomban, és nem biztos, hogy egy gorillaférfi első látásra hajlandó meghágni egy vadidegen gorillanőt. Másfelől az sem biztos, hogy egy gorillanő első látásra hajlandó odaadni magát egy vadidegen gorillaférfinak. Főleg, ha az üveg túloldalán emberi érdeklődők sokasága bámulja az ifjú párt, sőt, némelyek vakuval fényképeznek is.

Abban is kételkedni lehetett, hogy Hópehely egyáltalán képes-e vonzalmat érezni fajtársnője iránt, miután olyan sokáig vették körül emberek, köztük emberi nők is, hogy lehetetlenség volt észre nem venni az utóbbiak iránt felgerjedő élénk érdeklődését.

Sajnos, mindig akadtak lányok és asszonyok, akik ezt a ferde hajlamot készakarva szívtották is benne, mintegy az emberi és az állati létezés közti határvonal elmosódottá tételére törekedve. A nyitás utáni órában, amikor még alig érkezett látogató, éveken át bejárt Hópehelyhez egy fiatal, szőke nő, és amikor azt hitte, hogy senki sem látja, az üvegfalhoz siető Hópehelytől nem egészen karnyújtásnyira, kigombolta a blúzát. Nem csoda, hogy Hópehely még harmincöt–negyven éves aggastyánként is hevesen maszturbálni kezdett egy-egy szőke nő megpillantásakor.

Szerencsére Tuanával sikeresnek bizonyult a nász. Igaz ugyan, hogy Tuanát vagy a repüléstől vagy a koppenhágai repülőtéren fogyasztott sörtől és (a növényevő gorillákra nézve mérgező) virslitől heves hasmenés gyötötte, de ennek történetünk szempontjából csak annyi jelentősége volt, hogy egyszerre fosott és élvezett.

Az aktusnak, vagy inkább az aktusok sorozatának egyetlen tanúja volt, Jordi Sabater Pi, aki az állatkert igazgatóságánál kieszközölte, hogy három

napra zárják le az emberszabásúak házát a látogatók előtt. Amiképpen az istenek háromszorosára nyújtották azt az éjszakát, amelynek során Zeusz magáévá tette Alkménét, és nemzette vele Héraklészt, azonképpen a barcelonai állatkert urai – a főigazgató, a gazdasági igazgató és a kommunikációs igazgató – magánjellegűvé tették és megháromszorozták Hópehely és Tuana nászéjszakáját.

Tuana lett Hópehely első felesége. Teherbe esett, és világra hozta Hópehely első gyermekét, a Tonda nevű kislányt.

Az évek során Hópehelynek négy asszonytól összesen tíz gyereke született, hét lány és három fiú. Unokáinak, dédunokáinak és ükunokáinak se szeri, se száma.

*

Kellemes kötelességemnek teszek eleget, amikor néhány sorban bemutatom Hópehely feleségeit.

Az imént említett Tuana leginkább tenyeres-talpas parasztlányra emlékeztetett. Viselkedésében közvetlenség és derű volt megfigyelhető. Gyakran állt két hátsó lábára, néha toporzékolt is. Ezt és a mértéktelen hangoskodást a csimpánzoktól tanulhatta el, akikkel a hamburgi állatkertben egy fedél alatt élt. Hamburgba a kameruni gorillavadászat és a rabszolgaszállító hajón tett szörnyű utazás túlélőjeként került. Onnan szállították át Koppenhágába. A barcelonai állatkert egy törpe vízilovat, egy mandrillt és egy okapit adott érte cserébe. A Tonda nevű lányon kívül két fiút szült Hópehelynek, Csombét és Lumumbát.

A második feleség, Changa, magyarosan Csanga befelé forduló, szorongó alkat volt. Úgy látszik: a fogságba esés, az elhurcolás traumáját soha életében nem heverte ki. Őt Katangából szállították a marokkói Tanger vagy Tanzsé kikötővárosba. Ott a matrózoktól egy spanyol foszfátbánya-tulajdonos vásárolta meg, akinek egy fiatal barcelonai orvos, Jordi Pujol műszer- és gyógyszergyárában is résztulajdona volt. A foszfátbáró a hirtelen befolyásos katalán politikussá váló Pujol rábeszélésére ajándékozta a fiatal nőtény gorillát a barcelonai állatkertnek. Cserébe tizenkét éven át ő fedezte a katalán mezőgazdaság foszfátszükségletének negyvenöt százalékát, és ebből száznyolcvanmillió dollár adózatlan hasznot halmozott fel különböző marokkói bankszámlákon. Changa naphosszat egy sarokban üldögélt, kezébe temetett arccal. Hópehely közeledési kísérleteit következetesen elutasította. Egyszer mégis teherbe esett; fiút szült, aki a gondozóktól a Kasavubu nevet kapta, amely bakongó nyelven állítólag azt jelenti: „hosszú életű”. Tévedés vagy

elbizakodottság volt a név: Kasavubu kisfiú korában elkapta a látogatóktól az influenzát, és belehalt.

A harmadik feleségnek, Zazinak három lánya született, Poloko, Moloko és Zoloko. Rossz anya volt, nem törődött a gyerekeivel. Mindhárom lányát Jordi Sabater Pi nevelte fel kecsketejjével, cumisüvegből. Zazi nem a sors szélyéből lett rossz anya, hanem azért, mert őt is emberek nevelték, emberi szokásokat sajátított el, és nem volt alkalma megtanulni a gorillakisgyerekkel való bánásmódot. Utóbb egyik lánya a kijevi, a másik a stockholmi, a harmadik az avignoni állatkertbe került. Ők is szültek, ők is rossz anyák voltak.

A negyedik nő, Lomela – engedje meg az olvasó, hogy ezt a kifejezést használjam – törekeny virágszál volt. Ha embernek születik, talán kékharisnyának is nevezhetném. De még így is hasonlított kissé Goethe kései szerelmére, Bettina von Arnimra. Szokatlan látvány volna egy szemüveges gorillakisasszony, de ha Lomela arcára pillantok, mindig olyan érzésem támad, hogy levette a szemüvegét, és elfeledkezett róla, vagy pedig a nagy költő és természettudós felesége, a féltékenységtől dühbe guruló Christiane Vulpius rátiport a példamutató gondossággal csiszolt lencsékre. Hópehely őhozzá volt a legkedvesebb, ő pedig hol szenvelgő durcáskodással hátat fordított neki, hol meg tomporát riszálva, kihívóan kacérkodott vele. Ő is három kislányt hozott a világra, gyors egymásutánban, Delfinát, Lianát és Leilát. Miközben arra taníttatta őket, hogyan hámozzák meg a banánt, és ne a héját egyék, hanem a belsejét, az embernek az volt a benyomása, mintha a nyelvi megelőzőtség esztétikai tapasztalatát osztotta volna meg a három kislánnyal.

*

Nem szokás beszélni róla, de az állatkerti szakemberek körében köztudott gond, hogy a fogságban tartott gorillanők nagyjából ugyanannyi fiút szülnek, mint lányt, miközben egy alfahímre négy-öt nőtény jut, vagyis negyed-, ötödannyi gorillaférfira volna szükség, mint nőre. Az afrikai esőerdőben a kamasz fiúk, miután a családapá eltaszítja őket, rendszerint meghalnak. Vagy felfalja őket a leopárd, vagy belehalnak a magány miatti búskomorságba.

Az állatkertben viszont a gorillafiúk életben maradnak, és valamit kezdeni kell velük.

A nagyüzemi baromfitelepeken hasonló gondot okoz a hímnemű egyedek nemkívánatosan magas aránya. A kiskakasok legnagyobb részét nem

érdemes felnevelni, mert nem ér annyit a húruk, amennyibe kerülne a rájuk fordítandó takarmány. Ezért, mielőtt kiderül, hogy melyik kiscsirkéből fejlődne kakas, illetve tyúk, a kiskakasok négyötöd részét élve ledarálják, és a pépet feldolgozzák állateledelnek.

Az állatkerti fogságban fiúnak született gorillacsecsemőkkel szemben hasonló megoldást aligha lehetne alkalmazni. Ugyanakkor nincs más módon, szerencsésebb elintézési mód. Kevés gorillafiúnak adatik meg az a szerencse, hogy valamelyik állatkertben – Tokióban, San Franciscóban vagy Dvůr Královében – meghal vagy nemzőképtelenné válása miatt magánzárkába kerül az öreg családapa, és egy ifjú hímnek kell a helyébe lépnie. De még ha így történik is, a családban élő tapasztalt, bölcs öregasszonyok sokféleképpen megszorongatják az újonc alfahímet.

Lehet elkülönítve, magánzárka jellegű körletben tartani a családból kirekesztett fiatal hímekeket is. Az ilyen példányok hamarosan megbetegszenek és meghalnak. Gyakori az öncsonkítás, egyéb önagresszió; a magányban tartott példányoknál fennáll annak veszélye, hogy leharapják saját ujjukat, vagy a falba verik a fejüket.

A másik lehetőség az, hogy a fölösleges gorillafiúkból férfiközösséget hoznak létre. Az ilyen imádság nélküli kolostorok nem mindig működnek jól. Napirenden vannak a verekedések, és, mint a szigorított börtönben, a gyengébb hímeknek itt is igen hamar el kell dönteniük, mi lesz belőlük: csicskás-e vagy köcsög?

A harmadik lehetőség pedig az, hogy a fölösleges gorillakisfiúkat kiherélik. Az ivartalanított példányok feminin viselkedési szokásokat sajátítanak el, és az uralkodó, a szürke hátú öreg családapa emiatt megtűri őket. A kasztrált fiúk szopják édesapjuk faszát, és örömmel fogadják, ha apuka seggbe bassza őket. A családhoz tartozó lányok és asszonyok ilyenkor úgy tesznek, mintha semmit sem vennének észre. Némely állatkertben azzal kísérleteznek, hogy egy-egy fiatal hím gorillát csimpánzok közé igyekeznek integrálni. Ezek a kísérletek felemás eredményt hoznak: a gorilla vagy hasonló a csimpánzokhoz, vagyis pontosan úgy toporzékol és rikácsol, mint azok, vagy, ha megőrizte különállását, a csimpánzok egy megbeszélte jelre nekiugranak, és egyesült erővel megfojtják.

Hópehely, aki a szabad természetben aligha juthatott volna „apuka” pozícióba, a világmindenség egyetlen albínó gorillájaként szexuális téren is kiváltságokat élvezett. Kapott egy feleséget Hamburgból, egy másikat a marokkói Tangerből, egy harmadikat Montrealból és egy negyediket Rio

de Janeiróból. Kiegyensúlyozott kedélyű, boldog ember lett volna, ha embernek született volna.

*

Az eddig elmondottakból is látható, hogy Hópehely nem volt kimondottan kedves ember. A dicsőséggel nem törődött, a népszerűséget nem hajásztta, a tiszteletadásra színe elé özönlő látogatókat lenézte. Kisfiúkorában elfogadta a kedveskedést, felnőtt családapaként zárkózott és megközelíthetetlen volt. Sarat vagy ürüléket ritkán mázolt szét az üvegfalán, hogy ezáltal tegye magát láthatatlanná, de ideje legnagyobb részét a közönségnek hátat fordítva töltötte. Néha cinikusan vállat vont, legalábbis a szemtanúk így értelmezték egy-egy mozdulatát.

Ugyanakkor nem volt hirtelen haragú, és nem volt kegyetlen. Nem verte sem a feleségeit, sem a gyerekeit, nem is harapta meg őket. (Állatkerti főemlős-orvosok mesélhetnének arról, hányszor kell gorillanőket és -gyerekeket elkábítani, hogy összevarrassák a testükön éktelenkedő, súlyos harapott sebeket. Ezek okozója szinte mindig a családapa.) Elég volt szigorúan ránéznie a rakoncátlankodó gyerekekre, és az máris összehúzta magát egészen kicsire, vagy elrejtőzött az anyja háta mögé.

Még azt is megengedte, hogy indokolt esetben emberi lények tartózkodjanak a körletében, feltéve, hogy nők voltak az illetők, és guggoló járásban vagy négykézláb közeledtek Hópehelyhez. A Jordi Sabater Pi után következő két gondozónőtől, Mayte Mateostól és María Mandiolótól elfogadta, hogy egy görbe kisollóval időnként levágják a kezéről és a lábáról a körmöt.

Igaz, Hópehely a körömmollót egyszer egy óvatlan pillanatban a szájába vette, de szerencsére nem nyelte le. Mayte addig könyörgött neki, amíg végül Hópehely a hasznos szerszámot visszaköpte a rózsaszínű női tenyérbe. María minden nehézség nélkül beadhatott neki bélféreg elleni gyógyhatású készítményt, és bekenhette szteroidos kenőccsel a Hópehely bal térd alatt mutatkozó ekcémás foltot.

Ahogy XVI. Lajos francia király udvarában hatalmas kiváltságnak számított az udvaroncok részvétele a király öltöztetésében, és a kamarások késhegyig menő harcot vívtak azért, hogy reggelente melyikük húzhatja fel őfelsége dicsőséges jobb és melyikük csak a bal lábára a harisnyát, ugyanúgy Mayte és María is ádázul rivalizált, ami végül is életre szóló összeveszéshez vezetett, hogy melyikük mikor adhatja be Hópehely seggébe a szurit vagyis a havonta esedékes B12-vitamin injekciót.

Jordi Sabater Pi egy évig a montreali állatkertben kutatott és dolgozott (ezért is vették fel a helyére a két lányt), majd néhány hónapot Egyenlítői-Guineában töltött, ahol időközben megdöntötték Macias Nguema rémuralmát, és a külföldiek számára ismét biztonságossá vált az ország.

Visszatérése után első útja nem a Természettudományi Gyűjteménybe vezetett, pedig sok értékes anyagot szedett össze az afrikai terepmunkán, hanem Hópehelyt és családját látogatta meg. Hópehely azonban úgy tett, mint aki nem ismeri meg a nevelőapját. Pedig tudvalevő, hogy a gorilláknak jó emlékezetük van, évek múlva is azonosítani tudnak egy-egy emberi arcot. A férfi megértette, hogy Hópehely neheztel rá, amiért magára hagyta, és hosszú ideig nem állt a rendelkezésére. Hetekbe, hónapokba telt, amíg almával, ananászkarikákkal és más efféle kisebb ajándékokkal ki tudta engedni.

*

Hópehely, amint eddig is láthatta az olvasó, belenőtt, beleszocializálódott a demokratikus átalakulásba. Ha Franco halála előtt ő is meghalt volna, most a megszélidülő diktátor fehér szőrzetű kedvenceként emlegetnénk. De mert életben maradt, és az 1978-as demokratikus alkotmány életbe lépésekor már fiatal családapa volt, ő lett Spanyolország alkotmányos gorillája.

Meglátogatta őt barcelonai kifutójában az uralkodó, I. János Károly apostoli király is, de a két férfi, a restaurált király és az albínó gorilla rövidre sikerülő találkozója nem tudott mélyreható barátsággá érlelődni.

Annál őszintébben és bensőségesebben vonzódott Hópehelyhez a demokratikusan megválasztott autonóm katalán kormány miniszterelnöke, Jordi Pujol. Jelkép értékűnek tekinthetjük, hogy az a két katalán férfi, Pujol és Sabater Pi, aki Hópehely életében jelentős szerepet játszott, egyaránt a Jordi keresztnevet viselte.

Jordi Pujol nemcsak az autonóm Katalóniában, hanem az egész újabb kori Spanyolország történetében is az egyik legkiválóbb és (szégyenletes bukásáig) legnépszerűbb államférfinak számított. Személyében egyesült az elvűség és a rugalmasság, a katalán hazafiság és a hispán internacionalizmus. Orvosnak és vegyészmérnöknek tanult. Diplomája megszerzése után, még az 1950-es években kifejlesztett egy ekcéma elleni, mindmáig használatos kenőcsöt (ezzel gyógyították Hópehelyt is) és egy prosztatagyógyszert, amelynek szabadalmi jogai akkor is biztosították megélhetését, amikor politikai okokból nem gyakorolhatta az orvosi mesterséget. Térd- és csípő-

protézis-gyártó üzeme már az 1960-as évek második felében is a szakmai megbízhatóság mintaképe volt.

Hamar bekapcsolódott a katalán függetlenségi mozgalomba; annak össztársadalmi párbeszédet szorgalmazó, mérsékelt szárnyához csatlakozott. Így is letartóztatták egy tüntetés szervezésében való részvétel miatt, és Franco vésztörvényszéke hat év szabadságvesztésre ítélte. Ebből három évet letöltött, majd 1962-ben amnesztiával szabadult. Az aranjuezi börtönben együtt raboskodott és életre szóló barátságot kötött a későbbi miniszterelnökkel, Felipe Gonzálezzel. A demokrácia bevezetése után a jobboldali konzervatív Pujol gyakran állt a szocialista González mellé a madridi parlamentben, és biztosította számára a többséget a Convergencia i Unió többi katalán képviselőjével együtt egy-egy fontos döntéshez.

Kiváló nyelvérzéke volt, a fontosabb nyugati nyelveken kívül oroszul is tudott. Gyakran tett látogatást a Szovjetunióban, noha vajmi kevésbé rokonszenvezett Brezsnyevvel és Kosziginnel. Viszont jó kapcsolatokat ápolt a szovjet gyógyszergyárakkal és a moszkvai egészségügyi minisztériummal. Ismeretségei hasznos üzletekhez segítettek hozzá egészen a Szovjetunió széthullásáig, sőt, azon túlélően a Jelcin-korszak végéig is.

Érdeklődött Magyarország története iránt. Élénk figyelemmel kísérte az anyaországon kívüli magyar közösségek helyzetét. Az erdélyi magyarság érdekében egyszer, még a Ceaușescu-rezsim idején, az ENSZ-közgyűlésen is felszólalt. A magyar történelem tanulmányozása közben jutott el ahhoz a felismeréshez, hogy Spanyolország és Katalónia viszonyát az Osztrák–Magyar Monarchia példáját követve lenne jó alakítani. Két egyenrangú állam jönne létre két egyenrangú fővárossal, közös uralkodóval, közös hadügy- és külügyminiszterrel, de máskülönben teljes különállás jellemezné őket. Még a valutának sem volna muszáj közösnek lennie.

Huszonöt éven át, 1978 és 2003 között ő volt a katalán autonóm tartomány miniszterelnöke. Ez azt jelenti, hogy a régió választópolgárai öt cikluson át újra meg újra őt választották felelős vezetőjüké, még hozzá elsőprő többséggel. Bár szavazatszámláláskor történhetek apróbb szabálytalanságok, sőt meglehet, hogy a választókerületek átrajzolása is a kormánypártnak kedvezett, de akkor is vitathatatlan tény, hogy negyedszázadon át Pujol volt Katalónia legerősebb embere.

Akadtak hívei a szorosan vett Katalónián kívül is: a Baleár-szigeteken, Valenciában, a szintén katalánok lakta Andorrában és a dél-franciaországi katalán kisebbség soraiban.

Ideje nagy részét érthető módon Madridban töltötte, de a katalán parlamenti ülészek heteiben minden áldott napját azzal kezdte, hogy meglátogatta az állatkertben Hópehelyt és családját. Újságíróknak elmondta: ezzel is a munkáját végzi. Hópehely társaságában tud a legintenzívebben gondolkodni a közügyeken, például azon, hogy mit mondjon a tartományi költségvetés vitáján.

Általában nyitás előtt egy, néha másfél órával érkezett. Druszája, Jordi Sabater Pi eresztette be az emberszabású-körletbe. Első ciklusa idején még csak az üveglap túloldaláról barátkozott Hópehellyel, de 1983-ban, amikor hetvenöt százalékos többséggel újraválasztották a Konvergencia és Unió Pártot, bemerészkedett a gorillák közé. Hiába figyelmeztették, hogy Hópehely hirtelen haragú és nagyon erős, ő nem ijedt meg. Neki már merénylője is volt, attól sem ijedt meg, ahogyan fiatalkorában Franco rendőreitől és börtönőreitől sem.

Neki lett igaza. Az első látogatáskor és a rá következő továbbiak során Hópehely soha, egyszer sem bántotta a tartomány miniszterelnökét. Elfogadta tőle az ajándékba hozott zöldséget és gyümölcsöt, s amit ő maga nem evett meg, azt továbbadta feleségeinek, akik szintén tudomásul vették, hogy körükben időzik a nagy ember.

Egyvalamire kellett Pujolnak ügyelnie, arra, hogy soha, semmilyen körülmények között fel ne egyenesedjen. A gorillák egykettőre dühbe gurulnak, ha valaki magasabb náluk, és fölébük magaslik. Ülni szabad, feküdni vagy hason csúszni pláne szabad, csak jaj, nehogy fel találj magasodni, Jordikám! Az államférfi, akinek akkoriban és még sokáig nem kellett lehorgasztania a fejét, örült, hogy reggelente négykézláb mászkálhat Hópehely feleségei és kisgyerekei között. A gorillagyerekek meghuzigálták a fülét, felkapaszkodtak a hátára, és még ebből sem lett semmi baj. Hacsak az nem, hogy egy kicsit összegyűrődött és összepiszkolódott a ruhája.

Sebaj! Átöltözni könnyű.

Pujol az idegen nyelveken kívül megtanulta a süketnémák jelbeszédét is, és ezáltal iparkodott megértetni magát Hópehellyel. Ezúttal is neki lett igaza. Hópehely eleinte hátat fordított a miniszterelnöknek, és úgy tett, mintha ügyet sem vetne rá, de amikor látta, hogy az asszonyok és a gyerekek utánozzák Pujol taglejtéseit, ő is – igaz, eleinte durcásan és vonakodva – csatlakozott hozzájuk.

Ugye, hogy egy miniszterelnök szavában meg lehet bízni! Amikor Pujol azt jelezte Hópehelynek, hogy „káposzta”, akkor csakugyan előkerült az ak-

tatáskájából egy kis fej káposzta. Amikor pedig azt jelezte, hogy „zsenge karalábé”, akkor tényleg az került elő, nem pedig valami más.

*

Életrajzunk hőse a konzervatív miniszterelnöknél határozottan kevésbé kedvelte Barcelona szocialista főpolgármesterét, Pasqual Maragallt, pedig tudhatta volna, hogy a jeles férfi a korai modernista katalán költő, Joan Maragall unokája. Tekintetbe vehette volna, hogy a nagyapa hazafias költészetében Katalónia az életerőt képviseli a halálos tehetetlenségbe süllyedő Spanyolországgal szemben, Pireneusok ihlette tájleíró költeményeiben pedig az égbolt kékje és a mezők zöldje, valamint a patakok csobogása és a bennük található pisztrángok csökönyös hallgatása színezi át a költői alanyiség természetben való feloldódását.

A főpolgármester, aki fiatalkorában maga is közvetlen tapasztalatokra tett szert a Franco-rezsim börtönviszonyairól, hiába szerzett elévülhetetlen érdemeket az 1992-es barcelonai olimpia megszervezése körül, és hiába kötötte össze a barcelonai metróhálózatot a regionális vasútvonalakkal, hiába változtatta közkedvelt fürdőhellyé a sivár ipari és nagykereskedelmi kikötőt, mindezt Hópehely vajmi kevésbé méltányolta. Amikor Maragall – szinte mindig Pujol távollétében – felkereste a barcelonai állatkertet, a mogorva albínó gorilla jó esetben hátat fordított neki, rosszabb esetben a főpolgármester szeme láttára végezte el a nagydolgát, és a széket – ezáltal mintegy láthatatlanná téve önmagát és családját – szétmázolta az üvegfalon.

A baloldali Maragall, ellentétben a nemzeti konzervatív Pujollal, meg sem kísérelte, hogy eljusson az üvegfal túloldalára, és elvegyüljön az állatkerti gorillák között. Ő is felismerte a jelbeszéd fontosságát, de az üveg-lap innenső oldalán maradt, és így hiába fejtette ki a süketnémák jeleivel posztindusztriális városfejlesztési koncepcióját. Hiába hangoztatta süketnéma kifejezésekkel, hogy Barcelona akkor fejlődhet organikusan, ha nyitott és (értelemszerűen) baloldali város marad. Hiába állította, hogy Mélykatalónia (Catalunya profunda) eszméje, amelynek ő maga is híve, nem azonos az elzárkózó nacionalizmussal, és hogy a beolvasztó célzatú spanyol imperializmusra nem a zsigeri hagyományörzés, nem is a bajuszpödörgető katalán mucsaiság a legjobb válasz: a meggyőzően elmutogatott süketnéma érveket üvegfalon szétmázolt szarral viszonzta az albínó törzsfőnök.

HOLLÓ

Fényesnek képzelted, mint minden
születést. Kinyithatatlan ablakok.
Azért szakadt ki a sugár a Napból,
hogy a hasadon vérezzen el.
Verejték és magzatvíz egy patakba fut.
Ami nem látszik át, azt a lepedő ráncaiba
rejtik. A sikítást kihúzzák belőled
ráncos, fekete kezek. Mellkasodra teszik.
Kiköpött apja, mondanák.
Tele lenne a szoba repüléssel.

*Felment a legmagasabb hegyre,
egy kőben meglátta a visszhangtalan semmit.
Ledobta. Amerre gurult, arra indult el.
Lószart, dohog anyád. Lovat lopni
ment a te vőlegényed, és súrolja
tovább az odakozmált lábast.
Felmész a legmagasabb hegyre,
torkodból kiszakad a visszhangtalan semmi.
Amerre a lovak nyerítenek, arra indulsz el.*

Napkeltekor lúd állja utad.
Én ludacskám, szép ludacskám,
koromszemű szeretőm merre jár?
Ssz, ssz, ssz, néz vissza rád.
Szeme a mondat végéről kihullott pont.

Délre összeolvad az út az éggel,
talpad alá bújik az árnyék.
Fácánkakas ül a kúton.
Én kakasom, szép kakasom,
koromszemű szeretőm merre jár?

Szeme sárga tó,
körötte piros rét a hallgatás.

Estére körmeid feketék,
nyelved feltöredezett föld,
ahol nem nyerítenek lovak.
Egy buckára holló száll.
Én szép hollóm, én ében hollóm,
koromszemű szeretőm merre jár?

A holló a szemedbe néz,
és lábad elé öklend egy szemgolyót.

ESŐMADÁR

Már megölték,
mégsem tudtak aludni.
Bugudugada, bugudugada,
rikoltozott a test másnap is
a kiterült kutyák között.
Eltörték a combját, a lábszárait,
a karjait, a bordákat, egyenként
minden csontot.
Bugudugada, bugudugada,
szólt a torok mélyéről.
Akkor ott hagyták.
Egy maradt csak a test
mellett, és a már oszló kutyák.
Bugudugada, bugudugada.
Felhasította a bőrt, és leült.
A szív megmozdult.
Bugudugada, bugudugada.
Rámetszett.
Bugudugada, bugudugada,
a vér felbugyogott,

kidugta a csőrét egy madár,
és elrepült.

A kutyák szeme kinyílt.
Kettéhasadt a nyelvük,
pikkelyeik nőttek,
és a kövek alá siklottak.
A föld felrepedezett.
A madarat többé nem látta senki.
Ha valaki a tojására lel,
felkiált megint,
bugudugada,
bugudugada,
és akkor,
de csak akkor
újra esni fog.

TÉRKÉP

(LINTUKOTO)

Rajzold a Tejutat a porba.
Lesd ki a madarat,
amelyik az újszülöttre száll,
lesd ki azt, amelyik a halottra.
Helyezz egy faragott
ludat az ágyad mellé,
hogy az álomból visszatalálj.
Hosszabítsd meg a V betű szárait,
és kötd a csuklódra.
Úgy járj, bármikor
elragadhassanak.

(TUONELA)

Végy egy karót.
Egyik végét szúrd a talpad alá,
a másikat a Sarkcsillagba,
és forgasd.
Ne hagyd abba.
Amikor már magától forog,
dobj a kavargó
örvénybe egy tollat.
Ahol eltűnik,
ott van a kijárat.

POSZTPARTUM GÖG

Sokszor nem jutnak eszembe szavak, amikor beszélek,
sokat hümmögök,
és a székelő akcentusom is visszatért,
úgy látszik, nagyanyám nem tudta kivenni belőlem.
Se verset, se naplót nem tudok írni rendesen,
jegyzeteim egyszerűek,
következetesség nélkül váltok e/1 és t/1 között,
a kilók nem tűnnek el, csak az ékességem.

Úgy látszik, valahogy kivettem magamból a középszerűség félelmét,
olvasmányélményeim alapján sokáig az anyaság volt a középszerűség
maga,
a nem középszerű anyák meg riasztó dívák, akiknek hála, fiaik által
újratermelődik ez a toxikus művészközegek.
Mára csak a dühöm maradt, hogy évekig átverték,
mert az anya az nem ez az anya,
amit szipogó macsók saját szövegeikre faragnak,
mert ez az anya ahhoz hasonlatos, amikor nők után fütyülnek az utcán.
A fütytyben nincs benne a nő,
ebben az anyában nincs benne az anya.

Valahogy ki kéne vernem magamból ezt a posztpartum gögöt,
villámcsapásként tör rám váratlan helyzetekben,
és azontúl, hogy szégyellem magam miatta, nem tudok mit kezdeni
vele.

Megrémiszt az ösztönös ítélkezésem.
Ha írok, még ha félszegen is, csak akkor kristálytiszt minden,
látom, hogy a csonttá fogyott anyák és a hordóvá teltek,
a horizontig tágulók és a felmetszett törzsűek,
a szorosan kötődők és a távolabbról nagyon figyelők,
álomba szoptató vagy alvásig ringatók,
a hangosak, a haragosak, a nyugalmaikban némák
is tartják a hátukat.

Úgy látszik, véresre verték már a anyahátunk,
ezért törünk pálcát egymás fölött.

FÉRFITEKINTET HELYETT

Az első film, amit közösen újránéztünk, az *Only lovers left alive* volt,
otthonra találtunk benne.
Én úgy szomorkodom, mint Adam,
te jobban táncolsz, mint Eve.
Amióta gyermekünket szoptatom, értettem meg a vérivás ábrázolását.
Ugyanaz a fejhátradbás, ugyanaz az extatikus nyugalom
járja át a tejszagú kisbabát, mint a vérszagú halhatatlanokat.
Telitalálat.
Ezekon a hosszú, átvirrasztott éjszakákon arra gondolok,
ha máskor és máshogy születek,
lehetnék az az egyetlen magyar lány, aki Jarmusch-filmekben szerepel.
Vagy Jarmusch helyett filmjei rendezője,
legalább birtoklója a férfitekintetnek, nem csak fogyasztója.

Nem igazán maszturbálok, amióta szültem.
Annál a pár alkalomnál vámpírokra és Szűz Máriára gondolok.
Illúzió, illúzió, illúzió,
orgazmusaim fasiszták.
Ellentétei a szerelmeskedéseinknek.
Közös orgazmusaink erősek, mint az *Internacionálé*,
és Adam Curtis montázsaira is jobban emlékeztetnek.
Igaziak, nincsenek benne szerzői filmes hazugságok,
illúziók sem.
Férfitekintet helyett valami igazi
Egymásba nézés.

A GAZDA KÉT FELESÉGE

Volt egyszer egy gazdag ember, Hákor, aki Hebronban élt, Kánaán földjén, ahol betegség sújtotta a férfiakat és nőket. A környékeliek szótlan, keményszívű embernek ismerték. Sok kecskéje és juha volt, és két feleségre tellett; az egyik egy dolgos egyiptomi fiatalasszony volt, aki, mert nem látott, nem kellett senkinek. Hákor elvette feleségül, munkáért cserébe szállást és élelmet adott neki. Ezt a fiatalasszonyt Achának hívták. A másik feleséget sok évvel később váltotta meg a lány apjától, mert igen tetszett neki. Ez a második feleség még fiatal volt, természetére vad és szertelen, mint a gazella, aki mindig elnyargal üldözője elől. Ezt a fiatalabbikat Szemillának hívták.

Amikor Szemilla elkóborolt hazulról, Hákor kiállt az udvarra, és úgy tett, mint aki a kecskéit számolja. Ez így folytatódott nap nap után, és Hákor gyanakodni kezdett. Vajon mit csinálhat Szemilla? Bűnt követ-e el? A házimunka ilyenkor kétszeresen hárult Achára, aki szó nélkül hordta a két emberre való vizet, vágta a fát, fejte a juhokat és kecskéket, főzött hármuknak. Acha és Hákor azonban soha nem beszélgettek, úgy voltak egymással, mint két kő. Ha ketten a házban találták magukat, Acha titokban szeretett urát leste. Egyszer aztán megszólalt. „Búslakodsz-e, drága uram?” „Számolatlan kecském és juhom van. Gazdagabb vagyok, mint a környékeliek. Van egy dolgos és egy szemrevaló feleségem. Fedél van a fejem fölött, élelem az asztalomon. Ugyan miért búslakodnék?” „Azért uram, mert magányos vagy.” Hákor meglepődött a felesége beszédén. Haragra gerjedt, és azt mondta, hogy a lelki nyavalyák olyanok, mint az ékszerek; csak nők hordják, és nem valók semmire. Ő pénzt adott a feleségéért, azt csinál vele, amit akar. Többet aztán megint nem beszéltek.

Amikor hazaért Szemilla, Hákor így szólt: „Merre jártál, csillagom? Még az égen is kerestelek.” „Semerre, uram, csak a közelben sétáltam, számoltam a füveket.” „A következő napokon ne menj el itthonról.” „Nem tehetem, uram. A füvek könyörögnek, hogy megsámoljam őket, mindegyiket, újra és újra. Ha az uram kikötöz a kútkávéhoz, karóba húz vagy megkorbácsol, ez akkor sem lesz másképp.”

Így teltek a napok, Achának sajgott a keze és a háta a sok munkától, Hákor egyre szótlanabb, egyre keserűbb lett Szemilla elmaradásai miatt, mígnem aztán megérkezett Zikhavón forró szele, és hosszú hetekig nem lehetett meglenni a házon kívül, mert homokot fújt az ember szemébe, szájába és fülébe. Az állatok összebújtak a karámban, a vályút le kellett fedni, hogy ne váljon sárrá az ivóvíz.

Achának jó hallása volt, de Szemilla úgy osont ki a házból, hogy az még az ő fülének sem csapott zajt. Elhatározta hát, hogy cselhez folyamodik, és egy botot támaszt az ajtó elé. Amikor Szemilla hajnalban kisurrant, a bot feldőlt, Acha ezt meghallotta, és a fiatalasszony nyomába eredt. Nem lehetett azonban a másik lépteit követni, mert a Zikhavón hangosan süvített, és elmosta a halk suhogást. Szemilla azonban rájött Acha cselére, a háta mögött termett, és megtépte a haját. „Mit akarsz tőlem, aki senkinek sem kellesz?” „Kitudni az igazságot, merre jársz nap nap után.” „Nincs neked ahhoz semmi közöd.” „Hogyne volna. Én végzem a te munkádat is, a férjem pedig belebetegszik a szomorúságba.” Szemilla felkacagott ezen, és azt mondta: „Tudd meg, húgom, férfiak házában járok.” „El fogom mondani az urunknak, aki majd megbüntet.” „Mondd csak el. A férjünk nem fog neked hinni, azt gondolja majd, hogy féltékenységed miatt vádolsz csalfasággal. Én pedig majd megígérem neki, hogy ha elkerget téged a háztól, elvégzem a te munkádat is, és többé nem megyek füveket számlálni.” „Hazudni fogsz.” „De a férjem akkor is teljesíteni fogja az óhajomat. Te meghalsz a pusztában, én pedig majd egy reggel megölöm az uramat, így minden vagyona rám száll, és bármelyik férfinak elhódíthatom a szívét.” „Megköveznek majd, mint az ördögöt.” „Nem fognak, mert akkor nem lehetek majd az övék.” „Nem ismered te a férfiak szívét. Gyűlölik magukat a saját bűneikért, és ha tehetik, rövid úton megszabadulnak tőle.” „Jobban ismerem a férfiak szívét, mint te, aki még egyet sem láttál közelről.”

Acha akkor kiszabadult Szemilla szorításából, és visszamenekült a házba. „Merre jártál?”, kérdezte Hákor a feleségét. „Csak odakint, a füveket számoltam.” „Hát te is? És ilyen itéletidőben? Mi van azokban a füvekben? Hiszen nem is látod őket.” „Nekem nem kell látnom őket, drága férjem.” „Hát Szemillát nem találtad-e?” „Nem, drága férjem, én őt nem találtam, de hallottam hírét, hogy idegen férfiak házában tölti kedvét.”

Hákor gyanakvó lett. Háza ajtaját eltorlaszolta, hogy azon se ki, se be nem lehetett járni, Szemilla reggel mégis eltűnt. Akkor aztán Acha így szólt az urához. „Látom rajtad, drága férjem, hogy bánatos vagy, mert Szemilla csalfa és hálátlan.” „Ne beszélj nekem bölcsességeket, asszony!” „Pedig így

van, uram, akárhogy torkolsz le, megesz a mélakór. Hidd el nekem, ebbe könnyen bele lehet halni a te korodban, de én tudok egy nagyszerű ellen-átkot erre a kórságra.” „A szerelemről beszélsz?” „Arról, uram.” „Na és mi lenne az?” „Soha nem akartál utódot, drága uram?” Hákor elgondolkodott. „Azt hiszem, ahogy öregszem, elkezdtem vágyani rá.” „Akkor bújj hát velem ágyba, és vesd belém a magod.” „Nem beléd akarom vetni, átkozott némbér, hanem Szemillába.” „Ő nincs itthon.” „Haza fog jönni, és teljesíti asszonyi kötelességét. Vesd meg az ágyunkat!” Acha megvetette az ura ágyát.

Este Szemilla fáradtan és elcsüggedve tért haza. Hákor azt mondta neki, „Feküdj be az ágyba, asszony, és tárd fel az öledet, mert beléd vetem a magomat.” „Bár lehetne, uram, de erősen vérzek, nem tudod a magodat belém vetni.” „Én nem vérzek, drága férjem, kész vagyok arra, hogy megterméke-nyíts.” „Te fejezd be a vacsora elkészítését, másra ne legyen gondod.” Hákor újra Szemillához fordult. „Hogy jutottál ki a házból, amikor eltorlaszoltam az ajtót?” „Jaj, ne faggass, uram, dolgom van nekem odakint, nem tartóztat-hatsz.” Hákor az asztalra csapott dühében. „A feleségem vagy, azt teszed, amit parancsolok neked.” A gazda egy kemény spárgával az ágy lábához közölte felesége karját, és lefeküdt aludni.

Hajnalba, amikor Acha megébredt, Szemilla már nem volt a házban. Acha odafeküdt Hákor mellé, aki félig álmában, félig már ébren átölelte feleségét, és megcsókolta a nyakát. Nemsokára a gazda felébredt, és ami-
kor meglátta, hogy nem az a felesége fekszik mellette, akit álmában látott, akkorát taszított rajta, hogy Acha kiesett az ágyból. „Hol van Szemilla? Te oldottad meg a kötelét?” „Hiszen én aludtam, drága uram.”

Egy hét múltával, míg Acha vacsorához terített, Hákor megsimogatta fiatalabbik feleségének a nyakát. „Ma este beléd vetem magomat.” „Jaj, ma nem lehet, drága uram, mert nyavalyám van.” „Ugyan miféle nyavalyád?” „Női dolog, kedves férjem, nem való a vacsorához!” Acha azt mondta, „ne-
kem nincs nyavalyám, drága férjem, engem teherbe tudsz ejteni, és érzem, egészséges fiúgyermeket szülök majd neked.” Hákor ezen elgondolkozott, aztán úgy rendelkezett, hogy térjenek alvásra.

Zikhavón homokos szele csak fúj, mintha soha nem akarna a végére jut-
ni. A gazda nem értette, mit csinálhat a felesége a házon kívül, amikor oda-
kint minden perc gyötrelme. Acha, mintha csak meghallotta volna a férje
gondolatait, azt mondta neki: „Szemilla más férfiakhoz jár, ezt te is tudod,
drága férjem. Ez nem lesz másképp, amíg valami tragédia nem történik.”

Amikor a szél enyhült, Acha kiment a karám mögé gödröt ásni. Aznap Szemilla nem tért haza, Hákor pedig sóhajtozva, lelkében súlyos terhekkel

tért a fekhelyére. Acha megvárta, míg a férje elalszik, aztán levetkőzött, magára vette Szemilla hálótunikáját, és haját úgy csavarta a fejére, ahogy esténként Szemilla szokta, majd bebújt a férje mellé, és ölet a férfi öléhez szorította. Hákor viszonzta az asszonyi közeledést, felesége nyakába csókolt, majd elvetette benne magját, és tovább aludt. Ezután Acha kiosont a házból, és fogott egy kötelet. Az egyik végét a gödör közelében álló fához erősítette, a másikat leengedte a gödörbe, majd visszasietett a házba, és alvást színlelt.

Reggel Hákor derűvel ébredt. Láta azt is, hogy Szemilla édesen alszik mellette az ágyban, nem tűnt el hajnalban, ahogy máskor szokott. Gyöngéd szavakkal ébresztgette, meleg tejet adott neki, és friss lepényt. Acha boldog volt, de boldogságát leplezte. Csak Szemilla tűnt zavartnak, amikor kinézett az udvarra, mert aznap már nem tudott a házból kiosonni.

Sok idő telt el, és Achán meglátszott a terhesség. Hákor megharagudott, és így szólt: „Cselt vetettél ellenem, és bebújtál az ágyamba Szemilla helyett.” „Ne bánd, uram”, válaszolta Acha, „hiszen kedved telt bennem”. Az asszony ezután fiút szült, akit Zalézebnek hívtak. Játékra fogékony, kedves fiú vált belőle, karja erős volt, tekintete értelmes.

Szemilla sok időt töltött otthon, hogy játsszon a gyerekkel, de ez Achának nem tetszett. Azt mondta neki: „Ha gyereket akarsz, tégy kötelességed szerint.” Zalézeb azonban egyre több időt töltött Szemillával, mintha az volna tulajdon anyja. A fiatalasszony megszelídült a fiú mellett, tanítgatta, meséket adott elő neki, majd amikor Zalézeb nagyobb lett, hajnalonta együtt mentek el füveket számolni.

Egy este, amikor hidegebbre fordult az idő, és Hákor a városban volt, hogy eladja juhai egy részét, Szemilla pedig még nem ért haza, Zalézeb segített az anyjának tüzet rakni. A fiú így szólt: „Miért vagy ellenséges Szemillával, anyám?” „Azért, mert ellopott tőlem, fiam.” „Nem lopott el. Szemilla kedves és jóra való. Ugyanúgy szeretem, mint téged. A kedvemért miért nem tudod szeretni te is?” Acha a fiú mögé lépett, és erővel betaszította a tűzbe, hogy az lángra gyúlt, és meghalt.

Amikor Szemilla hazaért, megkérdezte Achát, hogy hol van Zalézeb. „Azt hittem, veled van”, mondta az asszony. „Hát nem vigyáztál rá?” „Velem nem volt. Egész nap nem láttam.” Másnap a fiú még mindig nem volt sehol, úgyhogy Szemilla a bánattól egészen esztét veszítette. Harmadnapon aztán hazaért Hákor is az állatai nélkül. Azt mondta, a hazaúton rablók támadtak rá, és elvették az összes sékelt, amit az állatokért kapott. Szegény lett, így hát nem tud két feleséget eltartani, az egyiküknek mennie kell. Azt

mondta, hogy bár Szemillát szerette jobban, soha nem vette hasznát, mert nem dolgozott, és nem csinált neki gyereket, míg Acha hasznos a háznál, és termékeny. Szül majd neki másik fiút.

Acha színlelte a szomorúságát, ám titokban örült, hogy megszabadult vetélytársától. Méhe viszont bezárult, többé már nem tudott gyereket szülni. Hákor ezután sem szerette jobban az első feleségét, komoran, csöndben és szegénységben éltek, mígnem egy napon beteg lett, és ápolni kellett. A betegség olyan volt, mint a közeli településeken élőké. Acha nem tudta, mit tegyen, ezért hát bement a városba segítségért. Ott ezt mondták neki: „Egyetlen ember volt csak, aki gyógyítani tudta a betegséget a vidéken, egy névtelen fiatalasszony, aki minden reggel gyógyfüveket szedett a mezőn, majd behozta a városba, hogy a betegeket meggyógyítsa, de egy ideje már nem látta senki.” Úgy hírlik, mondták Achának, hogy miután elvesztette a gyermekét, bánatában leugrott a szikláról.

Hákort napokon belül elvitte a láz, úgyhogy Acha végre egyedül maradt. Hamarosan híre ment, hogy él a vidéken egy vak asszony, aki körül nem marad meg ember, úgyhogy nagy ívben elkerülték, mint a beteget, ő pedig nem járt ki a házból, mert nem volt ott dolga.

GLORY HOLE

Vajon nem úgy van-e itt is, mint a karteziánus babákkal? Mihelyt elengedem a babát, talpra áll. Ugyanígy a bizonyítás is, ameddig ragaszkodom hozzá, a létezés nem bújik elő, ha nem másért, hát azért, mert váltig azon vagyok, hogy bizonyítsam. Hanem mihelyst elengedem a bizonyítást, íme ott a létezés a szemem előtt! A karteziánus babákat nem bírom elengedni, de el kell engednem, hogy létezzenek. Pedig jobban élvezem a nem létező babát, amit azzal is bizonyítok, hogy udvarlással tagadom. A lelki onánia istenbizonyíték.

Az ismeretlent ilyenkor lába közé fogja a baba, és eltátott szájjal nevet, hogy pillanatokra kihagy a tudatom. Nem szabad elengedni! – könyörgök, hiszen sohasem tudhatjuk, hogy a lét kapta be a semmit, vagy csak lánckövetkeztetéssel fojtogatom az örökké fennálló alapot. De hát fennáll! Végre, köszönöm! Az ismeretlen ekkor diaszpórába kerül. Miközben a baba fejét fogom, a választott nép kivonul. Isten hozzád!

Ha nem létezne költő, noha létezik költemény, igencsak különös volna, akárcsak fuvolaszót hallani anélkül, hogy létezne fuvolajátékos.

Viselkedésemet azért nevezted a leghitványabb plágiumnak, mert nem egyetlen embertől loptam, nem is az emberi nemet loptam meg, de megloptam az Istenséget, avagy mintegy őt magát loptam el, és káromolván az Istent, jóllehet csupán egyszerű ember vagyok, sőt, csupán hitvány tolvaj, úgy tettem, mintha én volnék Isten. De a baba mindig talpra áll.

Hála! Szent! Szent! Szent! Miközben a baba fejét fogom a semmi köpülője előtt, arra következtetek, hogy szeretek fuvolázni. Végre nem érdekel, hogy létezem, csak belecsobbanok a Dicsbe. Hamisítás vagy nem: a költemény fennáll. És mámort ivám, hevertem rózságyon, miközben a Menny Lyuka szillogizmusra fakadt. De a baba mindig talpra áll.

DUNGEON KEEPER

Fekete állatokat nem lehet fotózni. Lelkem vaku, de nincs eredmény. Ha csettintek, nyüzsögnek, lehet, hogy táncolok, miközben kemény leszek, mint egy patkányfurulya. Felszólítom a bolyt, legyen világosság! Ebben a jelben győzni nem lehet állattal. Főként ezen a vidéken.

Fekete állatokat nem lehet fotózni. Kimentem a labirintushoz: ott talán segítenek. Zoli azt mondta, Márió, inkább többet aludjál, de éppúgy nem használ, ha az ember át akar aludni valamit, mint ha valami végett akar elaludni. Én evégett engedtem a véget. És most nézz meg!

Fekete állatokat nem lehet fotózni. Csak a húst az öt elevenítő vérrel meg ne egyétek! Hiába kiabálok. Szóla az Isten Noénak és vele az ő fiainak. De kik vannak itt a fiak közül? És amúgy is, miért kell mindig fiadzani? Ezer kérdésem van, de a labirintus vége: kemény furulya.

Fekete állatokat nem lehet fotózni. Olvadj vakumba! KLIKK! Evégett jöttem hozzátok. Megeleveníteni. Hogy lássam, mekkorát cuppan éjszaka Isten Noéba. Fiaim, táncoljunk! Összepakolom népemet, és szövetséget szerzek a ti magvatokkal.

SZÁMOLÓ BETEGSÉG

Egy, kettő, három és 999 unikornis!
Szarvukat szopom: jó lesz majd nekem.
Drukkoltok? Empatikus határai vannak
a szarvnak. Van, aki elítéli ezt a nagyságot.
Emberi léptékkal pedig ne mérjete!

Nem tudok elindulni otthonról, míg
le nem szoptam három szarvat legalább.
Kész vagyok. De engem így kell
imádni. Isten nem fordul irigy módon
önmagába, de szeretetből a legkisebbhez
akar hasonlatos lenni.

9,10,11,12. Lassan egész délután
a kulcslyukam előtt állok, de
szeretek szopni, nem tudom,
mondtam-e már, jó lesz
újra hangsúlyozni, hogy ez
nem holmi felületes hobbi.

Boszorkánykonyhában kavarom
az üstöt a legmerevebb szarvval!

22, 31, 32, 45. A szülést fenntartom
Istennek. Ha egyszer el tudok
indulni méhemben rakoncátlan
unikornisokkal, boldog leszek,
mert bárhová leülök: odaszülök.

Nézhetsz hétköznapi szopónak.
De az igazság ennél fájdalmasabb.
Most már: ∞ Homlokomon ezzel
a jellel pattanunk nyeregbe,
és meg se állunk a Parlamentig.

BALLADA

Mit üzen a télközép? Néma, nem mondhat semmit sem. Ülsz a kocsmá ködében, pár ember hallgat itt, üldögélnek csendesen. Nemrég a partot jártad, a hideg homokot, süllyedt s csikorgott, most borod iszod, és hallgatsz te is a csendben. Kint füst teríti be a fákat, s köd a víz felett, valaki rendel, valaki csak felnevet. A kocsmá ködében elivott arcok, ölbe ejtett kezük megremeg, kérnek újra, s ha teli a pohár, kezük darabig nem remeg. Kint köd ül, bent az emberek.

Mondhatnád nekik (miért nem mondod?), ez a nap is élet, lesz még ünnep, ha felszáll róluk a harag, s kiköpik a rossz pénz dühét, hogy látod régi bátor arcukat, mit még nem roncsolt a késidő, szemük fényét, mire nem borult felhő, mondhatnál pár szót a tél s a fák szomorú titkáról, a rájuk váró nőkről, kihűlt vacsorákról, a távol futó utakról, hol sose jártak, de a nap alig mozdul, s a torony órája is késve kondul, iszod csöndben a borod, nyeled az ősi bánatot, majd vissza a néma partra, hol köd vonaglik meztelen, hallgat, némaságát ellesed.

ELTELT

Már közeledik az éjféli, csak a kislámpa fénye (meztelen hold tavasszal), csukódik a folyó, magára húzza a fény maradékát, árnyak lassú karavánját. Nemrég értünk haza, vad nyár volt,

kutyám itt fekszik, elernyedő lábai remegnek,
álmában fák alatt futkos, alszik a család is,
nyugodt álommal alusznak, eltették magukat
holnapra. Én nem teszem el magamat sehova,
hallgatom a lélegzetüket, neszeket, egy öreg
bútor roppanását, talán azon az őszi réten állt,
hol kutyám most boldogan szalad, ülök a fűzet
fölött, hamutartóm csikkekkal tele, ahogy én is
a kihúzott szavakkal, korommal, a korommal.

Nemrég anyám mesélt nekem, szavait tovább-
adtam, de a termőre fordult gyerekek már saját
történetükre vágynak, s amivel kötöttem őket,
aranyfonál, tépve leng a levegőbe. Elketyegtem,
barátaim, az ég összefeküdt a földdel, s eltölt
a tél szaga. Milyen gyorsan eltelt az éjszaka.

FOHÁSZ A TESTHEZ

Szemeim, én két rossz szemem,
tarts ki, míg új tavasz ébred,
nézd a gyereket, a kertet,
az eget, s nevetést fakassz,
gömbölyítsd a virág kelyhét,
csorbítgasd a füvek élet,
gyógyítsd a fasuhanc kergét.

Kezeim, én két gyöngye kezem,
tarts ki, míg a nyár kora eljön,
a munkádban el sose lankadj,
ne hagyj merülni szégyenemben,
papírt simíts, ceruzát faragj,
szaporítsd az éhes szavakat,
törölj, húzz, tétlen sose maradj.

Derekam, én fájó derekam,
tarts ki a következő őszig,
segíts, hogy ne gondoljak rosszra,
ha fa törzsét hasadni látom,
és felnő a fájdalom bokra,
ha pedig levél hullna porba,
készen nézzek a csillagokra.

Arcom, én maradék arcom,
tarts ki, míg a tél is betör,
tartsd ki magad szülő szélbe,
a tenger felől jövőbe,
hadd kísérjen el hazáig,
a betelt álom partjáig,
végső napok szakadtáig.

CSAK NÉZNÉLEK

„sötét, veszett, sötét, veszett”
(Robert Burns)

Ha ülnél a vízparton
esőben, vad szélben,
ölelnék, hogy ne fázz,
s te, mintha napfényben

feküdnél a parton,
nagy szélben, az esőben,
s én csak ölelnék,
mert félnél elmenőben,

s ha indulnál messzire
a vízen át, a vízen át,
kérném a néma révést,
ne vigyen át, ne vigyen át,

állnék sötéten, veszetten
a feltámadó szélben,
mint ki imádkozni tanul
a szétrobbanó fényben,

nem várnék többé senkit,
csak néznék, lélek, mígnem
elsuhan hajód, s tűnik
égő naptól sebes vízen –

Kukorelly Endre

SZERETET, HALÁL ÉS SZERENCSE

EGY ÚRILÁNY

*„Az Úr, akié a jóshely Delphoiban, nem mond ki semmit,
nem rejt el semmit, hanem jelez.” (Hérakleitosz)*

Szeretet, Halál és Szerencse alakítják a színdarab kórusát.

(1936. 1964. 1989. 2021.) Vágyni valamire. Vágy, vágyakozni, ez nem épp a Nyuszi. Ha mondanád neki azt a szót, hogy *vágyakozás*, olyan képet váгна, mint aki nem pontosan ért valamit. Nem akarja érteni. Mintha egy meglehetősen undorító dolgot látott volna. Gyorsan megérti, amit kell, de ahhoz nem ragaszkodik, hogy bármit pontosan értsen. Igazából úgy különösképp semmihez se ragaszkodik. Most jól van.

Most meg kell csinálnia valamit.

Most aludni fog.

Most valamelyik gyerekkel van valami.

Mindig van valami valamelyik gyerekkel.

Ha butaságokat beszélnek körülötte, becsukja a fülét. Nem sóhajtozik, tudomásul veszi, ahogy alakulnak a dolgai, rágyújt egy Sellőre, nyugodtan áll a sorban a közértben, szidja magában a komcsikat, a vasárnapi ebédet főzi. Nem szívesen főz. Nem igazán fáradt. Nem beteg. Soha nem beteg. Egyszer eltörte a bal karját teniszezés közben, akkor nagyon beteg volt attól, hogy beteg.

(1936.) Az anyja megtanítja horgolni Nyuszit. Kötni, hímezni. Nyuszinak ehhez semmi kedve. Köt sálát, ronda lesz. Belekomponál egy érdekes görbületet a sálba, nincs kedve visszafejteni. Végül is az ember mindenhol görbül vagy tekereg. Rondán szép. Addig-addig, amíg egyszer csak egészen megjött hozzá a kedve!

(1936.) Ha elcsúszol a salakpályán, plezúr lesz a térdeden. Oldalt a combodról, a vádlidról. Nyuszi a teniszlabda után csúszik, visszakanyarítja.

A fiú, akivel játszik, csak nézi, ahogy a labda a Nyuszi ütőjéről valahogy mégis átkerül a hálón, meg se próbálja befutni. Mosolyog. Bosszankodik. Látja, ahogy a partnere lábát alaposan felhorzsolja a salak. Jó, állapítja meg.

Így. Az egész.

Minden.

A csúszás és a láb.

Az élet.

(1936.) Jó, de kik a zsidók. Nyuszinak akkor jut eszébe, hogy nem tudja, mi az, hogy zsidó, amikor már tudni vél ezt-azt. Otthon hallja eleget, de hogy mi az, amit hall, azt nem tudja. Valahogy a padszomszédjától se tud meg semmit, pedig tőle is hallja eleget, amikor az magáról beszél, márpedig gyakorlatilag csak magáról beszél.

(2000.) Ülök az asztalnál, mondja Nyuszi, és a kávéfőzővel zörög, valami kerthelyiség, kovácsoltvas asztal, ha megérinted, a legnagyobb kánikulában is jéghideg. És jön a Bandi, mondja. De hát már meghalt, nem? Nézem, néz engem, körülsétálja az asztalt, megáll. Kitakarja a napot, hogy jobban lássam. Jól látom, nem kell jobban látnom. Felállok. Állok előtte, de sokkal magasabb, mint a...

Abbahagyja.

Sokkal! Két méter! Három méter magas, és így már nem ő, egyáltalán nem ő, még csak nem is hasonlít rá. Akkor visszaülök, és megint azt látom, hogy de, igen, ez a Bandi. Árnyékot vetett az asztalra. Ezt álmodtam. Nincs itthon tejszín a kávéhoz. Le kell mennem tejszínért. Meg hozzak még valamit? Semmi sincs itthon! Krumpli van? Krumpli sincs!

(1930. 1956. 2000.) Nyuszi Pesten lakik. Huszonötéves kora óta, mert előtte Budán lakott. Akkoriban *kirándult* Pestre, de csak néha, mert a villamosjegy drága volt, a hidak meg hosszúak. Gyerekkorában Zánkán nyaralt az anyjával meg a nővérével, aztán *később*, már jócskán kitört a kommunizmus, Rákosi volt az elvtárs, a férjével vásároltak egy kiskertet Szentendre közelében, és építtettek rá házat, betonból. Nyáron, hétvégeken itt volt a család. Nyuszi nem szeret Pesten lakni. Különösképp nem szereti a kertet se, egyáltalán nincs oda érte. Budán szeret. Budáért sincs oda meg vissza, az csak nyilvánvaló a számára. Buda, kész, evidens, miért, mi lenne más? A háború után Budáról Pestre költöztek, ahhoz sosem szokott hozzá. '56-ban

nem mentek el. Ő ment volna, a férje nem, az utolsó pillanatban dőlt el, hogy mégsem.

Nem.

A gyerekek már be voltak készítve, becsomagolták őket egy nagy kosárba.

Maradnak.

A gyerekeket kicsomagolják.

Végül is minden az utolsó pillanatban kezd dőlni.

Nyuszi csak akkor megy át Budára, ha feltétlenül muszáj. Intézni valamit, ilyesmi. De nemigen kell, mi a fenét lehetne ott intézgetni?

(1964.) Szerencse, mondja Miki, és felrobban mérgében. Mázli! Vörös a feje. Lebassza a kártyát az asztalra, nézi a plafont. Nyuszi hová néz? Nyuszi férje nincs a szobában, most ő volt az asztal. Kuss legyen, förmed a férjére Loli. Semmi vész, Lolcsi, mondja neki Nyuszi, de azt *azért* mégsem mondja, hogy mennyire unja ezeket a hülye bridzspartikat. Kati elnéz, mintha nem hallaná ezt az egészet. Főleg a hülye sógorát.

(1942.) Van egy jókora, háncsfedelű doboz, abban tartja a leveleit. Csupa szerelmeslevél, a zöme szörnyű. Igazából mind szörnyű, csupa hülyeség meg laposság. Akik írták, nem szörnyűek, egyik sem, csak amit írnak, az. Ízlés sehol, hülyeség, butaság és így tovább. De akkor miért teszi bele ezt a sok butaságot egy háncsfedelű dobozba? Nyuszi tud bosszankodni, és mintha azt is tudná, hogyan kell kezelnie, amin már kibosszankodta magát. Nyuszi minden borítékon Úrleány, ez idáig rendben van, de aztán jön a töltelék.

(1930.) Zsömle, két szelet parizer. Egy vagy kettő. Nem kell vaj, két szelet vastagon vágott parizer, és kész. Megeszi az első óra utáni szünetben, mert *látja*, hogy túl sovány. Látja, nem vak. Gebe vagy, lányom, közli vele az apja a vasárnapi ebéd alatt, amitől Nyuszinak végképp elmegy a kedve attól, hogy egy falatot is lenyeljen. Délután, mikor mindenki alszik, kimegy a konyhába, és megesszik egy adag maradék rántott húst. És megnézi a tükrében, hogy hízott-e.

(1930.) Horthy Miklós út. Nagykendős parasztasszony igyekszik ijedt képpel a fal mellett, cselédlányok egymásba karolva, komor úrinő mogorva úriemberbe karolva. Öreg zsidó egy hatalmas, aranykeretes festményt cipel.

Leteszi, mert nehéz. Két proliú röhög valamin. Nyuszi megy haza. Lassan. Nézelődik. Tetszik neki. Nem pont az, amit épp lát, hanem az egész.

(2021. 1930. 1956.) Cselédlépcső. Van a lépcsőház lifttel, a folyosó végén pedig, hátul, a hátsó lépcső. Még egyszer ott lemegyek, határozza el Nyuszi. 98 éves. A pincebejáratig. A pincébe nem. A hátsó lépcső végénél – vagy az eleje, ahogy vesszük –, az udvar sarkáról nyílik a pincelejárát. Nyuszi lemegy a cselédlépcsőn. Óvatosan. Keskeny lépcsőfokok, mindenhol szemét, rozsdás a korlát. A lépcsőfordulóknál a valamikori cselédvécék, ma suffinak használják, akik használják. Emlékszik rá, ahogy először megylefelé a cselédlépcsőn. Egyedül. És arra gondol, hogy csak meg ne lássák.

És hogy ez miért *keskeny*. A cselédek keskenyek?

Julcsi nem keskeny, gondolja.

Én sokkal keskenyebb vagyok a Julcsinál.

És jobban itt rozsdásodik a vas?

De szerencsére nem látták meg. Legalábbis *most* nem emlékszik arra, hogy *akkor* meglátták volna. Akkor és most. Kilencven év.

(1936.) Jó, jó. Ül a padban, nézi a többieket. Ezek a lányok. Ezek a kis nők. Ő is már kis nő, nyilván, egyidős ezzel is, azzal is. Nyuszi nézi az osztálytársait, ahogy *vannak*. Mozog, leül, megfordul, kimegy az ajtón, bejön az ajtón, nevet valamin, belekarol a másikba. Így kell nevetni, gondolja, így kellene belekarolnia ebbe vagy abba, aha, gondolja, és érzi, hogy felfordul a gyomra. Vagy csak éhes? Vagy túl sokat evett reggelire? De hát nem is reggelizett, csak egy pohár hideg tejet ivott! Nem kellett volna az a tej?

(1936.) Nyuszi nem fázik. Rövid bundácska, mínusz tíz van, a bunda prémes, rocsog a hó a csizmája alatt. Vidám volna? Megy lendületesen, nem néz senkire. Nem csúszkál. Nem *hiszi*, hogy vidám volna. Nem *emlékszik rá*, hogy szomorkodott volna valaha.

(1936. 2021.) Halál, igen. És nem. Nyuszi nem foglalkozik ilyesmivel. Tizenhét évesen sem, kilencvenhét évesen sem, a más halálával sem, a magáéval sem. Nem fél? Meghal az apja. A férje, az anyja. A gyerekek még nem. Majd. *Ugyan*, mondja, de ebből nem derül ki semmi. Mi ugyan? Ha előhozod *a halált*, csak viccel. Hu-hu, mondja, húha, mintha nevetne is, legyint, csinálja tovább, amit épp csinál. Nem gondol rá?

Nem gondol *bele*?

Kisfiam, mondja a kisfiának, kisfiam, csináld a dolgodat! Ne ilyen hülyeségekkel foglalkozzatok. De hát csak ő van ott, meg a kisia van ott, és akkor mi az, hogy *foglalkozzatok!*

(1930.) Szeretet. Ezen Nyuszi mélázgat. Mert ezt meg őt szereti, Wagnert szeret hallgatni, sört szeret inni, az apját szereti, nem mindig, de legtöbbször. Általában nem szeret. Általánosságban. A prédikációtól elalszik. Tud nyitott szemmel aludni. Szerelem, ú-ú, borzasztó. Még csak belegondolni is. Hülye könyvek tele vanna szerelemmel, ártatlanul pislogó lányok szerelmek nem tudni, mi módon pislogó fiúkba, és viszont, ez Nyuszt kicsit undorítja.

(1930.) A papucs ronda.

Csakis ronda papucsok léteznek, a csini papucs a legcsúnyább.

A papucs gusztustalan. Nyuszi undorodik a papucsoktól.

Belelépni egy *vadidegen* papucsba!

Összemegy a lábfejed, csak hogy ne érjen hozzá.

Nyuszi, az egész család vendégségbe megy, és itt az a szokás, állapítja meg, hogy le kell venni a cipőt, mindenki kap egy papucsot *addig*. Amíg vendégségben muszáj tartózkodni. Nyuszi utál vendégségbe menni, mert ott ismeretlen emberekkel kell valahogy beszélgetni, vagy jól ismert emberekkel, ami sokkal rosszabb. Az halál. Unja őket, nagyjából az összeset. Nem tudja a nevüket. Buta néni, még butább néni, sötét bácsi, taknyos gyerekek. Nézi a papucsokat, de csak távolról, amilyen távolról lehet idegen papucsokat nézni. Figyeli, ahogy a nővére minden teketória nélkül belebújik az egyikbe.

Az apja is, az anyja is.

Te jóég, és most ő!?

A papucs olyan nem lehet eldönteni, milyen. Szürke. Szürkésbűdös. Nem érzi a szagot, de látni lehet a szagot.

(1942.) Néhány szó, amelyektől Nyuszi, ha meghallja, elfordul. Amelyek Nyuszt elfordítják tőled. Amelyektől viszolyog. Amelyeket nem hall meg. Tehát: eszme.

Halál.

Ez eddig csak két szó. Valóság. Ez három.

Halál.

A halál egy döglött ló, amit meg kellett kerülniük a Horthy Miklós úton, amikor az ostrom alatt, két hosszú géppuskasorozat szünetében a házuk kapujától átszaladtak Loncival a másik oldalra, hogy megnézzék, maradt-e még valami ennyivaló vagy ital a Hadik kávéház pincéjében. Furán állnak a levegőben a ló lábai, mintha döglötten is vágtazna. Ez a halál. De mi Isten?

Isten az, hogy istenem-istenem, ami rohanás közben forgott a fejében?

(1936.) Tyúkok, kakas. Tehén. Basznak a kutyák, a macskák varnyognak. Leszakadt a harang, elfáradtak a tartókötelek, majdnem összelapította a sekrestyést. Nyuszi nem tudja, hogy miért van itt. Fekszik, behunyja a szemét.

Nyár eleje, kora este. Julcsa meggyújtja a petróleumlámpát.

A lámpa körül hemzseg mindenféle éjjeli lepke.

Miért nincs otthon Nyuszi?

Minek van Zánkán? Minek van Zánka?

Talál egy könyvet az anyja fiókjában, a címe *Nana*. Véletlenül nyitva maradt a fiók, az anyja benne felejtette a kulcsot. A könyv alatt van egy revolver. Kiveszi a könyvet, óvatosan leemeli a revolverről, hátát az ajtónak támasztja, hogy Julcsi rá ne tudjon nyitni, így olvas. Jó, de miért kell itt lenni?

KAVICS

vacogva száll a víz felett
a tó színén süvít a szél
a teste még tenyérmeleg
vacogva száll a víz felett
repítené a lendület
de majd lehúzza őt a mély
vacogva száll a víz felett
a tó színén süvít a szél

TÓPARTI ESTE

A túlsó part szinte láthatatlan,
kivehetetlenek a részletek.
Távolabb hullámozó hegyvonulat;
fáradtra fakult, zöldes sziluett.
Cikázó borzongás a víz színén,
iszapos felhőpaplan a pára,
bolyhok közt rekedt mohos derengés;
a délután ennyit hagyott hátra.

Néha egy-egy elnyújtott rikoltás
az egykedvű susmorgás felett.
Vattába burkolózó hangok,
megrasztásodott békanyál a csend.
Sehol egyetlen fehér vitorla.
Egy magányos stégen vén kormorán
mozdulatlanná dermedt alakja;
a ritkán látott vendég csontsovány.

Szokatlanul magas a vízállás,
a part menti sziklák felszín alatt.
Összetört nádcsomók a fővenyen.
Néhány szétázott, málló fadarab.
Fűszálak alá szorult tollpihe.
Egy platán törzsén göcsörtös hegek.
Szétgurult szögek a gyökerek közt.
De a levegő még bársonymeleg.

HUNYORGÓ PIXELEK

T. K.-nak

Úgy morajlik, mintha nem is tudom, hol.
Talán az Adrián vagy pont a Tirrén-tenger.
Igen, mint akkor Castellamare del Golfón.
Nem érdekes, mikre emlékszik az ember.

Ahogy a kövekhez vágódva csattan.
Szétporlik, a levegőben pára fojtogat.
Mesélted, meg lehet fulladni a viharban.
Elmúlt már, csak zúgás karmolja arcomat.

Kezemben a *Porhó*val egy padon fekszem.
Zúg és lüktet hullámverés, iszapsűrű szavak.
Széllökések tépik a lombsátrat felettem.
Fujj, éppen úgy fáztam, miközben vártalak.

Kérdeztem, merre, de nem értem, mit felelnek.
Buona notte, hullám loccsan a zátonyon.
Feszülő vitorlák a távolban, szeretlek.
Ha nem vagy itt, medréből kilép a Balaton.

Fény és árnyék, egyre nyílik a blende.
Reszketve kapaszkodnak ághoz a levelek.
Az égbolt szétesik hunyorgó pixelekre.
Sósna érzem a rám hulló permetet.

Gyülekeznek, a gallyakon egyre több madár.
Hánykolódó padom felett dacol a széllel.
Kitartóan verdes, mégis egy helyben áll.
Tajték csap a partra, egy alsó ágat ér el.

Felismerik, ő az, mind biztosak ebben.
Mindig megvárják az utolsó seregélyt.
Végül összeáll, sötét felhővé rebben.
Algaszín suhogással valami véget ért.

HA ELBÍR MÉG AZ ÁG

Néha úgy szeretnék
kibújni a cipőből, zokniból,
kicsit mászkálni a májusi fűben,
mezítláb fára mászni,
ahogy a gyerekeim felhágtak
a parkban a mászható fára,
s magasan szeretnék ágot keresni,
s elücsörögni a lombok között,
nem törődni szúnyoggal, karcollással,
csak hallgatni a bogarakat, a szél zúgását,
ahogy a gyerekeim, nézelődni odafenn,
a pókot, ahogy bepólyál valamit,
nézni, milyen aprócska odalenn mindenki,
érezni, ahogy a szél elringatja a fákat,
majd feltápaszkodni a törzs mellett,
s megkapaszkodni a lábujjammal is,
kissé rogyasztott térdrel rugózni,
karomat előrenyújtva,
mint úszóedzésen a rajtkőről elugrani,
felfeküdni a levegőre,
kitárt karjaimmal siklani, míg tart a lendület,
majd evezőlapátforma tenyérrel
ütemesen verdesve cikázni fönny,
lombok és ágak között,
tisztan íven repülni,
belefeküdni a felhajtóerő nyomatékába,
gyors kanyarokkal fordulni,
érezni, ahogy csapásonként változik
– amint mozdítom a tenyerem dőlésszögét –
bőrömmön a levegőáramlás iránya,
érezni az ágak labirintusát,
érezni a ritmusát a fáknak,
és csak feljebb és feljebb repülni,

hunyorogva áttörni a levelek hasítékán,
és suhanni céltalan, csak úgy,
hogy ne csiklandozza a hasam
a fák lombjának legmagasabbra nyúló
halványzöld ujjbegye.

Néha úgy szeretnék repülni,
mint a vándormadarak,
ha eljött az idő, elindulni,
érezni, merre, meddig,
átszállni sivatagok, hegyek felett,
érezni, ha odaértem,
s úgy szeretnék leszállni,
olyan méltósággal és sután,
mint egy nagytestű vízimadár,
mezítelen talppal a tóra érkezve siklani csak,
amíg lefékez a hűvös, sűrű víz,
s bele nem csobbanok egészen a tó közepén,
s lassan kiúszni, ráérős, elnyújtott mozdulatokkal,
nézni a hullámokban fodrozódó eget, a parti fákat,
s hagyni, hogy a fulladás elől a vállamra másszon
egy kétségbeesett katicabogár,
mire megunom a ringást a vízben,
beborul az ég, esni kezd, futó zápor,
mire kimászok az iszapból, nádból,
késő délután lesz, s csatakosan,
mezítláb kóborolhatok a szűrös köveken,
nyakamról ledörzsölhetetlen iszapszaggal,
már erőst sötétedik, mire végre hazatalálok.

A KÖNYV ILLATA

Az új könyv lapjait felütve
elég beleszippantani,
feltolul a parfüm fejillata:
enyv, papír és festék.

Ha sorról sorra haladunk,
a füves, mohás jelleg mögül
előszivárog a karakteres szívillet:
csalán, bazsalikom és bőr?

Olvasás közben megérintenek
a lapokból áradó krémes, édes jegyek.
Feltárul a könyv zöld illata:
a szegfűszeg és a keserűmandula.

A szerves oldószerek elillannak,
lassan minden elvegyül, illat és szó.
Ami csak órák múlva mutatkozik meg,
az alapillat, akár napokig veled marad.

KARÁCSONY

Reménytelenül szerelmes vagyok a reménytelen szerelembe, ami miattam reménytelen, mert én nem tudok szeretni senkit. Persze ebben ludas az egész családom, akik ahelyett, hogy szerettek volna, dolgoztattak a földeken. Kukoricatöveket szerettek helyettem, és azt mondták, ha ezek a kukoricatövek kisarjadnak, és lesz rajtuk cső, akkor abból annyi pénz lesz, amennyi szem van azon a csövön. Persze csak áttételesen, mert a szemeket megesszük a malacok, meghízunk, az egyiket eladjuk, a másikat meg levágjuk. Amíg a másiknak a húsából élünk, addig az egyiknek a bevételéből takarékoskodunk, és vetünk még kukoricát, akkor már többet, és abból több malacot lehet eladni és levágni, és a végén ott van egy hatalmas összeg és rengeteg hús, azt nevezhetjük boldogságnak, és akkor boldogok leszünk, mert mindenki, van egy ilyen szám is, hogy minden ember boldog akar lenni, de pénz nélkül nem lehet.

A mi életünk majd egyszer meg fog történni, csak arra előtte fel kell készülni, hogy megtörténhessen. És nem gondolt senki arra, hogy a mi életünk története épp a felkészülés a lehetséges életre, ami persze nem lehetséges, mert nincs olyan, hogy majd, csak olyan van, hogy most, a majd lehet egy betegség, egy halál, mint nem sokkal később ez valakivel meg is történik a családból.

Már sejteni lehet, hogy kivel.

Én elmegyek a szerelem városába, ami nem Párizs, mert a szerelem városa azoknak Párizs, akik ott találják meg a szerelmet, másoknak Velence, mert ők ott találják meg, de lehet Gárdony is, vagy London, bár az utóbbiról nehéz elképzelni. Londonban kukoricakereskedők laknak, akik kizsigerelik a beutazó kukoricatermelőket, nekik szinte lehetetlen megtalálni a szerelmet, mert nem is keresik. Ők csak azt keresik, amit apa keresett, és a nyomában az egész család.

Az apa családja tényleg kereső volt, és napnyugtával megdicsérték a napot, hogy ma is kerestünk. Ezért akartam régész lenni, de ez csak akkor jutott eszembe, amikor már nem lehettem régész, hiszen a gimnáziumi jegye-

im kirajzolták, hogy mi lehet belőlem, és egy olyan szakra, amire keveseket vesznek fel, ezek a jegyek nem jogosítottak fel.

Rájöttem, hogy belőlem is kereső lett. Egy olyan, aki majd bolyong végig az életén, és keres valamit, és este nem azt mondja, hogy megint mit találtunk, hanem hogy megint mit nem találtunk meg. Ezért megyek Budapestre, hogy folytassam a reménytelen keresést, hogy mindennap úgy feküdjek le, hogy ma, igaz, nem találtam meg a hettita birodalom fővárosát, sőt, még a nyomait sem, de holnap folytatom a keresést.

A falu paradicsom annak, aki soha nem akarja elhagyni. Minden hely paradicsom, ha nem akarod elhagyni. Minden hely rettenetes, ha el akarod hagyni, de még ott vagy.

Nem az én döntésem volt, hogy menjek, nem is a szüleimé, hanem a képzett munkaerőre való társadalmi igény vitt el onnét, ahol születtem. Én az igény kitöltője voltam, nem volt szabad akaratom, mert az a szabad akarat, amit annak véltem, már egy kiskoromtól belém ültetett vágy volt, hogy más legyek, mert lehet lenni másnak. Itt van egy életmódmodell, és nekem nem kell a többi cigányok és nem cigányok között épp azt az életet élnem, amit ők élnek, hanem nekem ott van valaki és valami, ami vár engem. A szabad akarat az, hogy én is akarom azt, amit a nem szabad akarat feladatként rám rótt.

A kiűzetést.

Hogy lett volna a Biblia, ha ez nem egy eldöntött feladata lett volna Évának, hogy levegye az almát. Hogyan történik meg az emberi sors, ha ez nem lett volna előre lezsugázva.

Kilépni az édenkertből, belelépni a szerelembe.

Amikor elhagyod azt a biztonságot, végre megtalálod a másik felismerésének tudását. Hogy szeretlek.

Kiléptek az édenkertből, egymásra néztek, úristen, te meztelen vagy. Igen, de te is. És akkor nem szégyent élsz meg, hanem azt, hogy de jó, akkor már le sem kell vetkőzni. A szerelem az édenkert felnőtt változata. Elmúltál már tizenhét? Hát nem, de ettől még lehetek én is benne a szerelemben.

Amikor szerelmes lettem Elvira nénibe, a tanító nénibe, a szomszéd nénibe, az unokatestvérem feleségébe, az osztálytársam anyukájába, akkor csak azt tettem, amit tennem kell a túlélésért. Kinövök a biztonságból, bele a halál fenyegetettségébe és a törekénységbe, elveszítem azt az otthonosságot, ami felhőtlenül tette azt, hogy élet, és keresem a következő kertet, ahol újra kedvem szerint pisálhatok a fák tövében, ahol kedvem szerint kifeekhetek

meztelenül a fűre, ahol megjelenik az, akit szeretek, és minden terhet lesimogat rólam, amíg én lesimogatom az ő terheit.

A téli szünet azért rosszabb, mint a nyári, mert nem lehet még olyat sem csinálni, hogy ülünk a buszmegállóban azokkal a barátokkal, akik szintén kiűzetésnek élik meg a szünetet. Vagyis visszaűzetésnek a gyerekkor helyszíneire, ahol pont a gyerekkor nincs meg, csak a szülők, akik elveszítették a jó szagukat, azt a tekintélyt, hogy ők ismerik a világot, és ha valaki ránk akarna támadni, megvédenek tőle. Arra a helyszínre, ahol minden régi dolog olyan, hogy idegen, ami meg talán nem lenne idegen, azt átépítették vagy tönkrement. Azok az emberek, aki viccesek voltak, már teljesen az alkohol rabságában sínylődnek, és nem tudnak kimondani értelmes mondatot, csak hajtogatnak valami érthetetlen dühöt, hogy ki miatt baszódott el az életük.

Amikor még gyerekek voltak, azt hitték, hogy egyszer majd megborotválkoznak, vesznek egy tiszta ruhát, átmennek a szomszéd utcába, ahol a Szabó Ilonka lakik, és azt mondják neki, hogy Ilonka, szerelmes vagyok beléd, és kicsit sokat gondolkodtam, hogy mi legyen a sorsunk, de most már biztosan tudom, hogy együtt. És akkor az Ilonka azt mondja, hogy végre benőtt a fejed lágya, és épp erre a mondatra vártam. Holnap eljegyzés, holnapután házasság, különben már terhes is vagyok. Hogyhogy terhes? Kitől? Tőled, mondja az Ilonka, mert a múltkor a kocsmából hazafelé, mikor nem voltak itthon a szüleim, a nagyszüleim meg már meghaltak, akkor bejöttél, és jól megbasztál, és ennek ez lett az eredménye.

Nem hazudsz, Ilonka?

Nem hazudok, mert nem kell. Ha kéne hazudni, hazudnék, de hála istennek, ez most a színtiszta igazság.

De ha most mégis úgy van, hogy hazudnod kéne, mert kell valaki apa a gyerekednek, akkor az, hogy azt mondod, hogy ez a színtiszta igazság, akkor ez lehet színtiszta hazugság is.

Lehetne, mondta Ilonka, de nem az.

Ekkor aztán a Jófej Jóska, mert ez volt a beceneve, elvette Ilonkát, és azóta is neveli a kisgyereket, aki Ilonka elmondása szerint, tőle van.

Nem, ez nem történt meg, mert amikor Jóska, akit a közösség ekkor még jófejnek tartott és hívott is, ezt akarta, akkor többet ivott annál, hogy ezt meg is valósítsa. Meg arra gondolt, hogy az Ilonka biztosan már terhes más-tól, de azt hazudja, hogy tőle van a gyerek, és ő egy másik ember gyereket nevelheti egy életen át. S mikor majd Ilonka haragszik rá, mert mondjuk, sokat iszik, és a gyerek már húszéves, akkor jön elő, hogy valójában az ag-

ronómus a gyerek apja, akivel most össze is költözik. Na, és akkor mi vár a Jóskára, hát nem az, hogy szentté avatják, hanem a teljes összeomlás.

Inkább nem ment el, ott maradt a kocsmában a többi haverjával, akik szintén nem mentek el az ő Ilonkájukhoz, hanem maradtak a ház bora elnevezésű italnál, ami hát tényleg a ház bora volt, mert olyat máshol nem lehetett inni. Ez az első poharaknál nehézséget jelentett, de a sokadiknál már olyan volt, hogy de jó bora van ennek a háznak.

Nem volt már ott az a gyerekkor, amiben még otthon lehetett lenni. A templomban éjféli mise és újévi mise és otthon az a hideg, amiből be lehetett a dunyhák alá bújni, az csak hideg maradt a dunyhák alatt is.

És akkor arra gondolt, hogy van a szerelem városa, és oda visszakerül. S persze még nem találta meg a szerelmet, meg a keresésének azért voltak szégyenfoltjai, a találomra kiválasztott és hazakísért lányok, ami miatt az terjedt el róla, hogy neki bárki jó, meg mindenkivel, holott első pillanatban, amikor az iskolai buliról hazafelé mentek, akkor komolyan gondolta, hogy megtalálta. Nem ő tehet róla, hogy nem, és ennek másnap, helyesebben hétfőn, úgy adott hangot, hogy nem szólt ahhoz a lányhoz.

Mindenki így csinálja, mert másképp nem lehet.

Jó, az egyiknél, aki előjött azzal, hogy van fénykép- vagy bélyeggyűjteménye, és megmutatná neki, ha felmenne, ott ő visszakozott, de ez az ajánlat túl gyors és átlátszó volt, és nem tudta, hogy mi lesz azon az úton a lakásban, míg elérnek a bejárati ajtótól a fényképgyűjteményig. Kivel kell találkozni, és mit mond annak az anyukának, aki persze ráadásul még jobban is tetszik neki, mint a lánya, mert hát vele mindent el tudna képzelni, de a lánnyal még a bélyeggyűjteményt sem. Szóval ott azért ő volt, aki visszalépett. Nem, ez a bélyeges irány, ez biztos nem a jó irány.

Akkor lett a táskacipelés.

Amikor meg onnét visszakozott, akkor lettek a csokimikulások. Be kellett látnia, hogy bár megérkezett a szerelem városába, de rendkívül képzetlennek mutatkozott. Mindenkit ügyesebbnek látott magánál. Az osztálytársak szerelmi téren voltak sikeresebbek, a koleszos srácok meg a szexben. Annyi mindent csináltak egy buli után, hogy el sem lehetett képzelni, hogy fért bele abba a kis időbe, ami erre maradt, de belefért.

A szüleim nem beszéltek arról, hogy milyen lesz a félévi bizonyítványom. Én sem beszéltem róla. Mindenki csalódott bennem, főleg az apa, aki tényleg látta bennem a megvalósulást, hogy ez az én fiam, aki azért született,

hogyan valaki legyen belőle. Ha valaki rám nézett, és mellém tette az apa gondolatát, látta, hogy zongorázni lehet a különbséget.

De ez még csak az első év, majd év végén és majd jövőre.

Nehéz neki is, mondta egy vendégnek, mert mégiscsak egyedül, meg az új közeg, meg a, meg a, meg a. De hiába várta, és ezt ő már akkor tudta, hogy ez a reménység reményvesztettség lesz. Milyen gyorsan változnak a dolgok, alig hat hónapja még olyan boldog volt, hogy ilyen gyereke lett neki, és hálás volt a sorsnak miatta, s most minden a visszájára fordult. Milyen egyszerűen változnak a dolgok, milyen egyszerűen mondja azt egy orvos, hogy sajnós, ő tudja, hogy senki nem erre számított, de ez egy olyan betegség, ami, és mond egy időszakot, egy számot, hogy hat vagy hét és utána egy mértékegységet, hogy év vagy hónap vagy nap.

Amikor beleűztünk a pusztulás tudásába, onnantól csak egyet akartunk, hogy meglegljük újra a nemtudást. Minden erőnköt arra fordítottuk, hogy visszatérjünk a nemtudáshoz. Azért tanultunk, azért akartunk társat az életünkhöz, azért kapáltuk a kukoricát, azért lettünk szerelmesek, azért akartunk családot, azért mentünk a kocsmába vagy a pincéhez, vagy csak a kamrába egy újabb üvegért, azért nyomtuk magunkba azt a végzetes tűt, ami tényleg elkísért utána a halálunkig, mert vissza akartunk térni a nemtudásba. Azért akartunk új házat, új autót, új laptopot, azért vándoroltunk országról országra egész életünkben, azért akartuk látni a számunkra idegen kultúrákat, azért megyünk moziba, azért ülünk a koncerteken, azért főzünk, azért beszélünk, azért szeretünk, hogy visszaszeressük magunkat a nemtudásba. Azért rettegünk, hogy elveszítjük a szerelmünket, mert újra olyanok leszünk, akik tudnak, holott mi a nemtudásban szeretnénk élni, ha lehet, halni is.

Nem vártuk a karácsonyt, hiába volt az, hogy várakozás, meg még hogy nem lehetett húst enni. Nem vártuk, mert nem akkora fát hozott a Jézuska, amekkorát elképzeltem, és nem akkor, amikor szerettem volna, hanem huszonötödikén reggel. Nem olyan szaloncukor volt rajta, hogy finom, csokis meg zselés és gyümölcsös, hanem olyan, amit nem szívesen eszik meg az ember, azért persze megettük, és kenyérdarabkákat tettünk a megürült papírba, hogy látszódjon, abban azért még van valami.

Azért kicsit örültem, és kirohantam a konyhába, át a hideg levegőn, be a meleg konyhába. A konyha mindig meleg volt, mert ott sülték a finom ételek, és azért is, mert mindenki ott volt, és ahol mindenki ott van, az már eleve melegség. Felkiáltottam, talán azt mondtam, hogy Édesanyám, megjött a Jézuska.

És mit hozott, kisfiam, kérdezte az édesanyámnak nevezett néni.

Nem tudom, mondom, mert még nem néztem meg, de amíg aludtam, addig meghozta. Nem gondoltam volna, hogy meghozza, mert annyi helyre kell mennie, de hogy még éjszaka ideért, az azt jelenti, hogy szeret minket.

Mindenkit szeret, mondta az édesanyámnak nevezett néni.

Tudom, hogy mindenkit, de ebből nekünk az a fontos, hogy minket, mert a Jézuska nem olyan, mint a táskáslány volt később, hogy neki egy voltam a mindenki közül, és csak azért voltam én ott, mert nem tudott más odaállni, de amikor odaállt más, akkor az is épp olyan lett, mint én.

Táskahordó.

Nem szerettük a karácsonyt, mert a Jézuska kicsi fát hozott, kevés dísz volt rajta, és nem volt finom a szaloncukor sem, de a legrosszabb az volt, hogy mindig nem azt hozta, amit akartam volna, hanem azt, amit akkor pont nem akartam. Amikor focit akartam, akkor puskát hozott, amikor gitárt akartam, akkor focit hozott.

A Jézuska bajban volt az idővel, mert akkor ért hozzá az akarásom híre, amikor az az akarás már egyáltalán nem volt meg bennem. Lehet, hogy az én akarásom túl lassú, vagy a Jézuska túl messze él.

Kirohantam az udvarra a puskával, olyan volt, hogy dugót kellett a csővébe tenni, és a levegő kilőtte ezt a dugót, de a dugó nem repült el, mert egy madzaggal hozzá volt kötve a puskához. Ráfogtam a testvéremre, mert őt jobb volt lelőni, mint a tyúkokat, és lőttem, de a dugó nem érte el. Akkor eszembe jutott a szuronyos puska, amivel a nagyapa harcolt az oroszok ellen, hogy akkor ennek a puskának a csőve a szurony, és belenyomtam a testvérem arcába. A testvérem nem sírt, csak bement, hogy valaki kösse be, vagy mossa le róla a vért, mert vérzett.

A korábban édesanyámnak nevezett néni kijött, és adott két pofont. Ezért akartam lelőni a testvéremet, mert mindig miatta kapok pofont. Ha egyszer elpusztítom, akkor ez az ok megszűnik, valamint nem kell a szeretetet megosztani közte és köztem, hanem szerethetnek teljesen nyíltan engem, mert csak én vagyok.

Nem, én nem voltam rossz gyerek, mások miatt látszottam rossznak, mert nem azért akartam elpusztítani a testvéremet, hogy meghaljon, hanem csak azért, hogy ne legyen, és engem szeressenek.

Amikor vártam egy fahasábbal az utcán, hogy hazajöjjön biciklivel, akkor csak azt akartam, hogy egyrészt ne legyen közös a bicikli, másrészt ne legyen

közös az anyukánk, mert az anyukánk azért nem tud engem szeretni, mert ott van a testvérem. És ezt mindenki ki tudja számolni, hogy ha a másikra fordítja a figyelmét, akkor az az idő kiesik az egyik szeretéséből. Amikor aztán a testvérem elköltözött egy másik városba tanulni, akkor végre egyedül maradtam. Na, akkor persze szerethetett volna az anyukám, de akkor már én nem tartottam igényt erre a szeretetre, mert nem kell olyan szeretet, amit jobb híján kapok, mert a jobb elköltözött tőlünk. Engem ne simogasson meg a mama azért, mert mást nem tud megsimogatni, legfeljebb a macskát vagy a kutyát, ha kint vagyunk az udvaron.

Különben nem is akart megsimogatni, mert a gyereket az életre kell nevelni, a Bibliában is benne van, hogy szigorúan fogni, főleg ha fiú, mert neki aztán helyt kell állnia. Én voltam a családban a társadalmi nem, holott én a társadalmi igenre vágytam. Hogy dédelgessenek, mert kislánynak szeretett volna az anyukám, akkor mért nem bánik velem úgy, hogy kislány vagyok. Még csak épp le lettem vágva a köldökszinóról, és már le is sírta a testem, mert fiú vagyok.

Azért nem szeret az anyukám, mert fiú lettem, nem azért, mert van egy testvérem. Vagyis azért is, mert a testvérem is fiú, és még egy fiúra nincs szükség. A fiúk nem kötődnek úgy a szüleikhez, mint a lányok, szóval ez azt jelenti, hogy nem lehet rájuk számítani. Ha öregek lesznek, akkor meg elidegenednek az unokáiktól. A lány marad benne a családban, és én lettem volna ez a lehetőség, de én becsaptam az anyukámat, mert kilenc hónapig úgy viselkedtem a hasában, hogy kislány vagyok.

Teljesen más terhesség ez, mint az előző, mondta a szomszéd néninek, biztos azért, mert ez kislány. A szomszéd néni mondta, hogy biztosan, mert ezt a tényt ő is így tudta. Lettem végül egy kisfiú, aki már a születésével borítékolt az elhagyott szülőket. Mert egy fiú az rendben van, de kettő, az mondhatni isten csapása.

És született vala akkor a dombokon túl, messze attól a vidéktől, ahol éltek, egy kisfiú, aki maga volt a csalódás. Csalódott az apukája, mert nem hasonlított rá, csalódott az anyukája, mert fiú lett, és csalódtak a rokonok, mert mindenki mást várt.

Egy olyan meglepetést, ami nem jött el.

Egy kisgyerek csak kisgyerek, nem menti meg a családot a szegénységtől, mert nincsenek olyan törvények, ami miatt ez a család több társadalmi adományban részesül. Legfeljebb, ha lenne egy harmadik, akkor azért lenne jó, hogy van második, mert a harmadik után jár külön juttatás, de a máso-

dik csak arra szolgál, hogy lehessen harmadik, az első meg eleve az első, az tényleg akarva lett, hogy legyen.

Az a kisgyerek, akire most gondolok, nem mentette meg a házasságát a budapesti szülőknek, csak fokozta az egymás iránti gyűlöletet. Úgy beszéltek róla, hogy született egy gyerekem, mondta a munkahelyen a férfi. Hát mekkora öröm, mondja egy munkatárs. Mire a férfi csak annyit mond, hogy nem attól, akit szeretek. Mert nem a feleségét szerette, és biztos a felesége sem szerette őt, csak néha lefeküdtek egymással, de nem gondolták, hogy a nő teherbe is tud esni. Valahogy az volt a fejükben, hogy ha nem szeretjük egymást, csak úgymond biológiai okokból fekszünk le, akkor a terhesség ki van zárva, mert a legjobb fogamzásgátlás a nemszeretés.

Mert nem meddő férfiak vagy nők vannak, hanem meddő párok.

Nem vártuk a karácsonyt, azt vártuk, hogy elmúljon. Egy kordbársony nadrágot kaptam, a nagymama meg is varrta a derekánál, mert lecsúszott volna rólam. Az átlagméret sokkal vastagabb volt, mint én. Mi lesz, ha beteg leszel, ezt még mondta a nagymama, mit fogsz akkor lefogyni, a csontjaidat?

Szerettem soványnak lenni, mert az olyan, hogy törékeny, és a törékeny szerethető. Vártuk, hogy elindulhassunk a háromórás buszhoz, hogy magunk mögött tudjuk ezt a falut, hogy robogjunk arra, amerre a szeretés van. Mert Budapesten biztos szeretik ilyenkor egymást. A karácsony arról szól, hogy ilyenkor nem számít érzélgősségnek, ha kimutatják a szeretetet.

Elmaradnak a földek, amik alig látszanak, mert már háromkor majdnem sötét van, és teljesen sötét, amikor öt után végre beér a vonat is. Végre itt vagyunk, azt gondoltam, azok is ezt gondolják, akikkel együtt utaztam. Hogy végre kiléptünk abból a hidegből, ahová a téli szünet űzött, végre visszaléphetünk a melegbe, oda, ahol ezen a napon a családok nagykanállal habzsolták a szeretést, és van központi fűtés.

Rossztanuló vagyok, mert nem szeretnek a tanárok. Azért nem szeretnek a tanárok, mert rossztanuló vagyok.

Melyik volt előbb, a rossztanulás vagy a nemszeretés?

A nemszeretés, mert engem nem lehet szeretni, mert nem úgy viselkedek, ahogyan egy faluról városra engedett gyerekeknek viselkednie kell. Azt hiszem, nekem is jár minden olyan, ami a budapesti osztálytársaimnak jár, holott nekem az nem jár, mert azt én a múltammal nem érdemeltem ki. Más szerep van nekem osztva, és ez nem a csibész szerepköre, hanem a jó magaviseletű, a szorgalmával kitűnő gyerek szerepe.

Azért van ez ajánlva, mert ezt a szerepet el tudom játszani. Mert én nem tudok aranyosan rendbontó lenni, mert bennem van a vidék nyersessége. Ha én tréfásnak hiszem magam, tulajdonképpen bunkó vagyok, ráadásul ezt még észre sem veszem. Ezt valaki mondta nekem. Az egyik tanár, aki még véletlenül sem akarta, hogy én megkapjam azt a szerepet, ami, ha nem is a főszerep az osztályban, de legalább olyan, ami közvetlen a főszerep után van írva.

Nem, én nem lehetek jelentős szereplő.

Én a betlehemes játékban az egyik pásztor vagyok, akinek csak két mondata van, de a fellépés előtt egyet még elvesznek, és odaadnak a budapesti pásztoroknak.

A tanárok óriásiak, fölém magasodnak, amikor én megyek össze, a rossz dolgozatom a kezemben, egyes, kettes, nullás, elvesztettem, nem érdekel, nem vagy te senki, rossz vagy, egy megátalkodott, belőled bűnöző lesz, Amerikában már drogos lennél, te elárulod a fiataliságot, méltatlan vagy.

Mire?

Mindenre.

Ott magasodnak fölöttem, és én egyre kisebb leszek. Egyszer a kollégium igazgatója nevelési célzattal egy idősebb diákot állít mellém, már egyetemista volt. Úgy beszél velem, hogy a szája sarkán habosodik a nyál. Közgázra jár. Fontos ember lesz belőle, már abból is látszik, hogy mentorként mellém lett rakva, egy olyan gyerek mellé, akitől mindenki többet várt, az apukája is, nem csak a tanárok. Görnyedt a háta, nem jár farmerben, mert olyan típus, mint a tanárok, ezért is lehetett belőle mentor.

Ivánnak hívják.

Eddig még nem ismertem Ivánt, mert a faluban senki nem merte volna a gyerekét egy orosz katonáról elnevezni.

Iván arról beszélt, hogy milyen a szex, miből áll. Elmondja az előjátékot például, hogy hová kell nyúlni. Olyan, mintha ez is egy tantárgy volna az egyetemen, hogy politikai gazdaságtan, történelmi materializmus, szex. Biztos nem volt neki szerelme, mert akkor nem beszélt volna róla, vagy nem így. Én nem voltam még ott, hogy erről így beszéljek, főleg Ivánnal. Az önkielégítést hozta fel. Én akkor olyat nem csináltam, meg szégyelltem is, ha eszembe jutott, mert szerelmes akartam lenni, és azt akartam, hogy valaki szeressen, és akkor ebben nem volt még ilyen dolog benne, sőt, épp ellenkező oldalon volt. Ha eszembe jutott egy olyan lány, akivel lehetne olyan,

hogy szerelem, az nem jutott eszembe, hogy az érintésen túl még valamit lehetne csinálni.

Azt mondta, hogy nyugodtan csináljam, az nem bűn.

Elgondolkodtam a bűn fogalmán, hogy mit lehet bűnnek tekinteni, inkább úgy, hogy mi mindent lehet. Eszembe jutott az a lista gyónás előtt, ahonnan ki lehetett nézni, hogy mennyi minden rosszat követtünk el életünkben.

Néztem a mentorom habosodó száját. Olyan volt, mint egy felizgatott nemi szerv. A nyelve lefetyelt ebben a habtengerben. Undorodtam tőle, de nem mertem megmondani, mert azt gondoltam, az a tanár, aki rám állította, ha elmondom, ki fog rúgatni.

A kirúgás réme volt a permanens félelem.

Engem ebből az iskolából, ebből a kollégiumból ki fognak rúgni, és akkor a bennem csalódott apa nem azt mondja, hogy majd másik iskolában, hanem hogy alkalmatlan voltam erre a dologra. Ő félreértette azt, amikor olyan sokat olvastam, meg olyan álmokat szőttem, amilyen álmokat a faluban senki sem, de valójában az csak egy félreértés volt a részéről, a részemről meg tényleg csak álmodozás, mint egy mesében, amikor a szegényember harmadik fia azt gondolja, hogy megszerzi a királylány kezét, vagyonát, valamint az újdonsült apósa fele királyságát.

Ha kirúgnak, akkor mehetek vissza oda, ahonnan szünet után végre eljöhettek, de immáron egy örök szünetre, ami az egész életemet jelenti. Lehet majd néhány haverom azok közül, akik szintén visszakerültek, mert orvosira akartak menni, de harmadikra sem sikerült. Biztos a zsidók miatt, a szülei ezt mondták, akiknek már az ükapjuk is zsidó, ráadásul orvos volt. Vagy a könyvtáros lánnyal, aki már hozzáment az előnytelen férfihoz, és nem is álmodozik az angol szakról, ahová eredetileg készült. Vagy a kertészetit végzett unokatestvérem, aki visszakerült, pedig ő már tanított is az egyetemen, de nem kellett Budapestnek ez a nagy tehetség. A kudarcát persze kénytelen borba önteni, és a borral együtt visszainni magába. Aztán ott van a Laci, aki ágazatvezető lett a szövetkezetben, mert különben neki volt diplomája, de csak olyan állást kaphatott, amihez elég lett volna egy technikum is. Ő is egy csalódott ember, ezért is ivott annyit. Vagy a Lapi, aki idegenvezető volt, de annyi pénzt loptak mindig a csoportoktól, hogy ez hozzásegítette ahhoz, hogy mélyebben elgondolkodjon az életéről. És ez hozzásegítette ehhez a társasághoz, valamint az alkoholhoz. Vagy a Jóska, aki őstehetség volt, mert úgy festett, mint azok, akik az avantgárd előtt éltek. Mindent meg tudott festeni, még egy harmatot is a virágon. És a Karcsibácsi, aki a Jóskát is ta-

nította, de az őstehetségeken nem fog a tanítás, mert azt hiszik, tényleg úgy kell harmatot festeni, pedig a Karcsibácsi annál jobban tudja, mert ő profi. Ő festi a boltokra a feliratot is például. És akkor még ott van a Gyuszika, hát utál tanítani, mert ő is mélyebben gondolkodik, mint az átlag, és itt a mélyebb gondolkodás együtt jár azzal, hogy belátod a kudarcodat. Akkor még ott van az a fickó, aki verseket ír, persze ki szeretné ebben a faluban őt, hát senki. A városban meg a befutott írók elállják az útját, mert nekik az az érdekük, hogy más ne fusson be.

Visszakerülök, és velük leszek majd naphosszat, az elején csak munkaidőn kívül, később, mikor elveszítem a munkám, akkor már munkaidőben is, és olyanokkal is, akiket nem lehet felsorolni, mert olyanok voltak, mint a székek vagy az asztalok a kocsmában. Állandó bútordarabok, olyanok, amilyenén én is váltam, a budapesti tanárok és az apám rosszindulata miatt.

Elfogadtam a mentort, mert rettegtem a visszaköltözéstől.

Arról beszélt, hogy mindenki önkielégít, a házasságok is. Mert a feleségüknek nincs mindig kedve lefeküdni velük, és akkor félrehúzódnak, míg az asszony eteti a gyereket, ők gyorsan kiverik a faszukat. Ivánnal együtt lenni tényleg olyan volt, hogy utána arra gondolni, hogy még szerethetek egy lányt, és ő is szerethet engem, szinte elképzelhetetlen volt. Akár egy kutató, akinek elfogyott az oxigénje valahol a tenger mélyén, és most oxigén nélkül próbál felkapaszkodni a felszínre. Nem biztos, hogy sikerül, ráadásul mennyi gonosz állat feni rá a fogát.

Visszatértem a szünetről, és belemehettem abba a világba, ahol nekem egyelőre semmi jó nem termett, de legalább voltam ott, ahol biztosan nem akartam lenni. A szünet, ami minden gyereknek a megváltás volt, nekem az évközi büntetés volt, hogy megint lennem kell ott, ahol nem akarok lenni. Az, ami másoknak a jó volt, nekem az lett a rossz. És itt jött létre egy olyan fúzió, amelyet csak a legszemetebb vállalatok és pártok kötnek, hogy a jóra lett akasztva a rossz, hogy nekem a jó mindig a rosszal jár együtt, mert igaz, hogy kiszakadhatok a munkából, a tanulásból, igaz, hogy ott hullámszik mellettem a tenger vagy a Kárpátok hegyvonulata, de az, akivel ezt érdemes lenne átélni, pont nincs ott. Nekem soha nem lesz jó, gondoltam, és akkor már jobb a rosszban benne lenni, mert arról tudom, hogy rossz, nincs benne semmiféle csalás.

A nemmegvalósulást cipeltem magamban, és azt az érzést, hogy nekem soha nem lesz olyan, hogy jó. Mentem a kis földalattin, és néztem magam az ablakban, mert az ablak, mert alagútban loholt a szerelvény, tükör volt.

Néztem magam, hogy jól nézek-e ki. És azt akartam mondani magamnak, hogy jól, és nem vagyok gonosz, én jót akarok. A tanárok a gonoszak, és az Iván, aki olyanokat mond nekem, amire én még nem vagyok felkészülve. És az a gonosz, aki kitalálta az Ivánt, és az osztálytársaim szülei gonoszak, akik úgy néznek rám, mint egy rezervátumból menekült indiánra, és szának, és a szánalom miatt étellel kínálnak, és kérdeznek tőlem valamit a szüleimről, a gyerekkoromról, de én nem tudok mondani semmit, mert én csak indiánul tudok.

Nézek rájuk, és vörösödik az arcom, megpróbálok megszólalni ezen az idegen nyelven, de elvétem a ragozást, nincs egyeztetve az alany és az állítvány. De a fölém magasodó felnőttek megértők, mert van bennük megfelelő mennyiségű szánalom és együttérzés. Így tudnak könnyíteni a lelkiismeretfurdalásukon, hogy miattuk élünk rezervátumban, hogy miattuk veszítettük el a törzs lakhelyét, hogy miattuk lettek alkoholisták a férfaiink, és miattuk szorulunk rá az általuk küldött élelmiszersegélyre és persze a rossz iskolákra.

Mert ki akar a rezervátumban reménytelen sorsú indiánokat tanítani?

S amikor végül kikerülünk onnét, akkor mindenki csak arra vár, hogy visszakerüljünk, mert csak olyanokat tartanak meg, akik elfogadják, hogy ők szolgálai lesznek ennek az új világnak. Aki szabad indiánként akarja élni az életét, azzal leszámolnak. És a leszámolás eszközei a gimnáziumi tanárok. Rájuk van bízva, hogy eldöntsék, ki maradhat, ki meg nem.

És én be lettem sorolva a nemmaradók közé.

És az apukám is olyan, hogy hálás a nagy fehér emberektől való karácsonyi csomagokért, és hálás, hogy megpróbáltak nekem más sorsot nyújtani a nagy fehér városban. De ha nem felelek meg ennek az elvárásnak, akkor vissza kell jönnöm. Talán majd a gyerekeimből lesz olyan, aki be tud illeszkedni, és lehet belőle akár nagy fehér főnök is, de akkor már persze elfelejti, hogy honnan származik, csak a rezervátumban élők emlegetik. Hát, emlékeztek, ő is egy volt közülünk. Ő a jópélda. Sokáig azt gondoltuk, hogy azért ő egy szégyenfolt Galilea testén, de ma már megesszük a testét, és megisszuk a véré, mert isten.

FORDUL A TEST, ÉS ANGYALLÁ LESZ

Azoknak a gyerekeknek, akik hintáznak a széken, mondom,
hogy tudom, milyen kényszeresen mozogni:
így mondjuk el, hogy korábban egy szorításban
fulladtunk meg.
Nem mi csináljuk, hanem a testünk.

Pályát képzünk felfoghatatlan események levezetésére:
hintázunk a széken, és szánkban nyolcasokat rajzolunk
a nyelvünkkel,
így egy rövid ideig fennmarad figyelmünk.
Férfi tanáraink ezt néha ajánlatnak nézik,
pedig sokáig nem kellett, hogy nyelvünk hozzájuk érjen.

Nekik mondom, hogy tudom, milyen, mikor a test nem tud
leállni:
ritmikus mozgással marasztaljuk a jelenbe magunkat,
ne nézd magad kívülről olyankor is, mikor semmilyen veszély
nem fenyeget.

Félünk, nehogy annyiszor kiszálljunk a testből, hogy angyalokká
váljunk.

Magunkban szüntelenül dúdolunk,
a hajunkat szagolgatjuk, és rágjuk a körmünk:
úgy teszünk, mint aki itt van.

Ez nem velünk történik, hanem a testtel.

Újra és újra emlékeztetjük magunkat:
az ékezeteket biggyesszük a betűkre, mielőtt előre menekülnénk.
Tépdessük a szánk szélét, kinyomjuk a pattanásunkat,
megvágjuk a bőrünket, önkielégítünk.

Mikor kiugrunk a hintából,
jólesően felsóhajtunk, hogy még mindig itt vagyunk.

Tükörképünket tanuljuk felismerni az angyali arc helyett.

SZÉP ÁLMOKAT, LORD BOLTON

„Egy tetemöm vagyok” (Cs. L.)

I.

Milyen emlék az, aminek nincs története?
Heteken keresztül a tudat peremére küzdeni
nem-narratív emlékfoszlányokat;
kínlódni késekkel a vaginámban.
Ősi testemlékek szúrásában elképzelni
Joffrey-mat, Ramsay-emet.

Melyik szál volt előbb?

Gyöngé galambként tudatom, és saját magam
árulója,
fogvatartóim bálványozója vagyok.
A szüzességtől félek, tüzes billog.
A testem tudja, hogy elvesztem.
Ez a történet
nem a test igazsága.

II.

2009-ben kínzóim halálával az értékem is
megfagyott,
nyűszítottam teteme felett: fogoly szeretett
fogvatartója elvesztésekor.
A hadsereg tudatomban összecsapott,
de a Völgy lovagjai nem voltak ott,
hogy próbálják valótlanná tenni
tévesztéseimet.

Egy pillanatig győzött
Ramsay, igen;
kiigazítva hanyatlása ívét,
kiradírozva a test emlékezetét,
mindahány változatát.
A test emlékezetét kiradírozva.

III.
Értékesebb a testem tudata
kínzásodnál, Lord Bolton.
Késszúrás, kutyaharapás, pinaszőr égő szaga
kitörölhetetlen, akárhogy is
küzdesz az embertestek tömegében.
Saját kutyáiddal etetem meg halálokat.

A párhuzamos történeteket eggyé olvasztani,
jóvátenni semmit nem lehet,
az emlékezet szilánkos,
de a testem, ez az egy: megmaradt.
Ez a vérfürdő, amelyre emlékezem;
a ragyogás makulátlan.

LAWNCHAIR LARRY

Az örökkévaló jelenben
székembe kapaszkodom,
és nem tudom újraindítani
az idő múlását.

SÉTATÉR

Papp András

ADY ENDRE HAMUPIPŐKÉJE

Olyan Hamupipőke-szerű történetet láttam a fiatal Ady plátói szerelemnek is csak fenntartásokkal nevezhető kapcsolatában, amiben a herceg ugyan megtalálja az elveszett cipőt, de a finom topánkát még éjfél előtt elhajítja. A költészet megszépítő és meseszerű díszleteitől a valóságba visszatérő lány várja és várja, egyre reménytelenebbül várja a herceget, aki nem jön, esze ágában sincs jönni. A lány számára a titokzatos éji randevú – az irodalom csodapalotája – evvel az ifjú herceggel egy pillanatra elérhető valóság volt. De hamar szétfoszlott. Megmaradt az álom. Sőt, már csak az álom maradt. Legalább két évtizedig. Addig, amíg élt a hercegből fejedelemmé vált költő: reménnyel teli álom maradhatott a korosodó kisasszonynak, aki kéréket kosarazott ki, hogy az ő álmának varázslata meg ne törjön. Senki nem volt a herceghez mérhető, senki nem volt hozzá méltó. Még azután sem, hogy a költőfejedelem száz évvel ezelőtt elhunyt. A mesebeli történetnek itt akár vége is lehetett volna a ki nem beszélt titkokkal, az elzárkózás fájdalmával magányosan tovább élő, azt még a síron túl is megőrizni akaró hősnővel együtt. Csak egy hajszálon múlt, hogy fény derülhetett erre a történetre, s ez nem maradt valamiféle megoldatlan irodalomtörténeti rejtély Ady Endre életéből. Nem sok kellett ahhoz, hogy minden, szó szerint, a koporsóval együtt a föld alá kerüljön.

Ebben a mesében ugyan nincs gonosz mostoha és tökhintó, de a nem múltó varázslat miatt mégis olyan hamupipőkés az a fiatal lány, akibe egy pillanatra maga Ady Endre volt talán szerelmes. Nem teljesen, nem is szokványos módon; inkább az ismeretlen hölgy ideájába, valami teremtet és fantáziált eszménybe, aki iránt rövid ideig vitathatatlanul gyöngéd érzéseket mutatott; ennek a lénynek előbb ismerte intellektusát, mint fizikai valóját.

Minden további csak feltételezés. A kisasszony talán szellemi társul is szolgálhatott volna, jövő terveinek lehetett volna éppúgy az egyik lehetséges útja, mint ahogyan kiteljesedésének gátja is. Útja is, és gátja is. Az ifjú költő

megérezhette, hogy a varázslat múltán, ha komolyan veszi a lányt és az érzéseit, akár konszolidált polgári életet is élhetne. Kiegyensúlyozott férjként és családapaként verselhetne a lázas élet szépségeiről és gyötrelmeiről. Visszafogott közéleti érdeklődéssel részt vehetne a helyi intelligencia vitáiban.

Bizonyíthatatlan ebben a mesében sok minden – így szolgálhatna újabb mese alapjául minden további feltevés. Például az is, hogy a nyughatatlan fiatal költő csakugyan nem bírt nyugodni, és kielégítette kíváncsiságát, még ha csókra vágyó ösztöneit e mesebeli hősnővel lehetetlenség is lett volna. Vagyis módot és alkalmat talált rá, hogy a hölgyet megpillantsa, beazonosítható módon tudja, hogy Kíváncsi nem más, mint a Piac utcai redakcióval szemközt Kaszanyitzky kereskedés egyik alkalmazottja, a kis Varga lány, az Ilona, aki az üzlet könyvelését viszi. Ez a titkos kifigyelés megtörténhetett a postán, ahová az ifjú hölgy Ady leveléért ment, vagy valamelyik irodalmi rendezvényen vagy a színházban. A költő barátai és munkatársai bizonyára segítségére voltak abban, hogy a titokzatos női hódoló kilétét felderítsék, és hogy egy valós liezonhoz hozzásegítsék az ölelésre vágyó poétát. Nehezen tudom elképzelni, hogy Ady lemondott volna erről az izgalmas feladatról, az ígésző titokzatosság megfejtéséről. Feltételezem, hogy megoldotta a rejtélyt; viszont továbbra is annak a látszatát kellett keltenie, hogy tapintatos úriember, tiszteletben tartja partnerének óhaját, aki többszöri kérés ellenére is elzárkózik a találkozás lehetőségétől, és nem hajlandó felfedni inkognitóját.

Adyt jó időben találta meg a Jázmin álnéven publikáló, de szerkesztői üzenetét Kíváncsiként aláíró Varga Ilonát: éppen valami értő és gyöngéd társra volt szüksége a borongó fiatalembernek – akkor is, ha azzal csak levél útján érintkezhet. Egy távoli rajongó intim közelsége a leírt szavakkal. Ennyi volt, ennyi is maradt, hónapok múltán rájött, ennél több soha nem lesz, ez a viszony végérvényesen meg van fosztva a fizikai jelenléttől, s nem kevésbé a csók ígéretétől. Ezen a téren többet remélhetett egy debreceni színésznőtől. Varga Ilona, ahogyan később megvallotta, félt Adynak megmutatni magát, attól tartott, hogy nem tetszene a fiatalembernek, félt az elutasítástól, miközben bizonyosan vágyott a tetszetős fiú közelségére, akit úgy jellemzett, hogy barna, nagy szemű, érdekes arcú fiatalember. Vagyis az akkor tizenkilenc éves lánynak nem volt bátorsága és önbizalma ahhoz, hogy megmutassa magát, a költő esztétikai ítéletére bízva női mivoltát szépségével vagy csúfságával együtt, a maga emberi valójában.

Adynak, ha teljesen érdektelenné és terhessé nem is vált ez a *borítékolt* kapcsolat, idővel jelentőségéből jócskán vészett, és debreceni korszakának

csupán szép emléke, az aggódó szeretetnek éteri tisztaságú lenyomata maradt. A már korosodó és beteg Ady évek múltán is szívesen gondolt Kíváncsi Illi halványkék színű borítékjaira. Varga Ilona talán nem is akkor hibázott, amikor elzárkózott a találkozástól, hanem akkor, amikor hatását, befolyását túlértékelve, a buzdítók naivitásával próbálta a fiatal költőt „normális” útra terelni: folytassa a jogi tanulmányait, szerezzze meg a diplomát, amivel, igaz, tudtán kívül, de Ady szüleinek a kívánságát ismételte csak. Az üstökösnek éppen most kezdett csóvjá lenni. Az efféle égi teremtmények öntörvényűen járják a saját útjukat, amiről semmiféle jó szándék nem térítheti le őket. Úgy vélem, hogy Adynál ez volt a fordulópont: Illinek a szülőkével azonos aggódó jósága, ami a fiatalembert a racionális, a haszonelvű, a konvencionális élet keretei között tarthatta volna, sok volt, és belátta az Illivel való levelezés hiábavalóságát, hiszen az a módos, köztisztelőnek örvendő férfi, aki a polgári élet napos oldalán tervezhet családot és jövőt, amit Illivel együtt a szülők is elképzelték fiúknak, igen távol volt Ady Endre érzékeny idegrendszertől és irodalmi ambíciójától.

A levelezés nem azonnal szakadt meg, egy darabig még Nagyváradról is válaszolt az ismeretlen kisasszonynak a költő. 1903-tól aztán már csak Illi írt neki olykor-olykor. Visszaemlékezése szerint vagy az Ady-Léda kapcsolatig vagy a Csinszkával való házasságkötésig folytatta a levélírást. A két időpont közötti differencia viszont jelentős, mert ha a Léda-viszony kezdetétől számoljuk, akkor több mint tíz év is szóba jöhet, míg Varga Ilona levelet menesztett a költőhöz. Feltételezhető, hogy csaknem a költő haláláig küldött jobbító, együttérző, lelkesítő hangvételű vagy egyszerűen csak egy-egy újabb Ady-kötet megjelenését üdvözlő és méltató sorokat. Varga Ilona naplót is vezetett minderről, de csaknem húsz évvel a költő halála után, '38 karácsonyán megsemmisítette Hajdúszoboszlón. Naplójának könnyelmű elpusztítását később nagyon megbánta, mert rájött időközben, hogy feljegyzései akár az irodalomtörténet fontos dokumentumai lehettek volna, ami pontosítja Ady debreceni éveit. Illi naplójának hiányában azonban csak a levelek maradtak meg a költőtől – minden más homályos és bizonytalan.

A nyugdíjas éveit 1937-től Hajdúszoboszlón töltő Varga Ilona terve az volt, hogy halálával a leveleket rejtő kis kazetta is vele együtt száll majd a sírba. Így maradhatott volna töretlen az az álomszerű mesevilág, amelyben Ilona továbbra is együtt maradt Ady Endrével. És ha már nincs a költő, és ha már ő sem lesz, akkor ne maradjon semmi se. Aztán valamikor azt gondolta, mégiscsak maradjon valami. Pontosabban sokáig maga sem tudta eldönteni, mi legyen a relikviákkal. Túl becses és szent ereklyék voltak azok, hogysem

megsemmisüljenek, eltűnjenek nyomtalanul. Élő irodalmi kapcsolatai ekkor már nem voltak Varga Ilonának, de titkáról, annak bizonyos részéről szűkebb körben mégiscsak beszélt. Annál többet aligha árult el, hogy ismerte Adyt, és hogy őriz néhány emléket, mert a kutatók, akik a költő debreceni időszakát térképezték föl, kezdetben két ismeretlen hölgy után nyomoztak, mígnem megfejtették, hogy a „Kíváncsi” és az „Illi” álnévek mögött ugyanaz a személy áll, még később pedig azt is, hogy a Jázmin művésznevet használó író Varga Ilona. Azt azonban már nem sikerült kideríteni, hogy ki van e nevek mögött. Aztán egyszer csak az '50-es évek derekán Varga Ilona egy evangélikus lelkésszel közölte a bizalmas információkat, aki arra biztatta a koros hölgyet, jó szolgálatot tenne azzal az irodalomnak, s nem kevésbé Ady Endre emlékének, ha nyilvánosságra hozná féltve őrzött leveleit. Ekkor is csak egy hajszálon múltott, hogy ne egy hajdúszoboszlói születésű literátoré legyen a felfedezés és a publikálás érdeme, azé az emberé, aki ekkoriban történetesen Kecskeméten volt újságíró, és csak ritkán látogatott haza. Itthon töltött óráiban pedig egyre csak halogatta a család révén megismert hölgy kérésének teljesítését, hogy valamikor látogasson el hozzá, mutat neki valami érdekességet. Bieliczky József Sándor, mert ő volt az ifjú újságíró és versekkel antológiában jelentkező tehetséges poéta, aki nagypapája, Nagy Géza által ismerte meg Varga Ilonát, addig-addig halogatta, húzta a találkozást, mert ugyan mit is mondhatna neki egy nyolcvanéves néni, ami őt érdekelné, hogy bizony le is maradt a relikviák feltárásának szenzációjáról, ami egyébként 1958. augusztus 20-án történt, ekkor adta át Varga Ilona Fecske zuglakásában Kovalovszky Miklós Ady-kutatónak a levelekkel együtt a dedikált Ady-fotókat és -versesköteteket. A házban készült fotó tanúsága szerint Ilona a szoba egyik sarkában szabályos házi oltárt rendezett be Ady-emlékekkel.

Az emlékek őrzője feltárta titkát, kiadta kezéből a kincseket, amivel a mesének is vége lett. Egy ember élete a maga teremtette szép illúziók világában telt, elviselhetőbbé téve a valóságot. Kíváncsi Illi meséjének a végpontja olyannyira a tények kezdetének az időpontja is, hogy félévvel később Hamupipőke elhunyt, a relikviák pedig az Akadémia levéltárába kerültek.

* * *

Varga Ilona hatvan évig őrizte titkát, nyolcvanéves koráig pedig lányságát egy soha be nem teljesedett szerelem álmvilágában. Tanúja volt a költő első fellépésének egy irodalmi esten, és belésszeretett. Ady 1899-ben utolsó

évét töltötte Debrecenben megannyi kétség között. Varga Ilona pedig lelki támasza lett – de csak levélben. Gyöngéd hangú, bensőséges leveleket írtak egymásnak, a fiatal költő időnként verseket is, ám személyes kapcsolat nem jött létre közöttük – a lány Kíváncsi Illi álnéven kívánta megőrizni inkognitóját. Az Ady-kutatók évtizedekig nem tudták megfejteni a rejtélyt, ki lehetett a költő titokzatos szerelme, mígnem az idős hölgy, halála előtt fél évvel át nem adta az irodalmároknak a levelekkel együtt a dedikált könyveket és fotókat. Varga Ilona hűséges maradt Adyhoz, az ő búvkörében telt egész élete.

Mindez egyszerre tűnik csodálatosnak és döbbenetesnek, olyan érdekes és elgondolkodtató élettörténetnek, ami a létezésnek egy olyan mélységét is megmutatja, amibe nem biztos, hogy szeretnénk belenézni. Mert az álmok és illúziók világa egy ponton túl már nem széppé teszi az életet, és benne bármiféle viszonyt, hanem rémületessé. Nem, Varga Ilona minden bizonynyal nem volt hóbotosan álmodozó pária, csak egy álmodozva élő széplélek, akinek vélhetően az Adyval való kapcsolata volt nyolcvan évének egyik legnagyobb eseménye és öröme. És ha már így alakult, a költőt és műveit, az ideált és eszmét a sajátjává tette – mérce volt, és érték, amihez ragaszkodott, amiből nem engedett. A vidék magányában bizonyára finomságával, műveltségével együtt lehetett rátarti és megközelíthetetlen személy, és egyben hoppon maradó vénkisasszony. Véletlen történt-e így, vagy sem, pontosan nem tudhatjuk. Jóformán semmit nem tudhatunk, ezért próbáltam a tényeknek egy kicsit utánajárni. Amit meg a fantáziámra hagytam, abból színdarab lett *Szoboszlói szuvenír* címmel.

Ady hölgykoszorújában Varga Ilona fehér mirtuszág. Elég kicsi ahhoz, hogy ne mindjárt vegyük észre. A nagyközönség a 1960-as évektől már tudhatott a létezéséről, de valahogyan még most se nagyon veszünk róla tudomást: Léda nagykalapos mádamságának árnyéka minden hölgyre rávetül. Ady szerelmi költészetének javát is Léda bírja mind szépségben, mind súlyában. Aztán Csinszka. Aztán Zsuka. Aztán Ada, Mylitta, Kicsi, Nyanyuci, Arany a kis csukákkal. Próbáltam összeszámolni, hány nővel is kerülhetett szorosabb kapcsolatba, rövidebb-hosszabb ideig tartó szerelmi viszonyba, de egy idő után már csak azért is föladtam e tárgykörre vonatkozó lajstromozást, mert több fölmerülő név, Adyval ismeretségbe kerülő, „bonyolódó” hölgy nem mindegyike volt olyan: olyan ledér nő, aki szerelmi beteljesülést jelenthetett az izgatott költőnek. Mert mondjuk férjes asszony volt, s mindamelllett állhatatos, hűséges. Hiába flörtölt, bűgött, tette a szépet a nagy poéta. Voltak többen, akik nem találták szépnek, elég vonzónak

a férfit, inkább csak érdekesnek. De persze voltak olyanok is, akik pusztán a költő hírnevére minden aggály nélkül megnyíltak, nem törődve az esetleges komplikációkkal. Nem minden hódítása sikerült, hiába vágyva vágyott tetszeni vagy a neki tetszőt megszerezni. Honnan is tudhatnánk például, hogy mi történt azon az egyetlen napon és éjszakán, amikor Ady Zilahon járt régi iskolájának ünnepségén, s ott egy debreceni primadonna szavalt tőle, akinek, félig tréfásan, de megkérte a kezét. A színész nő ezt évek múlva is boldogan mesélte, de hogy az éjszakát együtt töltötték-e, valójában kideríthetetlen. Ilyesmíről úriember nem nyilatkozik, az úrinő meg pláne nem, inkább szemérmesen sejtet. Aminek talán a fele sem igaz. És úgy tűnik, az 1912-es városmajori szanatórium hosszú heteiben a vallásos és házas Ada is ellenállt, hiába kapott négy verset, hiába utazott utána Ady később Aradra. Vagy ahogyan a kétgyermekes, fiatal Mylittával való kapcsolata sem teljesedhetett be, sikeresen került el Ady ágyát, pedig a költő harminc verssel is megajándékozta, de ő hűséges maradt a férjéhez. Ugyanakkor egy konkrét, riadalmat keltő szexuális együttlétről is tudhatunk: a Fekete Aranyinak hívott Böhm Arankával annyira egymásba gabalyodhattak, annyira vad, megerőltető lehetett a harmincöt éves költőnek a tizennyolc éves Arankával való együttlét, hogy aktus közben rosszul lett, elájult. A hamarosan szobába lépő testvér, majd annak felesége, Ady sógornője, azt hitte, hogy Ady infarktust kapott. Aranyhoz a költő tíznél is több verset írt, fél évig tartott a viszony. Ez idő alatt állapota annyira leromlott, hogy a következő év tavaszán, 1913-ban Hatvany a maria-grüni szanatóriumba küldte egy kis regenerálódásra, bár Adynak tetsző szépasszonyokban ott sem volt hiány.

A versek nagy ihletője a szerelem, de még nagyobb ihletője a csalódás, a sebzett szív fájdalma. Ady pedig szinte folyamatosan szerelmes volt. Olykor egyszerre több hölgybe is. Kalandorkodott. Ez a folyamatos szerelmi vágy és el nem múló láz engem Szép Ernőre emlékeztet, aki szinte a szerelemben volt szerelmes. Vagyis mindabba, ami ezzel együtt jár, a nagy érzésektől kezdve a buja, testi gyönyörökön át a kiábrándulásig és összetöretésig minden. Ady is csaknem minden nőbe bele tudott szeretni; nagy és komoly elhatározásokkal tudott szerelmes lenni, ami valahogyan súlytalanná is teszi a mindig tetszeni vágyó férfit, aki Hatvany szerint primadonna volt. Egyetlen olyan szépasszonyról tudhatunk, akit bizonyosan nem környékezett meg, vélhetően morális okokból: Fehér Dezső nagyváradi szerkesztő szépséges feleségét. A háttérben persze voltak még más egyéb okok is, hogy nem próbálkozott nála, utána lehet nézni, de az is látható, hogy úgy általában nem nagyon voltak erkölcsi fenntartásai. Kellem, báj, finomság, választékosság, szertar-

tásrend az udvarlásban sorjázó bókokkal és begyakorolt panelmondatokkal, hódító szerepjáték és az adu ász: a hölgynek írott vers, ami a fegyvertár leg-súlyosabb és legértékesebb kelléke lehetett.

Minden Adyval kapcsolatba került nőnek megvolt a maga titka, nem csak Kíváncsi Illinek. Utólagosan mindannyian másképp viszonyultak a saját történetükhöz: egyesek magánügyként kezelték, ami nem tartozik a nyilvánosságra. Még akkor sem, ha egy költőfejedelmről van szó. Mások pedig, fontosságuk hangsúlyozására hiúságuk mértékében beszéltek a viszonyról. Dénes Zsófia 102 évet élt, s lényegében csak erről az egyetlen dologról tudott újra és újra írni. Míg Léda, hiába próbálták faggatni, néma maradt. Nem mesélt Adyról sem interjúban, sem titkos naplóban, nem írt memoárt; nem akart semmit hozzátenni az Ady-kultuszhoz, a Léda-mítoszhoz, elvenni sem, korrigálni sem. Kapcsolatuk múltán egyszerűen fél-reállt, visszavonult és hallgatott, noha tudható, élete végéig őrizte a szakítás fájdalmát. De ő lett az Ady által kinevezett „Asszony”, bárki is volt előtte, bárki is jöjjön utána. Akár fájdalmas hiányként is tekinthetünk a nem létező önéletrajzi Léda-regényre, amivel élénk tárhatta volna az együtt töltött idők részleteit. Rajta kívül is voltak még, akiket nem tett dicsekvővé a kapcsolat, s jobbára csak a mindenkit túlélő levelezés árulja el, fedi föl az egykori ked-ves nevét, aki után nem mindig maradtak nyomok. Jól fölfogott érdekből is titkolniuk kellett a viszonyt.

Akikről fotó maradt, szinte azonos típust képviselnek, mondhatni, hasonlítanak is egymásra: kissé elhízott, pufókás, kerek arcú, többségében zsidó nők. De külső jegyeik alapján azért vannak kivételek is: a nagyon fiatal, sötét és gazellaszzerű Böhm Aranka, vagy a temesvári Kicsi. De ilyen Kíváncsi Illi is, épp neki írja Debrecenből távozóban, hogy oda fog menni, ahol sok zsidó van. És nem sokkal később, immár Nagyváradról küldi első impresszióit: „Ebben a városban valaki vagy zsidó vagy pojáca.” Hogy Ady-ban különös vonzódás volt-e a zsidósághoz, vagy csak számítás, hogy általuk maga is részesülhet abból a polgári jólétből, amit a tehetősebb zsidók a vidéki városokban is képviseltek, eldönthetetlen. De hogy mennyire tudatában volt vonzalmának markáns vonásával, bizonyosság egy Hatvanyinak küldött levél 1914 nyaráról, mikor kapcsolata komolyra fordul Csinszkával: „A leány – csodálkozz – nem zsidó, de nagyon előkelő, erdélyi fél-mágnás. Azonban benne minden, ami engem végzetesen Sem fajtájához kapcsolt.”

A kis fehér mirtuszág nem törött le a koszorúról, végig ott maradt, Ady később is főlemlegette a lánnyal való levelezést. Erről azonban Ilona semmit sem tudhatott. A saját történetéhez ő is sajátosan viszonyult: a mirtusz

bepókhálósodott, elfelejtődött. Aztán egyszer csak megrázta magát, és azt mondta, itt vagyok, itt vannak a leveleim. Ebben a kései megmutatásban már van egy csöppnyi hiúság, és nem kevés anyagiasság. Varga Ilona kevéssé föltérképezett életében van néhány különösen nehezen érthető motívum: veszi a bátorságot ahhoz, hogy egy költői est után olvasói üzenetben megszólítsa a költőt, de ahhoz már nincs, hogy találkozzanak. Magával akarja előbb eltemettetni a relikviákat rejtő kazettát, aztán eladja jó pénzért. Nehezen érthető: ha akkor, a levelezés idején voltak is félénk, szégyenlős, önbizalomhiánnyal küszködő pillanatai, egy év alatt bőven lehetett ideje átgondolni, ő pontosan mit szeretne, milyen szerepet szánna magának ebben a kapcsolatban. Ám hónapok teltek el, és semmi okosat nem tudott kitalálni. Ady óhaját a megismerkedésre folyamatosan hátrította. Az Adynak tett szemrehányások mellett néha vadabb dolgokat is mondhatott. Az ő leveleit Ady Lajos a hagyatékából mint érdekteleneket szépen kiszelektálta, kettő maradt meg. Ezekből, illetve Ady válaszaiból kikövetkeztethető a lány időnkénti labilitása. Egy helyen erre utalva mondja azt Ady, hogy az ilyen kisasszonyoknál az ő korában az álom, a megőrülés, az öngyilkosság beteges gondolat. Varga Ilona nem tudta igazából, mit akar. Egy idő után pedig már Ady sem. Illi egyszerre volt okos és megértő, egyszerre értetlen és butácska. Szerette volna, ha a kapcsolat fennmarad, ha levelezgetnek az idők végezetéig. Vallomásos sorai után úgy tűnik, hogy ténylegesen szerelmes lett a költőbe, ugyanakkor a szándékai megfeythetetlenek. Nem tudom, hogy ez mennyiben volt kortünet, mennyiben volt jellemző a századfordulón a polgári kisasszonyokra, a fiatal felnőttnőkre az efféle gondolati és lelki kuszaság, ami inkább a serdülő lányok sajátja. Az is lehetséges, hogy Varga Ilona még nem volt elég érett egy párkapcsolatra. És talán később sem. Kovalovszky Miklós pontosan állapítja meg Adyról Illivel kapcsolatban: „Az ő természete, a nőben is izgatón és csillapító narkotikumot kereső érzékisége nem elégedhetett meg az ilyen légies vonzalommal. Neki a hús-vér valóság kellett.” Illi végül is annyit tudott kitalálni, hogy lesz a nagyreményű poéta angyala. Milyen szép, milyen költő – és mennyire „nesze semmi”. És bár Ady is nagyon fiatal volt még, mindössze 21 éves, Debrecenben tölti be a 22-t, ilyesféle egzaltáltság látszólagos bohémsága ellenére sem volt rá jellemző. Inkább bús volt, szorongó, frusztrált, érzékeny, meg nem értett, depressziós, aki valójában nagyon magányosan érezte magát a városban, örökös pénztelenségben, ami szintén nem egy vidámságra okot adó állapot. Kovalovszkyval ellentétben gondolom azt, hogy Illinek küldött leveleiben a fiatalember nem pózolt, nem bújt valamiféle szerep mögé, s ha van némi

szertelenség is benne, az éppen az őszinteségének a nyoma, egyébként meg éleslátásáról és roppant tudatosságáról árulkodnak a sorok. Azt pedig mellesleg jegezném meg, hogy szemléletében, céljaiban, akaratában és akaratgyöngeségében, becsvágyában és léhaságában semmiben nem különbözik ez az ember attól a hat évvel későbbitől, aki majd megjelenteti az *Új versek* című kötetet. Nem ő változott nagyot, hanem a környezet (Párizs), és lett egy újabb, a korábbiaknál is nagyobb szerelem (Léda). Mindez együttesen kiforrott koncepciót és víziót, a magyar történelmi és poétikai fölfogásoknak újabb ciklusokba rendezhető, új világértelmezést adott. Tudható, hogy az irodalomban a modernség nem vele kezdődött, de az akkor kialakuló irodalmi vitákban két félre osztódó literátorok egyik oldalán Adyt tették meg zászlónak, ahogyan az induló *Nyugat* folyóirat is, valamint a *Holnap*-antológia szerzői is (ezt a „zászlószerűséget” próbálja aztán durván, meggondolatlanul ellökni magától, ami nem kis csalódást keltett saját táborán belül). Az 1906-ban megjelenő verseskötet csakugyan korszakhatár lesz (még ma sem eldöntött, hogy Ady az előző kor lezárója és befejezője, vagy az újnak a nyitója, de kétségtelenül fordulatot jelentett harmadik kötetének a kiadása és a két korszak közötti hídszerűsége), de hogy ez akkor, a kortársaknak mennyire nem volt látható, jól szemlélteti Kosztolányi és Babits viszonyulása a műhöz és alkotójához: előbbi azt mondta, hogy Ady üres pozór, utóbbi pedig ízléstelennek és ellenszenvesnek találta. Persze hamarosan harcostársak lesznek, de azt aligha feledték vagy bocsátották meg neki egyhamar, hogy a pesti modernnek irodalmi eszményétől merőben elütő alkotó került a mozgalmuk élére. A költészetben zajló forradalom mégse a modernistáké volt, hanem személyesen Adyé. Az erő, a koravén bölcsélet, a betegségtudat a korai halállal már Debrecenben is megvolt benne, míg 1906-ra mindez végzetesen visszavonhatatlanná vált.

A Csokonai Kör 1908 februárjában meghívta Adyt, az immár országos hírnév költőt, a januárban indult *Nyugat* folyóirat munkatársát. Öt verset olvasott föl helyi költők társaságában, az estét pedig az Angol Királynő szállóban folytatták. Az öt vers között volt a később elhíresült, *A Maradandóság városában* című verse is, melynek sorait most nem a város megítélését negatívan érintő, legalábbis később tévesen így értelmezett és rögzült tartalma miatt citálnám ide, hanem éppen Varga Ilona miatt. Róla a közvélemény semmit nem tudott, kivéve Adyt. Nyolc évvel korábbi távozásának bankettjét is a Csokonai Kör szervezte, ahová hívta Illit is. Most nem hívta, de titkon talán remélte, hogy a lány is megjelenik. A levelezésben nem maradt fent annak nyoma, később Varga Ilona sem emlékezett meg erről az eseményről, holott

most újra láthatta volna szerelmét. Elsőként a *Debrecen* újság február 11-i számában hirdetik a programot, de ezt átvette a többi lap is. Ilonának tudnia kellett a városba érkező költőről, minthogy egyébként is követett minden vele kapcsolatos történést. Ha hat évvel korábban el tudott utazni Váradra azért, hogy Ady színdarabjának bemutatóján jelen legyen, akkor szinte biztosra vehető, hogy most is megjelent, ott volt valahol Ady közelében. Csak erről nem írt, ötven évvel később sem beszélt, hogy ezen az estén megleste, távolból szemlélte egykori levelező partnerét, akiért még mindig rajongott. Ha a történetek után rövid levélben beszámolt Adynak arról, hogy a közelében volt, akkor az Ady Lajos válogató kezének áldozatául esett. A négy sort csak azért idézném az említett költeményből, mert bizony, minden egyértelműségének ellenére akár Kíváncsi Illire is érthető, rá is vonatkoztatható:

Vajjon igaz, hogy Debrecenben
A Maradandóság lakik?
Én a Mulandóság fia vagyok,
S azért siettem most ide
Hogy megkeressek valakit.

A „valaki” általános vélekedés szerint a költő fiatalkori énjét jelentené, aki ebben a városban élt egy ideig, és itt vált költővé. Az elemzők figyelmét azonban mindvégig elkerülte annak a lehetősége, hogy az a „valaki” más is lehet. Kíváncsi Illi személye egyszerűen nem volt képben, az akkori kortársak nem is tudhattak róla, a későbbiek pedig 1970 után nem vettek tudomást erről a lehetőségről. Úgy vélem, a verssor csakugyan a fiatal Adyra vonatkozik, ám ugyanez a fiatalember akkor Illit is kereste. S minthogy végleg, „megnyugtató” módon soha nem lett közöttük elvarrva a „szerelmi” szál, a keresés, még ha csak költői szólamként is, nem fejeződött be. Az újra Debrecenbe érkező Adynak az emlékek fölidézése közben Kíváncsi alakja bizonyosan fölbukkant, eszébe kellett jusson, és az idézett strófa utolsó sorának kétértelműsége éppen a titkos kapcsolatra, a soha el nem ért lányra is vonatkozhat. Ha pedig gondolt rá, remélhette is, hogy Varga Ilona ott lesz, netán beszélhetnek is. A találkozásra sem ekkor, sem egy bő évvel később nem került sor, pedig 1909 októberében erre is lehetett volna alkalom: a *Nyugat* irodalmi matinét tartott Debrecenben, ahol Ady mellett fölolvastott Móricz Zsigmond és Tóth Árpád is. Varga Ilona itt is úgy van „jelen”, hogy nem látható. Mintha nem is létezne. Pedig a kisasszony továbbra is kisasszony, Debrecenben él, és ugyanott dolgozik, ahol tíz évvel korábban is, a

Kaszanyitzky üzletben. Ennyi idő után talán már tolakodás is lett volna részéről, ha előáll: „Itt vagyok, én vagyok az a szerelmes lány, akivel levelezett.” Illi még azelőtt visszavonult, hogy visszavonulhatott volna: ha levelezésük idején sem vállalta a találkozást, egy évtizeddel később hogyan is vállalhatta volna a Léda-szerelem ismeretében?

Varga Ilona az Ady-kutatóknak, érthető módon, csak a költővel való kapcsolata miatt volt fontos, Ady hozzá írott leveleiből a pályakezdő költő Debrecenben töltött utolsó évének körülményei váltak jobban érthetőkké, megoldva egyúttal azt a rejtélyt is, ki volt az a hölgy, akivel a költő levelezett. Az Ady érzelmi életébe is bepillantást engedő levelek csakugyan értékes dokumentumok, 24 levél és 2 levelezőlap. Hatvan évig lapultak és hallgattak egy kazettában, s hogy mégse semmisültek meg, Varga Ilonának köszönhető. Inkognitóját a levelek átadásával ugyan felfedte, viszont az élete továbbra is homályban maradt. Valahogyan senkinek, egyetlen Ady-kutatónak sem jutott eszébe akár egy vázlatos életrajzot, családtörténetet összeállítani. Az ihlető kedvesre fény csak Ady sugarából hullhat, de amit kap, vagy amit maga után hagy, inkább árnyék, vagy a teljes sötétség.

Varga Ilona életrajza nagyon szellős; ahhoz éppen elég, hogy beférjen egy lábjegyzetbe, ahhoz viszont nagyon kevés, hogy fajsúlyosabb tanulmány tárgya lehessen, holott ez a fiatal hölgy egy évig, az 1899-es esztendőben hangsúlyosan jelen van Ady Endre életében. Nem mérhető ugyan Léda vagy Csinszka jelentőségéhez, de a költő hölgyekhez fűződő viszonyában méltatlanul alulértékelt Ilona személye, e kapcsolat sajátos jellege. Az ő személyét érintő forráskutatás hiányát csak részben magyarázza, hogy láthatóan nem nagyon foglalkoztak vele; a hiány és az elveszettség sorsszerű jegy volt Varga Ilona életében. Nem nagyon kutatták, mert nem nagyon volt mit, az Ady-relikviák átadása utáni félévben lett volna még lehetőség arra, hogy kérdéseket tegyenek föl neki az életét meghatározó, be nem teljesedő szerelem fájó tapasztalatairól, vagy még konkrétabban: az így leélt nyolcvan évről. Halála után még kérdezhették volna a testvéreit, akikkel együtt élt Hajdúszoboszlón. A két lány, vélhetően Ilona ifjabb testvérei a hetvenes évek közepéig–végéig még bizonyosan éltek, hiszen ők ajándékozták a Déri Múzeumnak az Ilonához is köthető családi bútorokat, személyes tárgyakat, fotókat. Valószínűleg ez volt az utolsó pillanat, amikor a családról még információkat gyűjthettek volna. Ez elmaradt, a hiány pedig több rétegű: hiányoznak Ilona Adynak írt válaszlevelei, hiányoznak Ilona megsemmisített naplóbejegyzései, hiányzik egy átfogó életút-vallomás vagy életrajz, hiány-

zik a barátok visszaemlékezéseinek színes csokra, a családtagok vallomása, a kutatók kutatása.

Ami bizonyosan tudható: nyugdíjazása után, 1937-ben költözött két testvérével Szoboszlóra, ekkor ő 58 éves volt. Ebben az időben a város már híres volt gyógyvizéről, ők pedig közvetve és közvetlenül is részesülni kívántak áldásaiból: fürdeni és fürdő vendéget tartani, ami szükséges jövedelmet és megélhetést biztosíthatott mindhármutuknak. Debrecenben a Rákóczi út 69. szám alatt lakott Ilona a 1920. február 7-én kiállított igazolvány (Személyazonossági jegy – Bilet de Identitate) tanúsága szerint. Foglalkozásként tisztviselő van az okmányba jegyezve, életkora 40 (születés és halál dátuma pontosan: 1879. március 14. – 1959. március 10., egyébként a fodrász apuka korai halála után, 1895-ben Tótkomlósról jött a családdal Debrecenbe). Bakó Endre 2020-as közlése nyomán tudható, hogy a Rákóczi úti ingatlan továbbra is a család leszármazottainak birtokában van, most bizonyos Dobiak a tulajdonosai. Vagyis Ilona a testvéreivel bizonyosan nem az említett lakás eladásából teremtette elő a szoboszlói ház megvételéhez szükséges pénzt, hanem egyéb erőforrással rendelkeztek, ami származhatott akár egy egész életen át tartó megtakarításból is. Nem tudni, milyen közvetítéssel és körülmények között választották új lakhelyükön a nyilván készen vásárolt Fecske zugi házat a 8 szám alatt. A rövid zsákutca végében található balra, csakugyan közel a fürdőhöz; a parkon átvágva máris a fürdő bejáratához lehet jutni.

A csöndes kisvárosi életet élő nyugdíjas Varga Ilona ismerte a szoboszlói Nagy Géza iskolaigazgatót és unokáját, Bieliczky Joó Sándort, a fiatal újságíró, akinek minden bizonnyal föl akarta tárni a titkát. Nagy Gézáék a fürdő bejárata mellett laktak a Szilfákajla és a József Attila út kereszteződésénél, az egykori fogadó, a későbbi Egri borozó helyén, ami egy időben a fürdő igazgatóságának hivatali helyiségeként is szolgált, s ahol most a Szilfa étterem található. A Fecske zug nincs innen messze; a Jókai sorból nyíló Deák Ferencen egy saroknyit, mindössze két teleknyi távot kell megtenni, hogy jobbra, a rövid zsákutcába jussunk, melynek végében található a Varga lányok által lakott ház. Mai állapotában közel sem mutat olyan szépen az épület, sem az udvar, mint amit a fotók mutatnak az ötvenes évekből. Az épület későbbi tulajdonosairól annyit lehet tudni, hogy az Ilona után megmaradt két nővér valamikor a 70-es évek végén, a 80-as évek elején eladta a házat a Pestről hozzájuk gyakran járó ügyvédnek, aki röviddel később meghalt, de a házban maradt a felesége vagy az élettársa, aki fodrász volt, és ott a házban, vagyis az otthonában dolgozott. Ez lényegében egyfajta nyitott

házat jelentett, sokan jártak hozzá. Az ő halála után lánya örökölte a házat, aki nem lakik a városban, az ingatlan 2019-ben eladás alatt állt.

Nagy Géza (1881–1970) Debrecenben Adyval azonos időben járt a főiskolára, csak alsóbb évfolyamon, látásból ismerte a költőt, de nem volt túl jó véleménnyel a fiatalemberéről, viselkedése miatt nem találta rokonszenvesnek. Ilona csak két évvel volt idősebb, mint Nagy Géza, tehát azonos generációhoz tartoztak. Megismerkedésük talán még a debreceni időkre tehető, mindenesetre Hajdúszoboszlón gyakran vendégeskedtek egymásnál, Adyval való kapcsolatukról beszéltek. Pontosabban, Ilona valamennyit elárulhatott abból, hogy egy ideig kapcsolatban állt a költővel. Az unoka, a költő Sándor pedig mindig sajnálattal gondolt az elmulasztott lehetőségre, hogy ő lehetett volna az első, aki tudósíthatott volna Ady és Illi levelezéséről. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a relikviák és a levelek jó kezekbe kerültek, hiszen Kovalovszky Miklós tudományos alapossággal dolgozta föl a dokumentumokat. Az irodalomtudós és Bieliczky később úgy kerül kapcsolatba, hogy Sándor derítette ki levéltári kutatások nyomán, hogy Adynak volt egy azonos nevű unokabátyja, aki Debrecenben tanult, és aki csakugyan jogász lett. Ma már ez közismert tény, de még a 60-as években is félreértésre adott okot a két Ady fölbukkanása különböző helyeken és iratokban. Ezt a kutatott adatot aztán Kovalovszky a könyvében lábjegyzetelve, hivatkozásként a kutató személyével együtt ismerteti. Bieliczky, bár fontos anyaggyűjtéseket végzett, Ady személye és költészete mélyen foglalkoztatta, nemcsak az Illi-levelekkel való találkozást mulasztotta el, az idős hölgyet ő is ismerte, de sajnálatos módon nem gondolt arra, hogy a még élő testvérekkel beszéljen. Ő lehetett volna a legalkalmasabb személy arra, hogy Varga Ilona életrajzát megírja, még „forró nyomon” szedhette volna össze az információkat. A levelezés feldolgozásán munkálkodó Kovalovszky Vezér Erzsébettel osztott meg e kapcsolatáról néhány dolgot, így a 60-as években az első hírek Vezér Ady-könyvében láttak napvilágot. Ő nevezi Kíváncsi-regénynek a kapcsolatot, ő mondja ki elsőként, hogy a levelek Ady debreceni éveinek leghívebb tükrői, amelyek a költő érzésvilágáról tudósítanak. Ilonát egyfajta mártírnak, önfeláldozó fiatal lánynak véli, mikor Gide *A tű foka* című regényének néhány sorát idézi: „Szédítő lehetőséget ígért a karácsony esti levél – s hogy harc és küzdelem után megint amellet döntöttem, hogy nem szabad mindkettőnknek bukni, csak hordozzam én magam a töviskoszorút, hogy »erőt nyújtsak« neki leveleimmel.” A regényben ezt a hősnő mondja, és 1910-ben erről a kötetéről Ady is írt kritikát.

Bieliczky Joó Sándornak a 60-as, 70-es években még bőven lett volna lehetősége arra, hogy kifaggassa a Szoboszlón élő lánytestvéreket, hogy megrajzolhassa Kíváncsi Illi hiteles portréját. Ekkor még Ilona személyes tárgyai is a család birtokában voltak, azokat majd a 77-es centenárium évében adják át a lányok a múzeumnak (ezeket továbbra is a Déri Múzeum őrzi, a 24 levél és 2 levelezőlap az MTA-hoz került, a dedikált Ady-fotó pedig a Petőfi Irodalmi Múzeumba). Az időkapu nagyjából a nyolcvanas években záródhatott be, mikor hozzátartozók, barátok, szemtanúk távoztak az élők sorából. Meglepő, de Varga Ilona élete senkinek nem volt fontos. Kovalovszky is megelégedett azzal az egy interjúval, amelyet a levelek átadásának idején készített Ilonával, s amelyeket aztán fenntartások nélkül el is fogadott. Ilona élete csakis Ady szempontjából lehet érdekes, de amit róla, későbbi életéről tudhatunk, az nagyon kevés. Varga Ilona személye csak rövid fejezet, vagy csak lábjegyzet Ady szerelmi életében ugyanakkor mind érdekesebb az utókor számára. Így tervezhetett 2011-ben kiállítást a Déri Múzeum az ő bútoraiból, személyes tárgyaiból, fotóiból, Ady-relikviákból. Varga Ilona álmában Ady nem lábjegyzet, hanem minden, és benne mindketten főszereplők. Egyfelvonásos, kétszereplős dráma.

A meg nem értettség fájó tud lenni, ha az a saját magába vetett hit a kivételesség érzetével párosul. Illi látta ezt, és egy kicsit maga is szenvedett ettől a fiatalemberrel együtt, azaz kellő empátiával rendelkező, megértő lény volt. A költő pedig zaklatott lélekkel és nyitott szívvel egy éppen értő nő gyöngédségére vágyott. Úgy vélte, megtalálta őt Varga Ilonában, csak hogy testetlenül, fantomként. A hiány ettől nem lett kisebb, csak a hiábavalóság érzete nagyobb. A fantom pedig fantom maradt még hatvan évig.

A hiány összetettségének egyik rétege a fennmaradt levelezés egyoldalú ismeretéből ered, minthogy a másik fél levelei lényegében hiányoznak: irodalomtudósok 30-35 elveszett Illi-levelet feltételeznek, a maradék kettő pedig elégtelen ahhoz, hogy bizonyos kérdésekre választ találjunk. Kettejük kapcsolatának alakulása, érzelmi hullámváltozása nyilván jobban érthetőbbé válna, ha Illi sorait is olvashatnánk, és talán azt is megérthetnénk, hogy pontosan mikor és miért vált szükségessé a korábbi álnév cseréje. A névhasználat problémája éppen csak fölsejlik az elemző, a leveleket magyarázó kommentekben, s azt úgy válaszolják meg, hogy a történések közötti összefüggések ellentmondásaira nem térnek ki, illetve a magyarázattal újabb kérdést nyitnak, amelynek megválaszolásával viszont nem foglalkoztak. Ady 1899. október elején keltezett leveleiben már Illiként szólítja meg a lányt, amire az elemzők szerint az a magyarázat, hogy előtte közösen megállapodtak egy

új álnév használatában. A levelekben azonban ennek az egyezésnek, hogy a Kíváncsi nevet Illire cserélik, nincs nyoma. De ha ez közös elhatározás volt is, akkor arra is választ kellene kapnunk, miért éppen erre a névre esett a választás, ha tudjuk azt, hogy Varga Ilona szigorúan őrizni kívánta inkognitóját. A névhasználat problematikáján belül pedig szintén figyelmen kívül hagyták a név egyéni írásmódját, mintha az magyarázatra sem szoruló, az ismert keresztnév magától értetődő alakja volna, amit tetszésünk szerint írhatunk két l-lel. Az Illi mintha a becézés további fokozása volna a duplázott mássalhangzóval, ami kiejtésben megnyújtja az egyébként igen röviden ejtendő keresztnévet. Az eredeti levelekben ráadásul Ady legtöbbször hosszú í-vel írja: Ílli, így nemcsak a mássalhangzó, de a kezdő magánhangzó is hosszú és hangsúlyos lesz. Ha Ady és Varga Ilona között október elején indul újra a levelezés, immár az új álnéven, mi a magyarázata annak, hogy a költő szeptember 9-i dátummal fotót dedikál: „Illinek”, és ez a fotó nem levélben érkezett a lányhoz. Később Varga Ilona sem tudta megmondani, hogyan kapta kézhez a fényképet. A kettős névhasználat pedig sokáig gondot okozott a kutatóknak, hiszen akkor még nem ismerhették a Varga Ilona birtokában lévő leveleket; rejtély volt mindkét női név, két személyt sejtettek a címzettek mögött: egy Kíváncsit és egy Illit. Az álnév váltás pontos okát nem tudjuk, de feltételezem, hogy Ady vagy Ilona, vagy egyszerre mindketten új fejezetet akartak nyitni a kapcsolatukban, és az augusztus végén Illi részéről küldött szerelmi vallomás, amire Ady a Tatjana-verssel válaszolt, már nem volt egyiküknek sem megfelelő a Kíváncsi név használata. De az is elképzelhető, hogy a postán maradó levelek jeliségének változásával a környezetüket akarták megtevesztetni. Ha Varga Ilona választotta az Illi nevet, az önleplező gesztus lett volna, ha Ady, akkor az jelzés a lánynak, fölösleges tovább titkolóznia. Érdekes röviden áttekinteni, hogy ekkor, nyár végén, szeptember elején, mikor a dedikált fotót ajándékozta, mit tudhatott a költő Varga Ilonáról.

Az 1899-es év eleji levélváltás után még nem vált rendszeressé közöttük a levelezés, ami valójában októbertől kezdődik, ugyanakkor a kapcsolat mindvégig fennmaradt közöttük szerkesztői üzenetváltásokban. Varga Ilona időnként írt egy-egy levelet, amire Ady vagy versben vagy a lap hasábjain válaszolt. Augusztus végén történt, mikor Illi a barátnőjének szánt levelet véletlenül Adynak küldi el, s ebben szerelmet vall. Szinte bizonyos, hogy ez szándékos volt, így akarta a fiatalember tudtára adni, mit érez iránta. Erre Ady a *Tatjana írt* című verssel válaszolt, feltételezhetően ismerte a levél tartalmát, hiába állította azt, hogy a lány kérésére olvasatlanul megsemmisítet-

te. Ady mindig egy lovagiasan viselkedő, tapintatos fiatalember benyomását próbálta kelteni. Ez a csaknem leplezetlen vallomás újra a rajongó lány felé irányította a figyelmét. Szeptember elején fotót küldött az ismert dedikációval, immár az „Illi” nevet használják mindketten. Ebben a hónapban visszakövethetően két levelet is írt a lány, amelyek elvesztek, Ady levelei pedig októbertől válnak rendszeressé; kiemelnék néhány arra vonatkozó részletet, ami Varga Ilona személyére utaló célzást tartalmaz:

Október 6-7: *Azt hiszem, már láttam. Legalább én magára ismertem. Úgy-e? [...] És gondolkodtam. Vajjon néhány napi mámorért feláldozzam az illúziók s tiszta szerelem egy életre beragyogó szép világát, [...] – s nem [...] mertem bizonyosságot szerezni, hogy csakugyan az én Illim volt az.*

Pedig annak kellett lenni, mert én olyannak gondoltam [...] De ha én nem csalódnék, vajjon biztos-e, hogy az én Illim illúziói is megmaradnak? [...] És most vergődöm a kétségek között. Közeledjem? [...] Érzem, hogy végzetes lenne ez reám.

Október 25-26: *Azt írja, hogy nem látott mostanában. Én pedig azt hittem, hogy vasárnap este 7 órakor, a Kossúth-u. sarkán magával találkoztam. Rosszul sejtek?*

Október 31: *Elfelejttem – jobb lesz így – leveleit, nevét s egyszer már – talán – látott arcát is.*

Varga Ilona visszaemlékezésében a következőt mondja erről: „Eddig is igyekeztem elkerülni az alkalmat, hogy szembetalálkozzam vele az utcán, de néhányszor mégis megtörtént. Én ilyenkor mindig megőriztem nyugalma-
mat és látszólagos közömbösségemet. Úgy látszik, ő sem ismerte fel bennem Kiváncsi Illit, mert semmi különösebb érdeklődést nem vettem észre rajta, ahogy titokban megfigyeltem. Valóban nem tudta, ki vagyok, vagy talán ő is színlelte, hogy nem ismer meg?”

November 14-15: *Mikor a „Hírlap” munkatársa voltam, a mi „Jázmin”-unkat így hallottam emlegetni: „a kis Varga-lány”. Nem kutattam utána. Néhány nap óta azonban – akaratlanul – megtudtam, hogy kicsoda Jázmin... Jázmin és Illi pedig egy, – én így hiszem – és biztosítja arról, tiszteletben tartja inkognitóját. Mikor már lényegében mindent tud. Ady októberben volt a legsürgetőbb a találkozást illetően, de amikor elutasításra talált, biztosítja a lányt, hogy erőszakkal ezt nem akarja kikényszeríteni. A közlés inkább annak a jelzése, hogy valójában már fölösleges titkolózni, ha ismeri nevét és személyét.*

Már otthonról, a szülői házból december 12-13-án: *A multkor egy borítékot címeztem magának, édes, és ezt írtam rá: Varga Illi... Hát nem botrányos*

szórakozottság – egy egészséges [!] falusi embernél? Az biztosan megállapítható, hogy többet tudtak egymásról, mint amennyit a levelekben a másíknak elárultak, erre utalnak Ady finom célzásai. A névadás, a választás szempontjai között mindkét részről elsődleges lehetett az egymás felé tett bizalmas lépés, a nyitás gesztusa. Az új álnév már nem álnév, hanem becéző formula, amely közeledést árul el, akár Ilona ötlete volt az Illi, és ennek egyéni írásmódú használata, akár az Adyé. Formai szempontból éppen Adyra jellemző a későbbiekben, hogy a női nevekből anagrammát készít, vagy megfordítja, és a visszajáról olvassa, vagy a szimmetrikus elrendezéssel „kiegyensúlyozza”, mint például Ada esetében. Az „Illi” is ilyen arányos, „párhuzamos”, két egyforma magánhangzó között két azonos mássalhangzó, oda-vissza olvashatóan értelmes, ugyanazzal a jelentéssel. Adynál a nevesítés, a sajátos névhasználat egyúttal az erős érzelmi kötődés kifejezése is volt. De van még két dolog, amire gondolhatunk az Illi írásmódjának különlegességével kapcsolatban: a századfordulós köznyelvi beszédben gyakran ejtettek hosszan egyébként röviden írandó mássalhangzókat. Ez a jelenség még ma sem kopott ki teljesen a helyesírásunkból. A „szőlő” szavunkat például száz éve megnyomva, két ellet ejtették és írták: „szöllő”. És akár a becézett Ilonát is teljesen természetesen ejtették hosszan, és akár a kettőzött mássalhangzó használata is általánosan elterjedt és elfogadott volt.

A másik lehetőség teljesen teoretikus. Ha továbbra is Adyt tekintjük névadónak, fölmerült bennem egy látszólag távolról jövő társítás: Ady a jogi tanulmányok mellett bizonyíthatóan tagja volt egy francia nyelvi önképzőkörnek. A foglalkozásokat eleinte szorgalmasan látogathatta, később, amikor újságíróskodni kezdett, bizonyára elhanyagolta ezt az önként vállalt stúdiumot, mélyebb és alaposabb tudást aligha szerezhetett ekkor. Továbbra is a kezdők szintjén maradhatott, de legalább már rendelkezhetett némi nyelvtani tudással és szerény szókinccsel. Később, párizsi éve alatt sem sikerült tökéletesen elsajátítania a nyelvet, ezt többen megerősítették, akik akkor odakint találkoztak vele. Mindenesetre Debrecenben elkezdte a francia nyelvet tanulni, valamennyire megismerkedett az alapokkal. És már a kezdők is tanulják az igék jelen idejű ragozását, indicatif présent. A magyar „olvas” ige franciául „lire”, amelynek E/3. sz. alakja „il lit”, és ez kiejtve: „illi”, azaz „ő olvas”. Megjegyzem, hogy ugyanez főnévként, névelővel: „le lit”, ejtve „löli”, magyarul ’ágyat’ jelent.

„Kardos László és Ady Lajos könyvéből tudtam, hogy Kíváncsi személye az irodalomtörténet megoldatlan rejtélye. Kíváncsi ujjak kopogtattak már többször szívem ajtaján, s a bizonytalan nyomok alapján, melyek hozzám

vezérelték őket, faggatni próbáltak – így többek között dr. Pass László debreceni evangélikus lelkész és dr. Hegyaljai Kiss Géza debreceni református lelkész, író is, de én kitérttem és elzárkóztam minden kérdés elől, mintha se tudója, se látója nem lettem volna semminek” – mondja Varga Ilona, és bennem fölmerül, hogy vajon mennyiben szavahihető a nyilvánosság elé állás elhatározásával kapcsolatban? Vagy mindent kétely nélkül, tényállításként kell fogadnunk, mint egy őszinte és megkérdőjelezhetetlen vallomást?

Titkának titokban tartásáról a nyilvánosságra lépést követően megszépítő módon beszél, mintha szent elhatározás vezérelte volna, hogy Ady iránt érzett szerelmét intakt módon ily sokáig őrizte. Állítása azonban némi ellentmondást is tartalmaz, és csak féligazsággént fogadható el. Az előbb idézett sorokkal, miszerint elutasította az érdeklődőket, lényegében maga ismeri be, hogy nem volt szavahihető, hiszen félrevezette a lelkészeket. Nem kíváncsiskodó irodalmárokat, hanem a saját felekezetéből való lelki vezetőt. Varga Ilona kijelentéseit soha nem vizsgálták alaposan. Az idézett sor, ha jobban megfigyeljük, egy önleplező kijelentés: szándéka szerint azt hivatott jelezni, hogy állhatatosan vigyázott egy életen át Ady emlékére, kettejük intim viszonyára, a költő iránt érzett szerelmének tisztaságára, aminek érdekében, morálisan megengedett a megtévesztés is, vagyis a hazugság. Véleményem szerint Varga Ilona egyik állítása sem egészen pontos, azaz nem teljesen igaz. Bizonyítható módon legalább két esetben is beszélt Adyval való kapcsolatáról, bár a leveleket talán említetlenül hagyta. Az egyik a régről ismert Nagy Géza volt, a másik pedig Tasi Miklós lehetett, aki tanárként kisiskolásokkal kereste föl Ilonát 1954–55 tájékán, hogy beszéljen nekik Adyról. Erről Cs. Nagy Zoltántól tudhatunk, aki a mindössze két számot megélő iskolaújságban tett közzé a látogatásról tudósítást. A lap mára föllelhetetlen, azt pedig már nem tudta fölidézni, hogy ott, a diákok körében mi hangzott el. Csak az bizonyos, hogy az idős hölgyet Ady miatt keresték föl, azért szervezték meg az osztálylátogatást. Ebből pedig egyértelműen következtethetünk arra, hogy városi szinten, bizonyos körben igenis tudott dolog volt Varga Ilona kapcsolata Adyval.

A teljes nyilvánosság elé lépés gondolata pedig, úgy tűnik, igenis régről foglalkoztatta, csak sokáig nem tudta, hogyan, mikor, milyen formában lépjen elő az ismeretlenségből. Szerette volna jó kezekbe adni a megőrzött kincseit. És ugyanakkor jó pénzt is kapni értük. Nemcsak sejtette, de biztosan tudta, hogy a dokumentumok éppoly irodalmi szenzációt fognak kelteni, mint saját személye. A gyökeres fordulat és elhatározás valószínűleg 1938 karácsonyán történhetett, amikor elégette szerelmi naplóját. Állítása szerint

akkor kezdte el vezetni, mikor megismerkedett a költővel, és azt, minden lapján Ady névével, vezette a megsemmisítés napjáig. Csakugyan? – merül föl bennem a kérdés. Akkor annak negyven évig tartó vallomásnak kellett lennie. Milyen terjedelmű volt az a füzet, ha négy évtizedig írta? Szerény számítás szerint is kötetek soráról lehetne beszélni. Ha pedig egyetlen naplőfüzetről van szó, abban nem fér el negyven év vallomása. Talán más is volt benne, egyéb dolgokat is följegyzett, talán más férfiakat is említ, hiszen maga mondja, kőröket kosarazott ki, ez pedig rombolhatta volna az ő Ady vonzalmáról utólag kreálható és megszépítő képet. És talán azt is érezte egykori novellistaként, hogy szerelmi vallomása nemcsak intim részleteket tartalmaz, ami kínos és zavarba ejtő lehet családi körben, hanem Ady jelentőségéhez mérten a konfesszió stílusa csekély irodalmi értékű. Talán nagyon egyszerű, naiv, kislányos rajongással fogalmazott írás volt, amit öregedő hölgyként inkább szégyellt, s jobbnak látta veszni hagyni az egészet, még annak az árán is, hogy ő maga is elveszthet ezzel konkrét napokra, történetekre való biztos hivatkozást és emlékeztést. És ugyanekkor, a szerelmi vallomást (is) tartalmazó napló karácsonyi megsemmisítéskor számolhatott le a benne lévő Ady-kultusszal. Racionális számvetés volt ez részéről a lezárt aktív évekkal a háta mögött, a nyugdíjas kor küszöbén, az újabb háború felé sodródó Európában. Ilona ugyan nem beszél a számvetésről, a kultusz felszámolásáról, sőt, éppen az ellenkezőjét igyekszik hangoztatni, de egy ilyen lépés nem egyszerűen a füzet eltüntetéséről szól, hanem gyökeres változásról, sorsfordulóról. Ekkor csaknem hatvanéves, a Szoboszlóra történt költözéssel is új életet kezdett. Az új helyen az új esztendőt, a munka robotjától felszabadultan, tiszta lappal akarta kezdeni. Leszámolt az álomképekkel. De egyelőre őrizte még titkát. És kényszerűen őriznie is kellett még egy darabig a történelmi változások következtében; sem a háborús körülmények, sem az azt követő évek nem voltak alkalmasak arra, hogy megfelelően exponálhassa a leveleket. Tudta, mit érnek a kincsei. Soha nem kerül szóba, pedig nem lehet elhanyagolható szempont az sem, hogy a relikviáknak pénzben kifejezhető anyagi értéke is volt. Az Akadémiához pedig nem ajándékozás címen kerültek az Ady-levelek, az Ilonát fölkereső tudós kutató megvásárolta azokat. Egy Fecske zugbeli idős hölgy visszaemlékezése szerint (Bakó Antal szintén egykori Fecske zugbeli lakó közlése nyomán) mintegy százezer forintot kapott Varga Ilona a relikviáért. 1958-ban ez kisebb vagyonnak számított a havi ezer forintot sem meghaladó átlagbérekhez képest. Ilona kívárta a megfelelő személyt, aki tudományos eszközökkel méltó módon föl tudja dolgozni az anyagot. És kívárta a megfelelő ajánlatot. Ha barátnak, is-

merősnek, avatatlanak adja át, azzal az elkallódást kockáztatta volna. Ezért nem teljesen hihető az az állítása sem, miszerint az lett volna a szándéka, hogy a leveleket rejtő kazettával együtt temessék el. Az pedig végképp hihetetlen, hogy testvérei, akikkel együtt lakott egy életen át, ne tudtak volna a levelekről, miközben ő házi szentélyt rendezett be a relikviákkal.

1959. március 10-én hunyt el Varga Ilona a debreceni klinikán valamilyen betegségben. Vagyis a levelek átadása után bő fél évvel. Bieliczky özvegye, Buzás Éva kutatása nyomán tudható, hogy hová temették: a sír a debreceni temetőben, a ravatalozó közelében, vélhetően egy közös rokoni sírban, Csizi Ferenc síremlékének neve alatt található (V. 28. 18.). Vélhetően itt nyugszik Ilona édesanyja is.

Varga Ilona Ady iránt érzett szerelmében, egy életen át tartó állhatatos hűségében a költő iránt nincs okom kételkedni. De a titok őrzésének, nyilvánosságra hozásának szándékában és őszinteségében annál inkább. Ady Hamupipőkéje az éjfél előtti utolsó pillanatban maga törte meg a varázst. A szegényes konyha tűzhelyétől és a lencséstáltól talán még el tudott lépni, a nála maradt fél pár üveg cipőt még föl tudta mutatni, hogy igen, ő volt a csodapalotában az a lány, akit táncba vitt a herceg. Övé volt, megőrizte, noha a lábára akkor már sehogyan sem illett a topánka. Valódi mese volt ez, tündérmese, amit nem tudott szétágyúzni két háború sem. Kellett ehhez egy egész leélt élet. És ha volt is benne varázslat, az épp az üveg cipő fölmutatásával tört szét, foszlott semmivé. Nem is élte túl. Fantomléte, árnyéklénye úgy szabadult föl és tűnt a szellemlétbe, mintha nem is élt volna földi életet. Egyedül Ady Endre igazolhatja, hogy ő volt Kíváncsi, az egyetlen tiszta nő.

Karamán Hunor

RÁKÉRDEZÉS
ÉS PÓTLÁS(ZÁVADA PÁL: *APFELBAUM. NAGYVÁRAD, BERLIN; PERNYE ÉS FÜ*)

1. RÁKÉRDEZÉS

Kritikát Esterházy-parafrázissal kezdeni: jó: és ez esetben talán nem is indokolatlan. Hiszen Závada Pál *Apfelbaum. Nagyvárad, Berlin* (Magvető, Budapest, 2022) című könyve szintén többször felemleget, idéz, másol Esterházy-könyvből. Nem éppen a *Harmonia Caelestis*ből – szól közbe egy angyal, az Orsi, a Lenke vagy a Charlie nevű –, hanem a *Márk-változat*ból, de ez mindegy. Fontosabb, hogy a könyvhöz hasonlóan ezek az angyalok most is éppen közbeszólnak. Nem nagyon értik, mi történik, ki, mit, miért mond vagy cselekszik. Kérdeznek, és a pozíció, ahonnan ezt teszik, csak nehezen beazonosítható. Mármint azt nehéz belátni, hogy amikor az imént így a szavamba vágtak, ők tulajdonképpen velem voltak, vagy esetleg bennem voltak, vagy ellenkezőleg, éppen hogy nem én, és éppen hogy nem bennem, csak rajtam keresztül szólaltak meg tőlem idegen, mennybéli hangok. Mindenesetre ezzel az angyalozással itt felhagyok. A könyv szövegműködését akartam csak valamennyire érzékeltetni.

Az *Apfelbaum* verses regény. Alapjául az a dráma szolgál, amelyet Závada eredetileg felkérésre, *Az ember tragédiája* új színeiként írt meg 2020-ban. Egyszerre visszatekintés, újraértelmezés, korszerűsítés. A szövegek szintjén pedig egyszerre lehet a *Tragédia* folytatása, átírata, javítása és/vagy kritikája. Értelmezhető szorosan Madách drámájának viszonyában, vagy tekinthető a viszony adottnak, de értelmezési szempontból mellékesnek. Azt, hogy felkérésre íródott, csak az interjúkból tudom, a szövegre korlátozódva leginkább az a szembetűnő, hogy erre az összecsengésre a *Tragédiával* nem kapunk magyarázatot. Ez persze nem lenne baj, de értelmezése során sem

igazán tudok egyéb okra következtetni (a felkérésen kívül). A regény folyton ehhez hasonló kérdéseket szül, de a narráció lendületével mintha azt is el akarná kerülni, hogy a kérdések közül bármelyiknél elidőzzünk.

1937-ben Apfelbaum Ádám búcsút int városának, Nagyváradnak, családjának, Éva nevű szerelmének és Lilit nevű exének, hogy Berlinbe utazzon, és beváltsa saját sikereihez fűzött reményeit. Innen kezdve a regény végéig meg sem áll, történetének elmesélése érdekében pedig lohol utána a narrátor és a vele szorosan együtt dolgozó három angyal, Orsi, Lenke és Charlie – ők hárman vagy az Úrnak jelentenek, vagy arról vitatkoznak, hogy mit kellene éppen jelenteni. Berlinben viszonylag gyorsan beköszönt a siker: Ádám a náci rezsim propagandistái között találja magát, mellékszereplőként, de, nem mellesleg, Leni Riefenstahl szeretőjeként. Onnan Nagyváradra a Magyarországhoz való visszacsatolás után filmet forgatni tér vissza, éppen akkor, amikor megkezdődik a zsidóság gettósítása. Ennek családja (akik hitehagyott zsidók) és Éva is áldozatul esik. Majd nemsokára Ádámot is „[átviszi] a sátán / egy nagy palánkon” (4. ének, 1. strófa), így kerül ő is gettóba. Ott egy „különös szektában” (4. ének, 1. strófa) találja magát, a kommunisták közt, egy másik Éva és másik Lilit háromszögében – akik Madách drámájához hasonlóan folyton más-más alakokban tűnnek fel. Ugyanígy folyton más-más Luciferekkel hozza őt össze a (drámai) sors, akiket vélhetőleg saját kibontakozott énjeinek, példaképeknek tekint, meggy utánuk. Lucifer menti ki a gettóból. A világháború végével Lucifer szervezi be a román Securitatéhoz besúgóként. Felkapott tudósember lesz belőle Budapesten, onnan tartja fent a nemzetközi kapcsolatot, azaz jelent hazafelé (Lucifernek). Nyolcvankilencben, ismét Berlinben, szintén Lucifer tanácsára (zsarolására) szervezkedik a háttérből, Évával/Lilittel kulcsszerepben, és végül mond beszédet a Fal lebontásakor.

A regény megszakításokkal, történelmi fordulatról történelmi fordulatra ugrálva suhan végig a huszadik század bő második felén, éppen csak addig időzve el egyetlen helyen és egyetlen időpontban, hogy fel lehessen fogni, milyen esemény sodrásának vannak kitéve a szereplők. Mint egy éjszakai vonatban, valahol Nagyvárad és Berlin között felébredünk az ajtók csattogására, álmosan, zavaros fejjel. Ez és a már említett rengeteg felmerülő kérdés valamennyire a kétezerhúszas évek értelemzavarához, a (politikailag nagyon is aktuális) szelektív történelmi emlékezethez igazítja a romantikus műfajt. A közismert történelemnek ennyire sűrű és jelentős torlódási pontjai talán valóban léteznek, sorozatos kiszakításuk és körülhatárolásuk azonban éppen a történelmi kontextusba való beágyazódás fontosságáról veszi el a hang-

súlyt. Ugyanebbe a csapdába esik a regény is. Vélhetően nemcsak Ádám szereplője köti össze a huszadik század törmelékeit, hiszen volt azoknak eredeti helyük valamikor. A kérdés az, mit kezdjünk az élénk ömlesztett darabokkal? Ad-e ezzel kapcsolatban bármiféle értelmezési keretet a könyv?

Sejtésem szerint nem ad. Tetszőlegesen átnézhetünk rajtuk, átismételhetjük a rendszerváltásokat és fordulatokat, Ádámokat, Évákat, Liliteket és Lucifereket kereshetünk magunkban és barátainkban, hogy lássuk, ki testesíti meg azt a folytonosságot, amelyet az *Apfelbaum*ban éppen ezek a toposzok mutatnak meg. És egyáltalán, hogyan oldódik fel ez a halomnyi parciális történelemdarab azzal a történelemfelfogással érintkezve, amelyet megszokottan folytonosnak, de a jelentől (térbelileg) elválasztottnak/leválasztottnak) gondolunk el? Van-e bármi köze az *Apfelbaum*nak a történelem elmesélhetőségéhez, vagy egyszerűen csak Madách drámájával ápol bizonyos viszonyt? És, ha az utóbbi a lényegesebb, akkor milyen összefüggések vannak, és miért? Mert valamilyen viszonyt lennie kell. Elégge szembe-tűnő, hogy a Madáchtól átvett, kötött felépítés és a szereplőtípusok szintén adott halma az alkalmatlan a huszadik század bő második felének átfogó elbeszélésére vagy összefoglalására. Sem az elbeszélőnek, sem az angyaloknak nem jut elég idő a helyzetek megértésére. Talán épp ez a lényeg. Hiszen szóvá is teszik, mintha ők maguk sem értenék, miért megmagyarázhatatlan ugrásokkal és kihagyásokkal kell betölteniük a történetmondó szerepét. Egyáltalán összevethető-e egyszerre ennyi társadalmi kontextus? És miután kontextusukból őket kiragadtuk, milyen fedezettel van lehetséges ezek alapján, például, az embertípusok folytonosságára következtetni?

Felfogható mindez a *Tragédia* valamiféle posztmodernizációjaként. A regény különböző eszközökkel folyton leleplezi önmagát és a hagyományt, amelyhez visszanyúl. A választott forma mögé nyújt belátást. Felhangosítja az ironikus, cinikus hangnemet. Kortárs művekből lopkod és illeszt be szövegrészeket, helyzeteket. Az elbeszélői pozíciót relativizálás által pontosítja: a huszadik századot átívelő, 1937 Nagyváradjától 1989 Berlinéig terjedő cselekményt egy másik, alanyi, biografikus narráció kíséri, amelyben többek között arról olvashatunk, ahogy az elbeszélőt Réz Pál, a *Holmi* egyik alapítója és szerkesztője kalauzolja végig Nagyváradon. Ez a párhuzamos történet-szál már kevesebb kérdést vet fel, az előzőleg felmerültekre viszont választ nem ad.

Adódhat egy antropológiai értelmezés is. Mind *Az ember tragédiája*, mind az *Apfelbaum* folyton előttünk lebegtetni a kérdést: milyen az ember? A szöveg egy pontján például magára vállalja a női toposzok megkérdőjele-

zésének feladatát: „Előbb, ha nem haragszol, megkérdezném, / hogy a mi női toposzainknak / megkövült, mára tarthatatlanná vált / sémáiról Te mit gondolsz vajon. / [...] / Mechanikus szétválasztásunkra gondolok például – egyrészt az Éva-, / másrészt a Lilit-típusúakra...” (7. ének, 79. strófa). Úgy gondolom, az *Apfelbaum* ebben sem haladja meg a rákérdezés mozzanatát. Ennek szemléltetésére ajánlom figyelembe Bodor Emese *Mi, oldalbordák* című rövid esszéjét, amelyben éppen Madách Éváját mutatja fel az Ádám-mal való szembeszegülés lehetőségeként: „[Ádám] azért fél, mert Éva – végső soron – mint oldalborda, fizikailag a testéből származik, mégsem képes irányítani, amit tesz. Egy női test pedig csak akkor és addig félelmet keltő, amíg kontrollálhatatlan. // Éva, kezében a levágott fejjel, Ádám tagadása.”¹

Azért is *kérdéses* a sok *kérdés*, mert elvileg direkt kapcsolat van a szereplők, az elbeszélő és a Teremtő között. Ráadásul az elbeszélő a jelen irodalmi embereként azonosítja magát, tehát olvasottnak, az azóta megírt huszadik-század-elemzések és -emlékezések ismerőjének kell lennie. És ha ő se tud mit hozzátenni ahhoz, amit eddig is tudni lehetett, akkor miért mondja el ismét? Annyi a kérdés meg a bizonytalanság, na és ezek mellett annyira zavaró a (vállalt) felszínesség, a bármiféle értelmezéstől, ajánlattól, hasznosítható nézőponttól való elállás, hogy ettől igencsak könnyű átérezni Ádám legelső megszólalását: „Tanulmányútra indulnék, de máris. / És egy helyben kell toporognom itt?” Ez, azt hiszem – néhány sorral visszább – „idegileg sem, időmbe se fér” (1. ének, 1. strófa).

2. PÓTLÁS

„legalábbis mások emlékeiben”

„Ezzel a pusztító érzéki tapasztalattal együtt visszük át a diktatúrák logikáját a következő évezredbe.” Nádas Péter *Nagy karácsonyi gyilkosság* című esszéjét zárja ezzel a mondattal.² Az esszé tartalmát most részletesen nem ismertetve, annyit emelek csak ki belőle, hogy Nádas a Ceaușescu házaspár kivégzésének morális jelentésével, valamint a rögtönítélő bíróság vezette tárgyalást dokumentáló videofelvétel esztétikai hatásával kapcsolatban jegyzi meg ezeket. A rögtönítélet beékelődik a két rendszer és a két évezred közé, ennek megfelelően pedig össze is köti, egyben is tartja azokat. Elsősorban a két rendszerrel megfeleltethető affektív szerveket tartja egyben, az érzékeket és az emlékezetet. Nem tudunk úgy emlékezni, úgy érezni, és ezeknek meg-

felelően úgy szólalni meg, úgy mesélni az ítéletet megelőző évekről, hogy azokat ne a lerogyott, vérző hullák képkockáin keresztül néznénk.

„A statárium igazságszolgáltatási botrány. [...] A statárium botrány akkor is, ha vádja nem koncepció, eljárása pedig nem törvénysértő.” (239.) Ezek már Závada Pál új regényének elbeszélője által lejegyzett fejtegetések. Azért kötöm össze ezt rögtön a legelején Nádas esszéjével, mert ahogy lennebb kifejtem, a *Pernye és fű* (Magvető, Budapest, 2024) című regényben a „diktatúra logikája” leginkább szintén a rögtönítélő bíróságok inkonzisztenciájában, valamint a személyes indokok, titkok, félelmek és remények közvetett megnyilvánulásában kerül *érzékeltetésre*. Nemcsak a kirakatperek lefolyását és döntéseit meghatározó tényezőkként, nyomokként, tanúvallomásokként, ellentmondásokként. A regény cselekményében is folyton a hátsó szándék tűnik elő mozgatórugóként. A nyomozás, a dokumentálás, a dokumentumfilm-készítés mozzanatait ezek a sokáig csak sejtésekként lebegtetett szándékok hajtják előre.

Pfeifer Miklós filmrendező 1988 nyarán folytatni szeretné a T. település környékére eső ötvenes évekbeli kulákperek feltárásáról szóló dokumentumfilmjének forgatását. Kuthy Flóra közbenjárásával Pfeifer felveszi a kapcsolatot a névtelen szociológus elbeszélővel – mivel az elbeszélő „az utóbbi hetekben gyakrabban fel szokta hívni Flórát” (6.) –, abban a reményben, hogy annak szociográfiái ugyanerről a vidékről, valamint helyismerete segítségével szolgálhatnak a filmhez. Ketten kezdik folytatni a már elkészült interjúk feldolgozását és a további kutatást. Az újabb felvételek készítéséhez viszont szükségük lesz Dráva Edit intézetének kamerájára. Így végül az egész baráti társaság bevonódik a filmezés munkafolyamatába. Pfeifer, az elbeszélő, Kuthy Flóra, Dráva Edit és férje, Fényes Andor, illetve Flóra néha feltűnő ex-férje és bátyja együtt utaznak le az elbeszélő T.-i szülőházába, hogy onnan járják be a kulákperek helyszíneit, keressék fel az interjúalanyokat, próbálják meg esténként összerakni a perek információdarabjait. A regény cselekménye nagyjából ezekre az utazásokra és az ott lezajló beszélgetésekre, interjúzásokra és nyomozásra korlátozódik. A nyomozás három gyűjtögetés-per köré épül – nem mellesleg a címben feltűnő pernye és fű ezekre a tüzesetekre utal. Az elsőben rögtönítélő bíróság akasztásra ítéli a füzesgyarmati Molnár Sándort, a második során a Dancsó nevű gazdát ítélik életfogytiglanra, a harmadik esetben pedig a vádlottat, Lehotzky Pált megfenyegetik, de végül *csak* beszervezik.

A forgatás cselekményét összevissza lyuggatják és szövik a személyes szálak. Ezeket követve nemcsak a társaságot összetartó és a filmforgatás

íránti érdeklődést tápláló szándékok és viszonyok kerülnek a felszínre, hanem a szereplők múltjai és titkai is. A folyton előtérbe kerülő két vonzalmi viszony, az elbeszélő és Kuthy Flóra, illetve a Pfeifer és Dráva Edit közötti egyben a társaság összetartásának és motivációinak is az alapját képezi. De a szereplők nemcsak a vonzalmakba, hanem személyes, családi történetekbe is bele-belefutnak kutatás, mesélés és vitázás során. Ezek a sokszor ki nem mondott indokok végig ott motoszkálnak a cselekményben, lassan, a barátokkal együtt tárul fel előttünk a másik ember története, biográfiája és a nyolcvankilencet megelőző időszak hangulata. Pfeifer szembetűnő hallgatóagsága, titkolózása, az, hogy gyermekkorában éppen a T.-i fatelepre zárták a falu többi zsidójával együtt, szintén a regény végéig derengi be rejtélyként a vele együtt töltött időt. Az efféle késleltetések mégsem válnak mesterkéltté. Ennyire bután kell fogalmaznom, mégis így szeretném hangsúlyozni: az interjúanyag feldolgozását körülvevő események egyszerűen jól meg vannak írva. A szöveg változatosan adagolja az információkat, jókor tűnnek fel, majd tűnnek el szereplők, jókor beszélnek, jókor hallgatnak valamit el. Néha végigkövetjük a szereplőket az autóúton, vacsora közben, találkozásaikkor, néha pedig egy-egy mondat átlendít az ilyen mozzanatokon.

Azt, hogy a három statáriális eset hány meg hány ponton ér össze, miben hasonlít, miben tér el, miként jut el a kutatás során közös tanúkhöz, bírókhöz, ügyvédekhez, közülük ki hogyan emlékszik, mit nem árul el, mit tagad le, miért vállal felelősséget, tehát a cselekmény tulajdonképpeni tartalmát meg sem próbálom ismertetni. Viszont éppen ezzel érünk el a regény kulcsához, illetve legfőbb érdeméhez. Mert úgy vélem, nagyon reflektált és jól működő forma született a huszadik századra való visszatekintésre.

Kardos András kritikájában Závada regényével kapcsolatban a polifóniát emeli ki, amelyről Bahtyin Dosztojevszkij-könyvéből idézve így informál: „Dosztojevszkij regényeinek legalapvetőbb vonása az önálló, egymástól elváló szólamok és tudatok sokasága, a teljes értékű szólamok igaz, gazdag polifóniája.”³ Ráadásul nem csupán az interjúalanyok által elmondottak vannak ütköztetve, összezengetve, nemcsak ezek érnek össze és válnak el egymástól, hanem az egyszerre több idősíkból elmesélt cselekmény is: a hang- és videofelvételeket körülvevő idősíkokban ugrálunk, egyszerre az interjú és a rögzítés pillanatában, a későbbi újrakhallgatásokban, vagy még később, a legépebb szöveganyagban. Emiatt néha *már* tudjuk, hogy valaki hazudik, máskor *még* nem. Alapvető bizalmunk kérdőjeleződik meg, hiszen hamar rájövünk: majdnem mindenki a maga malmára hajtja a vizet.

A megkérdőjeleződés pedig – és íme, értelmezésem alapja – általános, korszak-, illetve múltértelmezés jellegű. Amit felmutat: az emlékezés lehetőségessége és az adekvát irodalmi formák megtalálása, kiépítése ennek érdekében. Mi az, ami még mindig elmondható és megmutatható? Megmutatható például az emlékezet megváltoztatása, a hamisítás és a nyomozás. Megmutathatók a múlt törmelékei (maguk részlegességében), a jelenben való elhelyezésük nehézségei és akadályai, vagy éppenséggel, hogy vannak dolgok, amelyek nagyon is kompatibilisek, felismerhetők ma is, átérzhetők, érthetők. Nem ezek a leggyanúsabbak? Nem ezekre kellene odafigyelni? Hogyan mérhetjük fel azokat a pontokat, ahol egy rendszer áruba bocsátja a személyes felelősséget? A morális kérdés: ki bűnös, ki ártatlan? Milyen változások eredményezik ezeknek a felcserélődését? És onnan kezdve, hogy a pólusok bármikor megváltozhatnak, bírnak-e bármi jelentéssel? Lehet-e „hitvány emberekről” és „szorgalmas, munkájukhoz értő emberekről” beszélni úgy, ahogy Deczki Sarolta kritikájában a *Závada* korai, *Kulákprés* című szociográfiájában olvashatókra utal, amely „egy társadalmi réteg megnyomorítását mutatja be, hogyan bélyegeznek meg, tesznek tönkre szorgalmas, munkájukhoz értő embereket. Olyanok, akik nem saját tehetségükből kerültek hatalmi pozícióba, hanem a rendszert kiszolgálva. A könyv láttelep az emberi természetről is: hogyan jön létre az elnyomó rendszer és a hitvány emberek szimbiózisa, akik, mivel önerejükből nem képesek érvényesülni, kiszolgálják a fennálló hatalmat, és bármilyen aljasságra képesek. Egy alapvetően immorális, igazságtalan és elnyomó rendszernek pedig éppen ilyen emberekre van szüksége, avagy similis simile gaudet”.⁴

Úgy gondolom, a *Pernye és fű*ben megalkotott forma éppen ennek az eleve moralizáló nézőpontnak áll ellen. A regény egyik szereplőjét idézve (és kissé erőltetetten olvasva rá az előbbiekre): „Nem a hagyományosan lebutított, pergő, kalandfilmes dramaturgia és üres látványosság szabályai szerint, hanem a történelemtorzítást, kitakarást, hazudozást leleplezve, az igazán fontos emberi-társadalmi és természeti folyamatokat, ezek feszültségeit, izgalmasságait is valóban kibontva.” (163.) Ami egyszerre válasz is egy másik idézhető kérdésre: „Mitől is van az, hogy ez a könyv kiemelkedik a szimplán antikommunista átkozódásáradatból?” (280.)

Visszatérve az első bekezdésben idézett Nádas-szöveghez, illetve a két rendszer közé szorult ékhez (amely nemcsak elválasztja, de össze is tartja őket), megemlíthető egy másik ék. Gyakran emlegetett dolog a vallatótisztek tudathasadása. A bipoláris zavarban szenvedőnek sem az a legijesztőbb, hogy a két pólus összeférhetetlen, hanem az, hogy a kettőt nem tudja egy-

másról leválasztani. Talán ennek a mérsékeltőbb változatának nevezhetjük azt is, ami a hamisan valló vagy családjáról és barátairól jelentő ember emlékezetében, jellemalakulásában végbemegy az idők során. És úgy gondolom, Závada könyvében éppen ennyi látszik megmutatkozni az emberi természetéről. A hazudás: tény. Megkövült múltdarab, amelyre egy ember egész személyisége ráépülhet. És ugyanúgy, ahogy Pfeifer (itt behelyettesíthetnénk bármelyik szereplő nevét) egyszerűen „szerette volna lesodorni magáról, mint valami elpiszkolódott ruhát, a bőrére tapadó temérdek előéletet” (555.), ez másokkal sem lehet másképp.

Mind a könyv utójegyzékéből, mind a szerzővel készített interjúkból kiderül, hogy bár a szereplők és a történet fikciósak, a filmforgatás interjúrészei nem, azok mind a Sipos András rendezővel közösen készített *Statárium* című nyolcvankilences dokumentumfilm anyagából származnak – ebből a szempontból talán Szvetlana Alekszijevice interjúregényeinek polifóniája szintén hasznos viszonyítási pontnak tekinthető. Ez a keretezés, az interjúk *köré* írt fikció magában hordozza a korszak emlékezhetőségének logikáját: a perek, az ítéletek, a jelentések, a vélhetően hamis és lejárató szándékkal írt újságcikkek mint dokumentumok, illetve ambivalenciáik mind léteznek, nagyon is valóságok, ténszerűek, megmásíthatatlanok, ugyanakkor a történetük, létrejöttük, hogy ki, miért, kinek a hatására, milyen elgondolásból írta őket, ez már puhább anyag, ez már másítható, mesélhető, fikciósítható, és éppen ezekkel van dolgunk nekünk, olvasóknak. Pontosan eszerint jár el Závada a regényben.

„Hogy ilyen szorult helyzetben ki hogyan cselekszik – vakmerően szembezzegül vagy gyáván meghunyászkodik, semlegesen együttműködik, ne adjisten kárörvendően úgy érzi, hogy elégtételt vehet –, ezeket a viselkedéseket morálisan megítélhetjük ugyan a saját normáink szerint, de.” (505.) Erre képes ez a regény. Fel tudja építeni „saját normáit”, amelyeket tetszőlegesen vehetünk át mi, olvasók, hogy magunknak ítéljük meg, ki bűnös, ki ártatlan a rendszerváltás két oldalán, s ha mégse vennénk szívesen át a felajánlott ítéletrendszert, akkor is ott marad a nem kevésbé megalapozott, nagyszerű, szabadon lebegő *de*.

JEGYZETEK

¹ Bodor Emese: Mi, oldalbordák. *Helikon*, 2023. november 10., <https://www.helikon.ro/bejegyzesek/mi-oldalbordak>.

² Nádas Péter, „Nagy karácsonyi gyilkosság”, in *Talált cetli és más elegyes írások*, Jelenkor, Pécs, 2000.

³ Kardos András: Egy kifordult világ – Závada Pál *Pernye és fű* című regényéről. *Litera*, 2024. október 6., <https://litera.hu/magazin/kritika/egy-kifordult-vilag-zavada-pal-pernye-es-fu-cimu-regenyrol.html>.

⁴ Deczki Sarolta: „Bili a derékra kötve”. *Élet és Irodalom*, LXVIII. évf., 50. sz., 2024. december 13., <https://www.es.hu/cikk/2024-12-13/deczki-sarolta/bili-a-derekra-kotve-az-es-konyve-decemberben.html>

Böjthe Pál

AZ ALKALMI ÉS A MARADANDÓ TERMÉSZETÉRŐL

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: *ÚJABB ALKALMI*. ERDÉLYI HÍRADÓ KIADÓ –
SÉTATÉR KULTURÁLIS EGYESÜLET, KOLOZSVÁR, 2024.

Lövétei Lázár László *Újabb Alkalmi* című kötetében némely vers anekdotaszerűen, de nosztalgia nélkül érinti a múltat, és ezért az alkalmi vers műfaján belül talán kicsit szokatlanabb helyzetet teremt. Az ötvöződésből viszont olyan légkör születik, amely olvasóbaráttá teszi a sorokat, és egyben elutasítja a főleg a nyomott hangulatú költészetben nem ritkán követelőző kimódoltságot.

Más csoportosítás alapján a morcos versek kötetének is lehetne nevezni az *Újabb Alkalmi*t. Ez a hangulat, lelkiállapot bárkit maga alá gyűrhet. Főleg, ha valamilyen fokozatosan tartóssá váló, egyébként sem kedvelt változás eredménye a morcosság.

Ismét más kritériumok szerint az Ó- és Újvilág közötti tűnődések sorozatát, vagy – egy döntés eredményeként – itthon maradva, a veszteségek miatti méltatlankodást, egyszersmind az egyszerű dolgok dicséretét fedezhetjük fel a versekben.

Összetettségre utal a több lehetőség, és ezért érdemes távolabbról és egészében nézni a kötetet. Kiderül, hogy bármelyik fentebb említett szálon indulnánk, az alkalmi kérdésen túl egyik hangulat sem alaptalan. Nem feltétlenül jelenti azt, hogy a költő ezek terhe alatt éli hétköznapijait. Inkább az őt foglalkoztató kérdésekhez csatlakoznak különböző hangulatok, melyek paradox módon változatosságukkal egységesítik a kiadványt. Egy olyan kiadványt, amelynek versei szerteágazó témájuk miatt nem fértek be máshova. Az úgynevezett konceptuális kötetekbe. Itt egymástól független versek ol-

vashatók, melyek nem sorolhatók ciklusokba. Alkalmi mivoltuk az egyetlen igazi közös jellemzőjük.

Általában pontos dátumokhoz, esetleg eseményekhez köthetők, azaz különböző alkalmakra születtek a versek, és ez a jól behatárolhatóság bizonyos szempontokból elveszi a lírára általában/többszörszre jellemző időnélküliséget. Ebből születik a kérdés, hogy akkor vajon az ilyen költemény képes-e a körülmények által kijelöltnél egyetemesebb szintre szökkenni. Mondhatnánk rögtön, hogy természetesen, hiszen minden egyes költemény önmaga értékei, jellemzői által tör utat, vagy kallódik el. De azt is mondhatnánk, nem, egyértelműen ott áll, hogy milyen alkalomból született, és semmibe sem kell többet beleképzelni, belemagyarázni, mint ami a szerző szándéka. Lövétei Lázár László soraiból nem olvasható ki egy hátsó, rejtett szándék, hogy versei egyebet akarnának mondani, mint amit a cím és a megnevezett alkalom sugall. Valahogy mégis, ezek a többszörszre elégedetlenséget sejtető versek túllépnek a zsörtölődő hangulaton, a sorozatos halálesetekre írt megemlékezések nem csupán nekrológ-hexameterek, hanem olyan húrokat pengetnek, amelyek közösségi szinten rezegnek bennünk. Ha nem szó szerint is, de ugyanazok a gondolatok, gondok felvetődnek mindenki bennében, akit például foglalkoztat a pusztulás, lemorzsolódás, szétesés kérdése. Féljük idősödő költőinket, idősödő szeretteinket még inkább, és érezzük az eltávozottak hiányát. El-eljátszunk egy másfajta sors gondolatával, de igyekszünk távol tartani magunkat a hamis képektől, a légvárok építésétől. Ezek fokozata persze egyéni, alkati kérdés is. Lövétei Lázár László igazán keményen tud bánni az ilyen kérdésekkel, olykor kíméletlen. Főleg önmagával. Ez lehet egy költői és ugyanakkor civil magatartás is. Nem válik el egyik a másiktól, ezért a versek nem lesznek tanmesék, a költő pedig nem pózol. Ugyanazok a gondolatok foglalkoztatják, ha például gyerekeivel, családjával kapcsolatos eseményekről van szó, vagy az írógép mögé ül dolgozni. Ez a két oldalról való összefonódás hitelessé teszi a leírtakat, a hitelesség pedig nagyon erős éltetőszó.

Akkor pedig ismételten feltehető a kérdés, hogy csupán egyvalamire köthető az alkalmi vers, vagy jó esélye van, hogy évtizedek múlva is előtérben legyen. Hogy mi marad meg a közemlékezetben, az sok tényező függvénye. Az *Újabb Alkalmi* kötetben olvashatók olyan versek, amelyek melegen ajánlhatók a következő generációknak is. Említhetnénk verseket – nem a megcáfолhatatlan igazság szándékával –, mint például a *Szókíthető-e?*, a *Mese az emberről*, a *Havas páлма*.

Addig jó nekünk, olvasóknak, amíg a költő nem azzal a szándékkal ül asztalhoz, hogy most egy hatalmas nagy verset fog írni. Ritkán születik úgy költemény, hogy az első lendület után semmit ne kelljen igazítani rajta. A legtöbbször a szerző újból és újból átgyúrja, amíg kedvére valóvá nem válik. Ilyenkor pedig egy egyszerű ötletből is kialakulhat egy remekmű. Tehát a végeredmény lehet egy nemes szándék eredménye. Csupán arról beszélek, hogy ne fogjuk a szekeret a lovak elé. Ne a (majdani) „méretek” készítsék a költőt alkotásra, hanem az ihlet. Az ihlet pedig bármi lehet, a legbanálisabb vagy szomorú eseményekből is születhetnek remekművek. Ami a szomorúságot illeti, nem a költészetnek az elégikus–holdvilágba bámuló ágáról szólok, hanem arról, amit az élet magával hoz: a kikerülhetetlen halálról. Az ihlet-csoporthoz tartoznak az alkalmak is. Legalábbis azok az alkalmak, amelyek kapcsán megszülettek ennek a kötetnek a versei. Ezek nem előre várt események voltak, mint mondjuk március tizenötödike, hanem hirtelen adódtak, és erejüknel fogva írásra készítették a költőt. Az elnehezült kedély lírája érződik a versekből. Tudatos döntés vagy lelkiállapot szülte-e, végül is teljesen mindegy, mert a végeredmény a lényeges, amely ebben az esetben azt mutatja, hogy a költemények világra jöttének nagy részénél a költő lelke lengett, nem suhant.

Előbb az idősebb, köztiszteletben álló költőtárs ijeszt rá, hogy úgymond elfogyott a hangja, hogy aztán valóban megrendítő események sorozata késztesse versírásra, amikor sűrű egymásutánban végleg távozott Farkas Árpád, Kovács András Ferenc, Szilágyi István. Pedig a kötet tulajdonképpen bizakodva indul, mert bár a legelső vers a menni vagy maradni megválaszolatatlannak tűnő kérdését taglalja, a döntéstől függetlenül, a végére mindent felülír a versalany lányai kapcsán érzett öröme. Érzékeltetve, hogy mást is foglalkoztat ez a kérdés, és hogy vannak még, akik úgy gondolják, itthon is Európában kellene lennünk, Lövétei szép gesztusként Mircea Dinescu versét emeli be a sajátja mellé. Utána pedig rögtön Bogdán László színes világából tolnak elénk a szereplők. Ekkor felbukkan Király László „hangfogyatkozása”, amit az említett nekrológ-félék követnek. Később elmaradnak a kimondottan tragikus események, de nincs derűs könnyedség. Emléktáblán hemzsegő helyesírási hibákat kell kijavítani, tiltakozásul a még egyelőre többségében magyarok lakta kisváros önnön értékeivel szembeni gondatlansága ellen. Ehhez olvasóként hozzácsatolom azt a következő verset, melyből saját borongós gondolatom is előbukkan, hogy a gépek világában gyerekeink esetleg majd már meg sem tanulnak írni. A kultúra így is, úgy is foszlik, jobb esetben csak fokozatosan átalakul. Erről beszél több

Lövétei-költemény, és mert a féltés közös, ehhez csatolja nagyvonalúan egy másik fordítását, W. H. Auden versét. Amerikai tapasztalatok következnek, egymástól távol eső világok közötti nem sejtett kapcsolatok feltárásával. Majd legvégül mégis sikerül egy kis humort becsempészni az ironikus-derűs hangvételű kötetzáró *Egy laikus prédikációjával*.

Lehet igaz az a nézet, miszerint az alkalmi versek élettartama viszonylag rövid. Én úgy gondolom, az alkalmi versek élettartama bármennyi lehet. Az esemény, amelyből egy ilyen vers született, esetleg rég feledésbe merül, de az igazi ihlet és tehetség kettőse letaszítja ezeket a kötelékeket, és attól a pillanattól kezdődően nincs időkorlát. „Bénán, bélyegesen bicegett Méléshhez a lagzin / jó potya-sültre leső, vénkoru kósza legény; / senkise hívta, de ő bezabált; s azután a középre / állt ki, e szennyből épp most kikapart suta hős.” (Franyó Zoltán fordítása) Ha ez, az ókori görög költő, Aszosz által írt alkalmi vers túlélte az évezredek, egyértelmű, hogy az alkalmi vers nem alkalmi mivolta miatt lesz feledhető, vagy válik maradandóvá.

Könnyen megtörténhet, természetes állapot, hogy a költő tartósan nem száll. A földet tapossa, figyelmesen néz, néha arra sincs kedve, hogy tekintetét felemelje, mert úgyis tudja, milyen kép fogadja. S mivel tényleg bármi lehet egy vers témája, meg is írja kételyeit, néha undorát, morcos kedvét önti fél- vagy teljes rímekbe. Közben vissza-visszatér képletesen és valóságban is szülőfalujába, mint táncos a kályhához, mert a szülőföld tényleg érték, nem háttér nélküli szócikornya. Kipróbált dolog Amerika keleti partjaitól erre-felé. Olyat, hogy teljes rím, nem ismer a költészet, tisztát igen, de ha már sehová nem fér be verstani szempontból az, amit olvasunk, rendelkezésre áll az alkalmi rímszerkezeteknek nevezett menedékhely. Ha a költő már nem tudja, hogy a számára fontos verseinek hol találjon otthont, létezik az *alkalmi* nevet viselő menedékhely. Látogatható és meglepetéseket tartogató. Színes világ, pontosan azért, mert lakói sokfélék. Egynek sincs homlokára írva, kit fog közülük majd az utókor is ismerni, de testében majdnem mindig hordozza ezt a lehetőséget. Legalábbis amíg lesznek olyanok, akiket foglalkoztat egy nevesebb társuk hangjának elapadása; a menni vagy maradni kérdése; a játék a *Mi lett volna ha?* lehetőségével; egy igazán jó minőségű kenyér íze vagy akár az, hogy a koldusernyő egy emlékezetes vasárnapi ebéd tartozéka is lehet.

Dobos Barna

KÖNYV A SZABADSÁG FORMÁIRÓL

MARKÓ BÉLA: *AUTÓBUSZ KUFSTEINBA*. KALLIGRAM KIADÓ,
BUDAPEST, 2024.

A folytonosság és a töredezettség megverselésének vágyában foganhatott Markó Béla verseskötete, az *Autóbusz Kufsteinba*, amely noha látványosan ódzkodik attól, hogy a jelentős poétikai váltást képviselő *Bocsáss meg, Ginsberg* (2018) című kötethez képest új költői vállalásokat fogalmazzon meg, poétikai tétjét talán kár is lenne a megújulás imperatívuszának való megfelelésben keresnünk. Mert azt be kell látnia az olvasónak és kritikusnak egyaránt, hogy a Markó-(szabad)versek immár egy jól ismert mederben hömpölyögnek kötetről kötetre; elégikus szomorúságukat olykor bukolikus derű tarkítja, a kötetegészre mégis rányomja bélyegét az idő epikus áramlásának megtapasztalása és lejegyzésének, nyakon csípésének vágya, illetve a korlátok között kiteljesedő – verstani és emberi – szabadság tapasztalásának belátásai.

A két szonettel (*Életrajz szonettben; Halálrajz szonettben*) keretezett hat ciklus szabadversei a korábbi ismert témákat elevenítik fel: az öregedés és az elkerülhetetlen halállal való szembenézés elodázhatatlansága (pl. *Szerelmes anapeszтусok; Tettenérés; Tökéletes bűntény; Tengersizem*), a családtagok anekdotikus meglevenítése (pl. *Verselemzés; Üres csupor; Tagadás*), a közelmúlt és a jelen közéleti eseményeire adott reflexiók (pl. *Közvers; Emmauszi vacsora; Belül maradni*), valamint a tudatos költő nyelvi-poétikai kommentárjai (pl. *Mai magyar; Belül maradni*).

Ami viszont izgalmas módon újrarendezi a(z ismét) felmerülő témákat, az nem más, mint a kötet egészen végighúzódozó, latens feszültséget magában hordozó bizonytalanság szóhoz juttatása. A versek együttese ugyanis a korábbi szerepekbe belefáradt lírai ego (ki)útkeresési próbálkozásaként is értelmezhető, mely során a már bejáratott költői (és politikusi, férji) identitáskonstrukciók, ismerős szerepek relativizálása, stabil rögzítési pontoktól történő eloldása sikeresen aknázza ki az e gesztusban rejlő – poétikai, politikai, sőt ideológiai – feszültséget. Markó versei túlmutatnak az öregedő

poéta szenvelgő, nosztalgiától vizenyős szemmel múltba révedő alakján, a szövegek híján vannak e hamis szentimentalizmusnak, kimért és elegáns módon adnak teret e töredezettségében és bizonytalanságában is határozott poétikának, amelyet az (ön)íronia – szintén minden mesterkéeltséget nélkülöző – felmutatása sikeresen megment a jelzett tematikus és poétikai kifulladásától.

A kötet verseinek tematikus ismertetését követően nem kerülhetjük el, hogy feltegyük a versgyűjtemény egésze kapcsán felmerülő kérdést: azzal, hogy a lírai én beismeri, már többször is elmesélte ezeket a történeteket („Ezt már kérdeztem többször is” – *Mai magyar*; máskor: „Írtam róla sokszor” – *Tagadás*), képes-e kivonni a kritika vitorlájából a szelet, s egyáltalán, ez mennyiben tekinthető költői hit- és színvallásnak, mennyiben lehet az ismétlést tetten érni a versek témái mellett azok poétikai szintjén; s végül mi menti meg a beszélőt és szövegeit az – unalomig – ismert témák előadásának ódiúmatától, s mitől nem válik mindez csupán költői szemfényvesztéssé?

A kérdésre megnyugtató választ e kritika keretein belül nem adhatunk, de ahhoz, hogy úgy a kötet egésze, mint az egyes szövegek poétikai mélységeibe pillanthassunk, induljunk ki a kötet címadó verséből, az *Autóbusz Kufsteinba* által felkínált metaforikus olvasási stratégiából. A vers megszületésének oka a hiány, az egykor volt valóság nyomnélkülisége, a múlt rögzítésének, s így a tovatűnő idő megállításának (szövegbe fagyasztásának) költői vágya. Az apropó triviális, mégis sokatmondó: a rendszerváltást követően Marosvásárhely Ausztriából olcsó, használt buszokat tudott szerezni, melyekről nem távolították el a Kufstein feliratot. Ezeket a buszokat a vers beszélője sokat látta, majd egyszer csak eltűntek, újakat vett helyettük a város.

Már a vers nyitánya felkelti az olvasói figyelmet: „Így igaz...”, a költő nem hazudik, nem hazudhat, csak az igazat mondja (még akkor is, amikor Hésziódosz óta tudjuk, a Múzsák az avatatlanoknak tarka hazugságokat énekelnek); s mi ez az igazság? A romániai rendszerváltás történelmi léptékű olvasata a Nyugat–Kelet szembenállását paradigmátikus módon kezelő felfogásban egy történelmi parabola felé vinné el a verset, ám ez a túlon túl didaktikusra hangolt történelmi lecke hamar a visszájára fordul. A nyugati világ talmi csillogása mégsem olyan fényes, a szabad világból ugyanis „(...) jött a demokrácia, és jöttek / hamarosan a használt autók is (...)”. S noha az „így igaz” formula határozott felütése még talán egy ideig kitart, amikor megérkeznek a használt autók, már nem olyan biztos, hogy a nyugati nyitás olyan fényes triumfus lesz: „Meg aztán jobb egy kissé viseltes Nyugat, / mint egy vadonatúj Kelet. Azt hiszem.” Az emlékező lírai én elbizonytalanodik,

már nem olyan magától értetődő a nyugati álom. Az „Azt hiszem” sor végére odaszúrt tömör kijelentése e részleges csalódottságnak, kezdődő kiábrándultságnak lesz tömör foglalata. A vers rétegei magukba foglalják a Kufstein révén megidézett Kazinczyt, a nyelvújítást, a magyar nyelv helyzetét Romániában, valamint a lírai magánnyelv, magánmitológia kimunkálásának vágyát. A költőelőd misztikus alakként lép színre: a buszon utazva alakja a helyiekre íródik rá (Nehéz felismerni. Olykor / egy kisfiú, máskor cigány-asszony, néha / kucsmás parasztember. Álcázza magát), abszurdba hajló népmesei diskurzus indulna el, amit a buszok eltűntén megrendülő beszélő szakít félbe. Mivel éppen a Kazinczyt megidéző buszok hiánya készteti emlékezésre és írásra a költőt. „De / addig is el kellett ezt mondanom, mert / évek óta fel-felötlik bennem, hogy vers / lehetne belőle.” A potencialitás a megírás elszalasztásának fenyegető árnyékában fordul realitássá; Markó szövege önmagát performálja, színre viszi az emlékezés, az ihlet és az írás hármásának poétikai szimultaneitását. Az ontológiai és poétikai tét komolyságát egy újabb bizonytalansági tényező kezdi ki (látszólag), amely nem más, mint annak felismerése, vagy legalábbis a felmerülő gondolat, hogy az egész csak a lírai énnak volt fontos: „Most meg hirtelen attól félek, egyedül / nekem volt olyan fontos. Mint amikor / néhány pohár bor után úgy érzi az ember, / hogy zseniális ötletei vannak. Másnapra / aztán csak valami szégyenérzet marad, / semmi más.” A téma fontossága vagy éppen jelentéktelensége, valamint annak sikerült vagy éppen kudarcos megverselése termékeny feszültséget hagy maga után; nincs megnyugtató feloldás, csupán annak – mintegy gnómaszerűen egyszerű – felismerése, hogy „[c]supa vers a világ. Van járat mindenfelé”.

Noha a költeményben számos jelentésréteg íródik egymásra, a közelmúlt eseményei versbe szedve megmenekülnek a felejtéstől, ez a saját magával (is) vitázó szöveg minden dialektikus tömörsége ellenére nehezen tud kulcsszöveggként működni. A kötet tematikus sokszínűségében (csupán) egy a jól sikerült versek között, melyek közül zárásként érdemes az egyik költői hitvallást magában foglaló szöveget citálnunk. Markó markáns ars poeticája, a költők szerepéről gondolt véleménye a *Fény a verandán* című versben csúcsonyul ki. A költő és költeménye mint a fényes nappal is világító, halovány lámpa: „A költő dolga ennyi. Fényleni ott is, ahol / sokkal nagyobb fény van”, majd néhány sorral később így folytatja, „[c]sakis akkor lesz értelme a versnek, / ha Isten hirtelen haragjában eltakarja / előlünk a napot...” A nominális verseket megidéző felsorolással nyitó vers a hétköznapiok trivialitását, egy mindennapos tapasztalatot és élményt állít a lírai én istenélménye,

istenhite, valamint költői hitvallása mellé. A verset éppen ebből kifolyólag a kötet jobban sikerült szövegei között tarthatjuk számon, mivel e váratlan irányváltások és izgalmas tematikus feszültség mellett a klasszikus vátesz lángoszlopként népet vezető romantikus szerepét is képes úgy dekonstruálni, hogy azt a saját (öregedő, elgyengülő, de még kitartóan világító) attitűdjével össze tudja egyeztetni, a lerombolt tekintélyt nem hagyja ledöntve, sikeresen állít helyére egy saját, egyedi változatot, követésre érdemes mintát.

Markó Béla érett szövegekkel töltötte meg Kufsteinba tartó buszát, mely lírai utazásra örömmel hív meg minden versekért, a magyar nyelvért, melankóliába hajló, máskor felemelő filozófiai gondolatokért lelkesülő olvasót. A költő újabb verseitől, melyek gyakran merészkednek a kelet-közép-európai élet abszurd mezejére, éppen a téma, a kiábrándultság és a korántsem biztató jelennel való számotvetés miatt talán kicsivel több fekete humort, erősebb szatirikus megszólalást várhattunk volna – de ez valószínűleg alkatilag is távol áll a költőtől. Markó versei egységes képet és hangulatot tudnak felmutatni, azokat érdemes lassan, megfontoltan (újra)olvasni.

Nyéki Vörös Mátyás

(1575 – 1654)

XXXVII. ZSOLTÁR

Meg ne feddj engemet,
Uram, felgerjedt
Haragodnak tüzeiben.
És meg ne verj engem,
Kér nyomorult igyem
Haragodnak mérgében,
Mert megsebesítnek
Nyilai mérgednek
Szomorodott szívemben.

Nincs épség testemben,
Oly nagy rettegésben
Haragod miatt estem.
Csontaim velejét,
Kivonták erejét,
Bűneim jól érzettem.
Mert fejemen felyül
Hatott sok vétkektől
Tisztán megterheltettem.

Megnyilatkoztattak,
Ismét megújultak,
Beforradott sebeim.
Ugyan kirothattak
És kifakadoztak
Ész nélkül nyert fekélyim.
Fejemet lesütvén,
Kiért gyászban ülven
Könyvben úsznak szemeim.

Ágyékom gennyedség,
Testem sok betegség
Kínjával úgy megtölt,
Hogy vad oroszlánként
Ordít és az nagy kint
Viselvén csak meg nem holt.
Szemeid jól látják,
Szívemet mint rágják,
Nincs testemben egy ép folt.

Meghervadt bús szívem,
Megváltozott színem,
Homály fogta szememet,
Mert mind ellenségim,
Mind régi barátim
Szidnak, pöknek engemet.
Szembe szépen szólnak,
Hátam mögött rágnak,
Törbe csalják fejemet.

De én néma voltam,
Fülemet bedugtam,
Békességgel szenvedtem.
Csak Tetőd vártam,
Uram, benned bíztam,
Érted mindent felvöttem.
Ne szenvedd, hogy lássák,
Örömmel kik várják
Vesztemet, mert elestem.

Ostort, pálcát méltán
Szenved bűnös hátam,
Gonosz szolgád, megvallom.
Jótétért haragját,
Rágalmazó szavát
Ellenségimnek hallom.
De Te jóvoltodból
Lelkemet sok kínból
Vidd ki, bűnben ne haljon.

NÉVJEGY

Straußt hétrészes regényfolyamának első része maga is heterogén szöveghalmaz. Újra meg újra el kell gondolkodnom/rajta: hogyan működik ebben a kiváló alkotásban a kompozíció? Miért pepecsel a szerző egy jelentéktelennek érződő részlet leírásával oldalakat fucatjain át, és miért sziklik át életrajzi szempontból nyilvánvalóan fontos mozzanatok fölé egy-egy mellémondattal?

Márton László

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Communitas Alapítvány,
Bethlen Gábor Alap, Iskola Alapítvány

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 120, fél évre 60, negyedévre 40 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl, valamint a <https://www.lato.ro/elofizetesek> oldalon.

ISSN 1220-5982